Şəmistan NƏZİRLİ

GENERAL ƏLİAĞA ŞİXLİNSKİ ÖMRÜ

Anadan olmasının
140 illiyinə

Bakı – 2005

Şəmistan NƏZİRLİ

“GENERAL ƏLİAĞA ŞİXLİNSKİ ÖMRÜ”

Kitab Müdafiə Naziri general-polkovnik SƏəfƏər Əbiyevin təşəbbüsü ilə yazılmışdır. Hərbi-Elmi Mərkəzin rəisi general-leytenant KƏRİM VƏLİYEVİN redaktəsi ilə nəşrə hazırlanıb.

Kitabın işıq üzü görməsində SAYAD İSMAYIL OĞLU MAHMUDOVA təşəkkürümüzü bildiririk.

Hərbi publisist, yazıçı ŞƏMistan NƏZirli oxucuların görüşünə yeni bir əsərlə gəlib. İllərlə həyat və fəaliyyətini öyrəndiyi böyük sərkərdə Əliağa Şıxlinski haqqında kitabını oxuculara təqdim edir. Əsərdə generalın həyat yoldaşı ilk azərbaycanlı hərbi şəfqət bacısı Nigar xanım və unudulmuş general Novruzov qardaşları haqqında tədqiqatları da oxuculara ilk dəfə təqdim olunur.

HƏRB TARİXİNƏ HƏSR OLUNMUŞ ÖMÜR

Mən Şəmistan Nəzirlini qiyabi olaraq çoxdan tanıyırdım. Onun adına ilk dəfə Çita şəhərində hərbi xidmətdə olarkən rast gəlmişdim. Həmin vaxt vətəndən uzaq olmağıma baxmayaraq çalışırdım ki, əlaqələrimi itirməyim və mənim yanıma gələn dost-tanışlarım həmişə mənə Azərbaycan dilində xalqımızın tarixinə və mədəniyyətinə aid kitab və jurnallar gətirərdilər. Çitadakı xidmətim zamanı Azərbaycandan aldığım kitabların arasında "Azərbaycan generalları" kitabını da gördüm. Bu kitab mənim üçün son dərəcə böyük maraq kəsb etdi. Doğrusunu deyim ki, mən ilk dəfə Azərbaycan xalqının bu qədər general övladlarına malik olması barədə məlumatla bu kitabla rastlaşdım. Təbii olaraq kitabın müəllifinin kim olduğu ilə maraqlandım. Həmin kitabın müəllifi bildiyiniz kimi hazırda Müdafiyə Nazirliyində Hərbi-Elmi Mərkəzin baş elmi işçisi, polkovnik-leytenant Şəmistan Nəzirlidir.

Keçən əsrin doxsanıncı illərində Azərbaycanda məlum proseslər başlayanda mən də könüllü olaraq vətənimə döndüm və xidmətimi Azərbaycanda davam etdirməyi qərara aldım. Mənə Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyi tərəfindən yeni qurulan ordu üçün hərbi nizamnamələrin hazırlanması, Azərbaycan hərb tarixinin araşdırılması və onun yeni ordunun şəxsi heyətinə çatdırılması kimi vəzifələr həvalə olundu. Hərbi nizamnamələrin hazırlanması işi elə bir xüsusi çətinlik təşkil etməsə də, Azərbaycanın hərb tarixinin araşdırılması vəzifəsi bu işi bilən mütəxəssislər olmadan mümkün deyildi. Yadımdadır ki, biz Elmlər Akademiyasına müraciət etdik. Təbii olaraq orada belə mütəxəssislərin olmadığı cavabı ilə rastlaşdıq. Mənə təklif olundu ki, Şəmistan Nəzirlini bu işə cəlb edək. Mən onunla tanış deyildim. Ancaq adını eşidəndə xatırladım ki, bu adam mənim hələ Çita şəhərində əsərini sevə-sevə oxuduğum "Azərbaycan generalları" kitabının müəllifidir. Ona da sevindim ki, indi onunla tanış olmaq imkanım olacaqdı.

Bu hadisə 1992-ci ilin isti yay günlərində olmuşdu. Şəmistan Nəzirlini biz evdə tapa bilmədik. O, Mərdakandakı istirahət evlərindən birində öz yaradıcılığı ilə məşqul idi. İstefada olan polkovnik Mustafa Məhərrəmovla bərabər onun yanına getdik. Tanış olduqdan sonra gəlişimizin məqsədini açıqladıq. Şəmistan əvvəlcə razı olmadı. Bildirdi ki, geniş yaradıcılıq planları var və işləri çoxdur. Biz söylədik ki, məqsədimiz elə onun yaradıcılıq fəaliyyətinə qayğı və şərait yaratmaq, üzə çıxardıqlarını ordunun şəxsi heyətinə çatdırmaqdır. Bir xeyli söhbət etdik, fikirlərimizi bölüşdük. İlk görüşümüz zamanı Şəmistan müsbət cavab verməsə də mən şübhə etmirdim ki, bizim təklifimizə o biganə qalmayacaqdır. Çünki ömrünü əcdadlarımızın hərb tarixinə həsr etmiş bir insan həmin tarixi həsrətlə gözləyən Milli Ordudan kənarda qala bilməzdi. Qalmadı da. Biz bunun üçün də ona minnətdar olmalıyıq. Onu da yaxşı bilirdik ki, Şəmistan Nəzirlinin həyatının hər anı bizim üçün qiymətli olan tariximizin bağlı qalmış səhifələrinin açılmasıdır. Ona görə onun səmərəli fəaliyyəti üçün mümkün olan şəraiti yaratmağa çalışırdıq. Qısa müddət ərzində o çox məhsuldar işlədi. "Qoridən gələn qatar", "Cümhuriyyət generalları",

"Qacarlar", "Tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarov", “Yaddaşlarda yaşayan Vurğun” "Arxivlərin sirri açılır", "Topoqraf-general İbrahim ağa Vəkilov", "Qarxunlu Əşrəf bəy", “General Yadigarov qardaşları” və s. kimi kitabları yazıb nəşr etdirdi.

1999-cu ildə müdafiə naziri Gürcüstanda səfərdə olarkən qarşılıqlı fəaliyyət barədə müəyyən razılaşmalar əldə edilmişdi. Həmin razılaşmanın nəticəsi kimi Şəmistan Nəzirli bir müddət Gürcüstan arxivlərində araşdırmalar apardı və bu araşdırmaların nəticəsi kimi xalqımızın daha on bir generalının adını üzə çıxardı. Şəmistan Nəzirlinin bu istiqamətdəki uğurlu fəaliyyəti indi də davam etməkdədir.

Müdafiə nazirliyinin orqanı olan "Hərbi-Bilik" jurnalının yaradılmasında da Şəmistan Nəzirlinin xeyli zəhməti var. Doxsan üçüncü ildə ilk dəfə onun təşəbbüsü ilə bu jurnal yenidən nəşr olundu. O, iyirmi-otuzuncu illərdə Azərbaycanın hərbi qəzet və jurnalları haqqında xeyli materiallar araşdırıb üzə çıxartmışdır. Elə jurnalın 1993-cü ildə çap olunan ilk nömrəsində də "Hərbi-Bilik" jurnalının ilk redaktorları barəsində onun yazısı var idi. O vaxtdan indiyə kimi Şəmistan Nəzirli "Hərbi-Bilik" jurnalının daimi müəlliflərindən biri olaraq qalmaqdadır.

Şəmistan Nəzirli son dərəcə zəhmətkeş bir tədqiqatçıdır. Zəhmətkeş olduğu qədər də sadə, gülərüz, vətənpərvər bir şəxsdir. Ömrünü həsr etdiyi mövzular elə onun vətənə bağlılığının bir nişanəsidir. Özü də Şəmistan elə bir mövzunun araşdırıcısıdır ki, onun qələmindən çıxan hər bir sətir xalqımızın qəhrəmanlıq tarixinin canlandırılması və gənclərimizin də bu qəhrəmanlıq ənənələri üzərində tərbiyə edilməsi üçün misilsiz əhəmiyyətə malikdir. Milli hərbiçilərimizin xatirələrinin əbədiləşdirilməsi üçün həmişə narahat bir ömür keçirir. Yadınıza salın general Ə.Şıxlinskinin "Xatirələrim"in çapı ilə bağlı onun zəhmətini…

1993-cü ilin mart ayında Şəmistan təklif etdi ki, Əliağa Şıxlinskinin anadan olmasının 130 illiyini qeyd edək. Bu tarixə çox az vaxt qalmışdı. Buna baxmayaraq Şəmistanın səyləri ilə biz lazım olan işləri görə bildik və Əliağa Şıxlinskinin anadan olma tarixini onun Yasamal qəbirstanlığındakı qəbri üzərində qeyd etdik. Rəhmətlik xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlı və başqa xadimlərimiz bu tədbirdə iştirak etdilər. Həmin vaxtdan başlayaraq Əliağa Şıxlinskinin anadan olma günü hər il onun qəbri üzərində qeyd edilir.

İstiqlal küçəsində tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovun yaşamış olduğu evin divarında onun xatirə lövhəsinin vurulmasında da Şəmistanın böyük zəhməti vardır. Onun gördüyü işləri qısa bir zaman içərisində sadalayıb qurtarmaq mümkün deyil. Çox sevindiricidir ki, bu fəaliyyətini davam etdirmək üçün Şəmistanın hələ böyük imkanları vardır. İndi o ömrünün müdriklik və məhsuldar çağlarını keçirir və şübhə etmirik ki, yaxın gələcəkdə Şəmistanın yeni-yeni araşdırmalarının soraqlarını eşidəcəyik.

Şəmistanın yaradıcılığına qısa nəzər salmaqla əminliklə söyləmək olar ki o, ömrünü əbəs yerə keçirməmişdir. Şəmistan qəhrəmanlıq tariximizi üzə çıxarmaqla vətənimizə və özünə bir tarix yaratmışdır. Bu tarixin yeni səhifələrini yazmaqda mən ona böyük uğurlar arzu edirəm.

Bu gün o, oxucuların görüşünə yeni bir əsərlə gəlib. Şəmistan illərlə həyat və fəaliyyətini öyrəndiyi böyük sərkərdə Əliağa Şıxlinski haqqında yeni kitabını

oxuculara təqdim edir. Əsərdə generalın həyat yoldaşı ilk azərbaycanlı hərbi şəfqət bacısı Nigar xanım və unudulmuş general Novruzov qardaşları haqqında tədqiqatları da oxuculara ilk dəfə təqdim olunur.

Çingiz Məmmədov,
general-leytenant.

ALİM-GENERAL

General Əliağa Şıxlinski ilə yaxından tanış olanlar, onun maraqlı söhbətlərinə qulaq asanlar bilirlər ki, bu təvazökar və səmimi insan nə qədər ağıllı və ibrətli bir şəxs idi.

Heydər Hüseynov,
filosof – alim

Yaxşı adamların əməllərinin bizə nə qədər fayda gətirdiyini yadına sal...! Onda başa düşərsən ki, onların xatirəsi də özləri qədər əzizdir.

Seneka Lutsi Anney,
Roma filosofu

Fitri istedada malik olan tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski bütün varlığı ilə sevdiyi Azərbaycan xalqına ömrünün sonunadək sədaqətlə xidmət etmişdir. Hərbi fəaliyyətində araşdırmalar apardıqda onun bir çox sahələrdə ilkin şəxs olduğunun şahidi oluruq. Yalnız general kimi vəzifəsini bitmiş hesab etməyən bu məhşur sərkərdə həm də hərb elminin görkəmli alim idi. Hələ əsrin əvvəllərində hərbi mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən "Şıxlinski üçbucağı" ndan təkcə Rusiyada deyil, Fransa, Avstriya, Norveç, İsveçrə və başqa ölkələrin artilleriya məktəblərində dərslik kimi istifadə olunmuşdur.

Əliağa Şıxlinski "Üçbucağı" nda artilleriya tarixində ilk dəfə topların gözlə görünməyən hədəfə atəş açmaq texnikasını işləyib hazırlamış və topların təkmilləşdirilməsi işinə bir sıra dəyərli yeniliklər gətirmişdir. Hərb elminin mütəxəssisləri bu gün də etiraf edirlər ki, general Şıxlinski qeyri-adi fəaliyyəti ilə fərqlənmiş nadir hərbi mütəxəssislərdir. O, yeganə azərbaycanlıdır ki, ilk dəfə Fransanın generallara məxsus fəxri "Legion ordeni" və zabitlərə verilən

"Legion xaçı" ilə təltif edilmişdir. Əliağa Şıxlinski generallar arsında ən yaxşı hərb alimi, alimlər arasında ən məhşur artilleriya generalı idi.

Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, general Əliağa Şıxlinski 1939-cu ildən sonra alim Heydər Hüseynovla müntəzəm elmi yaradıcılıq əlaqəsi saxlamışdır. Respublika Mərkəzi Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivindən aşkar etdiyimiz 1940-cı il 15 iyul tarixli məktub da general tərəfindən alimə ünvanlanmışdır. İri ölçülü kağızlarda yazılmış iyirmi səhifəlik məktub-müraciətində general Əliağa Şıxlinski alimə 852 sözün izahını və düzəlişlərini yazıb göndərmişdi. Məktubdan məlum olur ki, 1939-cu ildə Heydər Hüseynovun redaktorluğu ilə nəşr olunmuş "Rusca-Azərbaycanca lüğət"i mütaliə etdikdən sonra general bu ağır zəhməti çəkmişdir. General "Qeydləri"nin müqəddəməsində yazır: "Redaksiyanın çağırışına əməl edərək, lüğətdə mənim rast gəldiyim səhvlər haqqında bəzi mülahizələrimi təqdim edirəm.

Ümumiyyətlə lüğət çox gözəldir. Hər bir sözü ayrılıqda deyil, bütün cümlənin ümumi mənasını tərcümə etmək üçün, tərcüməçilərə kömək edəcək, frazeologiya xüsusilə yaxşıdır".

Ümumi müddəalarında isə Əliağa Şıxlinski belə qərara gəlir ki, lüğətin əsas çatışmayan cəhəti onun qısa olmasıdır.

"Lüğətdə çox yerdə əsas sözlər buraxılmış, ancaq onların törəmə sözləri verilmişdir.

Bizim dilimizi ona yad olan söz düzəltmələrindən təmizləmək lazımdır. Əgər başqa dillərə məxsus sözlərdən istifadə etmək ehtiyacı varsa, onda törəmə sözlər bizim dilimizin qanunlarına uyğun olmalıdır. Bu hər şeydən əvvəl, isimlərdən sifət əmələ gəlmə hallarına aiddir. Məsələn: avtomat yazmaq olar və yazmaq da lazımdır. Ancaq avtomatik - olmaz, artıqdır. Hərb sözü isə dilimizə çoxdan qəbul edilmişdir, onu saxlamaq, hərbi sözünü isə atmaq lazımdır. Azərbaycan xalq dilinin zəngin xəzinəsində rus və Avropa sözlərinin qarışığı kimi işlətmək də məqsədə uyğundur. Məsələn: axıntı/ cərəyan/, saxlanc/ ehtiyat/, dövrçağ dönümü/ dövr/, düzgü/ quruluş/, bilgi/nəzəriyyə/ və s".

Təvazökar general məktubunun sonunda yazır: "Əgər Siz təqdim olunmuş materialın heç olmasa kiçik bir hissəsindən istifadə edə bilərsinizsə, onda mən özümü çox xoşbəxt sanaram. Sevinərəm ki, mən də öz balamın kiçik bir damlasını Sizin gözəl arı pətəyinizə əlavə etmişəm".

General Əliağa Şıxlinskinin bu iradlarını məmuniyyətlə qəbul edən alim Heydər Hüseyinov cavab məktubunda yazır ki, lüğətin gələcək nəşrində sizin elmi zəhmətinizdən mütləq istifadə olunacaq. Alim bunun üçün generala sətir haqqı da göndərmişdir.

Akademik Əlheydər Orucov "Əliağa Şıxlinskinin bir əlyazması haqqında" adlı məqaləsində haqlı olaraq belə qənaətə gəlir ki, generalın alim Heydər Hüseynova göndərdiyi "Qeydləri" lüğətçilik, xüsusən də termin yaradıcılığı baxımından çox faydalıdır. İndiyə qədər hərbi mütəxəsis kimi tanınan Əliağa Şıxlinskinin dil, lüğətçilik, terminologiya məsələlərilə maraqlanması faktının özü səciyyəvi haldır. / Bax: "Terminoligiya məsələləri" kitabı, Bakı, 1987 il, səh. 12/.

General Əliağa Şıxlinski lüğətçiliklə 1940-cı ildənmi məşğul olmağa başlamışdır? Xeyir. Onun şəxsi arxivində mühafizə olunan "Zabitin

dəftəri"ndəki qeydlərindən məlum olur ki, o, hələ gənc zabit ikən hərb elmi ilə, dilçilik və hərbi lüğətlə, terminologiya ilə maraqlanmış və bu sahədə gərgin axtarışlar aparmışdır. Uzun illər-1879-cu ildən 1917-ciilədək həyatının çox hissəsini Azərbaygandan uzaqlarda, yüksək hərbi dairələrdə, özgə məmləkətdə və başqa dil mühitində yaşamasına baxmayaraq general milli varlığını, ana dilini qoruyub saxlaya bilmişdir. Orada Azərbaycan dilində mətbuatın və nəşriyyatın olmaması üzündən "Rusca-Türkcə qısa hərbi lüğəti"ni 1926-cı ildə Bakıda uç əlifbada rus, ərəb və latın əlifbası ilə nəşr etdirə bilmişdir. Bununla da ilk dəfə Azərbaycanda hərbi lüğətin yaradıcısı olmuşdur. Məhz bu əvəzsiz xidmətinə görə general Əliağa Şıxlinski SSRİ Hərbi İnqilab Şurasının 1928-ci il 23 fevral tarixli qərarı ilə Fəxri Fərmanla təltif olunmuşdur. Şıxlinskinin lüğəti hərbi nizamnamələrin, hərbi elmi ədəbiyyatın Azərbaycan dilində tərcümə olunmasında böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Eyni zamanda hərbi məktəblərdə, yenicə yaranmış orduda xidmət edən azərbaycanlı əsgər və zabitlər bu lüğətdən qiymətli vəsait kimi istifadə etmişlər.

Həmin kitabın elmi terminoloji əhəmiyyətini maraqlı faktlarla araşdıran fologiya elmləri namizədi A. Hacıyeva yazır: "Əliağa Şıxlinskinin lüğəti geniş dil materialının dərin təhlilinin nəticəsi idi.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibini geniş əhatə etməsi xalq dilinə məxsus söz və ifadələrdən yerli-yerində, səmərəli istifadə olunması, bir çox unudulmuş və az işlənən sözlərə yenidən termin kimi həyat vəsiqəsi verilməsi baxımından Ə. Şıxlinski lüğəti o dövrdə nəşr edilən lüğətlərin hamısından fərqlənir. …Azərbaycan dilində hərbi terminologiyanın olmaması bu işdə böyük çətinlik törədirdi. Əliağa Şıxlinskinin lüğətinin nəşri ilə həmin çətinlik, demək olar ki, aradan qaldırıldı".

General Şıxlinskinin 1926-cı ildə nəşr etdirdiyi 280 səhifəlik "Rusca - türkcə qısa hərbi lüğət" elmi əsəri xüsusi dəyərə malikdir. Həmin lüğətin misilsiz elmi əhəmiyyətindən danışan görkəmli filosof-alim Heydər Hüseynov yazır:

..."Kitabın əvvəlində general Əliağa Şıxlinski lüğət tərtib edərkən yeddi əsas qəbul etdiyini göstərir: 1 / Yad sözlərin yerinə bacardıqca, Türk-Azərbaycan sözləri qoyulubdur. 2/ El arasında işlənən türkləşmiş ərəb və fars sözləri buraxılmayıbdır: bu dürlü sözlər, onlar elə bir mənalı türk sözlərinin yanında dırnaqlar arasında yazılıbdır; məsələn: çağ/ vaxt, zaman/. 3 / Türkcəyə qarışmış bəzi ərəb sözləri türkcə deyilişinə uyğun yazılıbdır. Məsələn: qala/ qələ yerinə/, sahat/ saət yerinə/. 4/ Kökləri ərəbcədən olan sözlərin deyilişləri türkcəyə uyğunlaşdırılıbdır; məsələn vəqtlər, təbiblər, vəzifəli/ evqat, ətibba, müəzzəf yerinə/ və sairə…".

Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Əliheydər Orucovun "Ə. Şıxlinskinin bir əlyazması haqqında" məqaləsindən:

"Yaşının ötməsinə, səhhətinin pozulmasına baxmayaraq general Əliağa Şıxlinski həyatının son günlərinə qədər dilimizin vəziyyəti, terminologiya, orfoqrafiya, lüğətçilik məsələləri ilə maraqlanırdı. Onu tez-tez Lüğətlər İnstitutunda, həmin instutun direktoru Heydər Hüseynovun yanında görmək olardı. Heydər Hüseynov Əliağa Şıxlinskiyə dərin hörmət və həsas münasibət bəsləyirdi. İnstitunun hazırladığı lüğətlərlə onu tanış edər və bu barədə fikrini bilmək istərdi. Onun 1940-cı ildə akademik Heydər Hüseynova 49 səhifədən

ibarət göndərdiyi "Qeydlər"- dən göründüyü kimi, ana dili ilə bərabər, klassik ədəbiyyatımızı, xüsusən folklorumuzu çox gözəl bilirmiş. Əliağa Şıxlinski indi ədəbi dildə işlənməyən, buna görə də müasir lüğətlərə düşməmiş, amma bəzi dialekt və şivələrimizdə işlənməkdə davam edən sözləri yada salmaqla onların yazılı dilə / lüğətlərə/ keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edir. Bu baxımdan onun özünün yeni söz və formalar yaratmaq təşəbbüsü təqdirə layiqdir. Bu günki şəraitdə daha böyük əhəmiyyət qazanmış bu məsələ, görünür, hələ o zaman Əliağa Şıxlinskini düşündürmüş və fürsətdən istifadə edərək, yazdığı "Qeydlər" vasitəsilə fikrini lüğətçilərin nəzərinə çatdırmışdır".

O vaxtdan illər keçdi. General Əliağa Şıxlinskinin ilk vəsait olan hərbi lüğəti bir daha işıq üzü görmədi. Totalitar Sovet rejimi azərbaycanlı generalın elmindən bəhrələnməyi öz millətinə yasaq etdi. Az tirajla nəşr olunmuş bu kitabın nadir nüsxələri qalıb. Bu gün zaman, dövr dəyişib. Yeni yaranan ordumuz üçün həmin lüğətin əhəmiyyəti şübhəsiz ki, əvəzsiz olardı. Ona görə də, nəşriyyatlarımız böyük hərb alimi Şixlinskinin lüğətinin yeni nəşri barədə təşəbbüs göstərməlidir.

MİLLİ ORDU QURUCULUĞUNDA

Əlli ildən çox nizami orduda qüsursuz xidmət edən Əliağa Şıxlinski həmişə birincilər sırasında olmuşdur. O, dörd müharibənin şahidi, üçünün iştirakçısı olub: 1904-1905-ci illərdə Port-Artur, 1914-cü il Cahan Müharibəsində, 1918-ci illərdə isə torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda daşnak Ermənistanına qarşı döyüşüb. Böyük Vətən müharibəsinin şahidi olan qoca general yenə də fəaliyyətini dayandırmamışdır. O, "Xatirələrim" kimi qiymətli hərbi memuarını diktə edib yazdırmışdır. Bu, Azərbaycan hərb tarixində ilk və yeganə hərbi memuardır. İnqilabdan əvvəl və inqilabdan sonrakı dövrlərlə məşğul olan hərb elminin elə bir alimi yoxdur ki, həmin kitabdan qidalanmasın, bir qiymətli mənbə kimi ondan istifadə etməsin.

Görkəmli sərkərdə Əliağa Şıxlinskinin xalqımız üçün ən böyük xidmətlərindən biri də 1917-ci ilin noyabrında olmuşdur. Həmin ayın on beşində Qafqaza qayıdan Şıxlinski ilk dəfə Tiflisdə azərbaycanlardan ibarət milli korpus yaratmışdır. Bununla da o, Milli Azərbaycan Ordusunun təməl daşını qoymuşdur. Bu barədə general "Xatirələrim" hərbi memuarında daha dəqiq məlumat verir:

"Tiflisə qayıtdıqda, müvəqqəti olaraq mənə korpus komandanlığı həvalə olduğu barədə əmri oxudum. Öz xalqımın, baş verə biləcək xarici təzyiqlərdən və daxili qarışıqlıqlardan özünü qorumasına xidmət etmək arzusu liə korpus təşkil etməyi qət edib, Tiflisdə öz qərargahımı düzəltməyə başladım…[1]

Dekabrın otuz birində mən öz qərargahımın ilk heyəti ilə Gəncəyə getdim ki, orada hissələrin təşkil edilməsilə məşğul olum. Korpus hissələrinin təşkilində böyük əngəllərə rast gəlirdik".

---

[1] Qərargah Tiflisdəki "London" mehmanxanasının birinci mərtəbəsində yerləşirdi. İki mərtəbəli mülk indi də qalır. Bu sətirlərin müəllifi 1999-cu ilin aprel ayında Tbilisidə yaradıcılıq ezamiyyətində olanda həmin binanı axtarıb tapmışdı. /-Ş.N./

"Açıq söz" qəzeti 1918-ci il 7 yanvar tarixli nömrəsində nizami müsəlman əsgəri qüvvələrinin yaranması haqqında belə bir xəbər yaymışdı:

"Yanvarın üçündə Mərkəzi Müsəlman Zaqafqaziya Komitəsinin üzvü, Mərkəzi Komitə sədri Fətəli xan Xoyski müsəlman əsgəri dəstələri təşkilati haqqında məruzədə bulunmuşdur. Məruzədən anlaşıldığına görə 1917-ci il dekabrın on birində Zaqafqaziya Komissarlığı Zaqafqaziya müsəlmanlarından nizami ordu təşkil etməsi qətnaməsini çıxarmışdır. Nizami ordu üçün lazımi qədər könüllü cəm edilməsi işi Zaqafqaziya Mərkəzi-Müsəlman Komitəsinə həvalə edilmişdir. Nizami ordu təşkil edildikdən sonra müsəlmanlardan alman əsgəri verginin ləğv edilməsi haqqında Zaqafqaziya Komissarlığı tərəfindən dekret veriləcəkdir. Zaqafqaziya Komissarlığının qətnaməsinə əsasən dekabrın on doqquzunda beşinci və yeddinci Qafqaziya nişançı firqələrindən ibarət olan altıncı ordu korpusunun Müsəlman nizami ordusu ilə əvəz edilməsi haqqında Qafqaziya cəbhəsi qoşunlarının baş komandı tərəfindən Əmrnamə verilmişdir. Həmin əsgər dəstələrinin milliləşdirmək işlərinin nəzarəti general Əliağa Şıxlinskiyə həvalə edilmişdir.

General Şıxlinski öz vəzifəsinin ifasına başlamışdır".

1918-ci ilin oktyabrında general Əliağa Şıxlinski Gəncədə yeni yaratdığı Milli Azərbaycan Korpusunun əsgərləri qarşısında çıxış edərək demişdir: "Azərbaycanlılar birdəfəlik bilməlidirlər ki, doğma ordu əsla tənbəlxana deyil və onun mövcudluğu hər hansı bir azərbaycanlının maddi rifahını daha da yaxşılaşdırmaq üçün yaranmayıb. Ordu xalqın istinadgahıdır - bura xalqın ləyaqətli oğulları gəlməlidir".

General Əliağa Şıxlinski bu vətənpərvər çıxışını Gəncədə proporşiklər məktəbinin birici buraxılışı münasibətilə söylə-mişdir. Bu şənlikdə Qafqaz Ordusunun baş komandanı Nuru Paşa, atası Hacı Əhməd, xalq təhsili naziri Nəsib bəy Usub-bəyov, daxili işlər nazirinin vəkili Mehdi bəy Hacınski, sosial-təminat naziri Musa bəy Rəfıbəyov, Gəncə qubernatoru, general İbrahim ağa Vəkilov və başqa dövlət xadimləri iştirak edirlər.

Elçi adlı müəllif 1918-ci il noyabrın 7 və 8-də "Azər-baycan" qəzetində /rus dilində/ yazır ki, ertəsi gün Bakıdan gəl-miş qonaqlar və demək olar ki, bütün şəhər əhalisi hərbi mey-dana yollandılar. Meydanda təlim üçün əvvəlcədən səngərlər, yarğanlar və cürbəcür maneələr hazırlanmışdı. Hamı özünün Milli bayramına, Türk-Azərbaycan zabitlərinin ilk buraxılışına tamaşa etməyə gəlmişdi. Ətrafda bayram əhval-ruhiyyəsi var idi.

Əlahiddə Azərbaycan korpusunun komandanı general Əliağa Şıxlinski ətrafdakılarla birgə səflə düzülmüş yunkerlərə yaxınlaşıb salamlaşdı. General Əliağa Paşanın mehriban "Salamına" birdən-birə səkkiz yüz gəncin ağzından gurultulu "Salam" cavabı çıxdı. Sonra proqram üzrə təlim sınaqları keçirilməsinə başlandı.

1918-20-ci illərdə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin təşkilində Əliağa Şıxlinskinin müstəsna rolu olmuşdur. Doğma xalqın nizami ordusunu yaratmaq istəyən general uzun illik hərbi təcrübəsindən gecə-gündüz istifadə edirdi. Yetmiş ildən çox Respublika Yeni Tarix Mərkəzi Dövlət arxivində "tamamilə məxfidir" qrifi ilə saxlanan qiymətli bir sənəd bunu bir daha təsdiq edir. Milli Azərbaycan korpusunun komandiri general Əliağa Şıxlinski 1918-ci il dekabrın 13-də Gəncədən göndərdiyi "Məlumat"ında yeni Azərbaycan Ordusunun layihəsini hazırlamışdı.

General yazır ki, Azərbaycanın müstəqil respublika elan edilməsi mənə may ayının 27-də qəzetlərdən aydın oldu.

Mən mayın 28-də yeni dövlətin hərb nazirliyinin layihəsini artıq hazırlamışdım; layihənin arxasında izahedici qeyd olan müfəssəl sxem əlavə edilmişdir.

Vəziyyətlə əlaqədar Əliağa Şıxlinski layihəsində təklif edir ki, vaxtilə türk zabitlərinin köməyi liə yaradılmış hərbi korpus ləğv edilsin. Müharibə şəraitində bu azlıq təşkil edir. -Əvəzində diviziyalar təşkil edilsin. Onlar da hərb nazirinə və onun köməkçisinə tabe olunsun.

Gözəl təlim və tərbiyə almış, Mancuriyada Müvəffəqətlə döyüşən, yüksək döyüş qabiliyyətli Yapon ordusunun korpus təşkilatı haqqında təsəvvürü belə yox idi.

Şıxlinski layihədə incə bir mətləbə də toxunmuşdu. May ayında ilk müstəqil Azərbaycan hökuməti yarananda hərb naziri doktor Xosrov bəy Sultanov təyin edilmişdi. O da mülki şəxs idi.

Xosrov bəy türk zabitlərinin köməyi ilə ordunun təşkilində bəzi təxirəsalınmaz işlər görsə də, bu, ölkədəki ağır vəziyyəti yüngilləşdirmədi. Azərbaycanın həm daxilindəki, həm də qonşuluğundakı amansız düşmənə qarşı güclü ordu yaratmaq vacib idi. Təhlükə o qədər artmışdı ki, ölkənin qərb rayonlarında hərbi vəziyyət elan olunmuşdu. Belə şəraitdə mülki şəxsin hərb naziri olmasını peşəkar hərbçi olan Əliağa Şıxlinski məsləhət bilmirdi. Ona görə də haqlı olaraq yazırdı ki, hərb naziri - əgər o mülki şəxsdirsə - onda o özünün yanında səlahiyyətli şəxslərin çox kiçik sayından hərbi şura yaratmaq və qoşunların təlim və tərbiyəsinə bilavasitə nəzarət etmək üçün köməkçi təyin etməlidir.

Mətndən o da məlum olur ki, general Əliağa Şıxlinski layihəni artıq ikinci, bəlkə də üçüncü dəfə hökumətin ünvanına göndərmişdir.

"Hökümət Gəncə şəhərinə köçən kimi /iyun ayının əvvəlində/ mənim layihəm hərb nazirliyi müəssisələrinin müfəssəl sxemi şəklində Nazirlər Sovetinin sədrinə təqdim edilmişdir.

Ehtimal edilirdi ki, hökümətə tam məlumatı, yəqin ki, Nazirlər Sovetinin müvafiq iclasına dəvət ediləcək korpus komandiri şəxsən özü təqdim edəcək.

Birinci cərgədə soldan üçüncü Əliağa Şıxlinski
Port-Artur döyüşçüləri arasında. 1905-ci il

Lakin mən heç bir yerə dəvət edilməmişəm və layihə haqqında heç bir xəbərdarlıq almamışam. Guman edirəm ki, layihə heç müzakirə edilməmişdir. Çünki Bakı quberniyasının bolşeviklərdən təmizlənməsi və bunun üçün lazım olan xarici kömək ilə əlaqədar olaraq yaranmış xüsusi şəraitə görə hökümət hərb naziri təyin etməkdən imtina etmişdir".

Nəhayət, hökümətin əmrilə 1918-ci il dekabrın 25-də tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarov hərb naziri oldu və həmin gün yanıqlı bəyanatla xalqa müraciət etdi. Dekabrın 29-da isə general-leytenant Əliağa Şıxlinski hərb nazirin müavini təyin edildi.

PORT - ARTURUN AZƏRBAYCANLI QƏHRƏMANLARI

Zaqafqaziya müsəlmanlarının başçısı Şeyxulislam Əbdülsalam Axundzadə Rus- Yapon müharibəsinin başlanması ilə xalqa xüsusi bir müraciətnamə ünvanlandı. Orada müsəlmanların xəyanətkar yaponlara qarşı müharibədə iştirak etməyə hazır olduqları göstərildi.

Azərbaycan burjuaziyası müharibə fonduna çoxlu vəsait verdi. Bakı Bələdiyyə idarəsi müharibə fonduna 15 min manat, Gəncə şəhər duması 2 min manat. Neft sənayeçilərinin qurultay şurası 150 min manat, Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Şəmsi Əsədullayev, Musa Nağıyev və başqa iri kapitalistlər 10 min manatdan çox pul vermişdilər. Müharibə fonduna vəsait toplanmasında varlılarla bərabər məmurlar, mürtəci zabitlər də can-başla iştirak edirdilər. Azərbaycanın bəy-mülkədar dairələrindən çıxan bir sıra azərbaycanlı zabitlər də Port-Arturun müdafiəçiləri sırasında idi.

"Azərbaycan tarixi" II cild, səh. 548, 1964-cü il nəşri

1904-1905-ci illərdə Uzaq Şərqdə Port-Artur qalası uğrunda döyüşlərin iştirakçısı iki sərkərdənin - Əliağa Şıxlinski və Səməd bəy Mehmandarovun olduğu oxuculara məlumdur. Təəssüf ki, onların da həmin illərdəki döyüş yolları indiyədək xalqımıza çatdırılmamışdır. Hərb tariximizin bu açılmamış səhifələrində arxiv sənədləri əsasında tədqiqat aparanda məlum oldu ki, indiyədək adı və xidməti unudulmuş tam süvari generalı Hüseyn xan Naxçıvanski, Şahzadə-general Əmirkazım Mirzə Qacar, Əsəd bəy Talışxanov, Şahzadə-podyesaul (kazak qoşunlarında kapitan) Feyzulla Mirzə Qacar, Şahzadə-podpolkovnik Əliqulu Mirzə Qacar, polkovnik İlyas bəy Ağalarov, ştabs-kapitan Gəray bəy Vəkilov, xoruncuy (kazak rotasında ilk zabit rütbəsi) Əbdürrəhman Qurbanov, Cəmaləddin Musayev, poruçik Ağababa Sadıqov, podporuçik Zülfüqar bəy Bağırbəyov və başqaları Port-Artur müharibəsində mərdliklə vuruşmuşlar.

* * *

Gecə keçirdi, istirahət etməyə hazırlaşırdım. Birdən telefon zəng çaldı. "Belə bivaxt, kimdi görəsən?" - deyə fikirləşib dəstəyi qaldırdım. Zərif səsli bir qadın üzxahlıq edib:

- Mənə filankəs lazımdır, - dedi.

- Mənəm, eşidirəm Sizi…

- Gec olduğu üçün bağışlayın, sizi narahat edən Qalina Semyonovna Səfərovadır. Telefonunuzun nömrəsini indicə çətinliklə öyrənə bildim. Tərtib etdiyiniz general Əliağa Şıxlinskinin "Xatirələrim" kitabını mən də maraqla oxudum. Bilirsiniz, Sizi niyə narahat elədim? Bizdə 1905-ci ildə nəşr olunmuş "Niva" jurnalının bir illik nömrələri saxlanılır. Orda Əliağa Şıxlinski və Səməd bəy Mehmandarov haqqında yazılar var, şəkilləri də dərc olunub. Amma nədənsə Şıxlinski kitabına yazdığınız "İzahlar və qeydlər" bölməsində bu barədə oxuculara heç bir məlumat verməmisiz.

- Qalina Semyonovna, - dedim, - mənim o mənbədən xəbərim yoxdur. Çox sağ olun ki, bu barədə məlumat verdiniz. Günü sabah kitabxanaya gedib…

- Kitabxanaya niyə, - deyə Qalina Semyonovna etiraz etdi, - məmuniyyətlə jurnalı müvəqqəti istifadə üçün Sizə verə bilərəm.

Ertəsi gün Q. Semyonovanın Bəşir Səfəroğlu küçəsindəki mənzilində görüşüb jurnalı birqə vərəqlədik.

"Niva" jurnalı 1905-ci il dördüncü nömrəsinin yetmişinci səhifəsində Əliağa Şıxlinskini altı nəfər döyüşçü - zabit və iki qadınla birgə çəkilmiş foto şəklini dərc edib. Şəkilaltı yazıda oxuyuruq:

"Port-Artur müdafiəsinin igid artilleriya komandiri Əliağa Şıxlinski Suişin kəndinin yaxınlığındakı Drakonovıy Xrebet dağına atəş açaraq yaponların hücumunu dəf etmişdir. Podpolkovnik Əliağa Şıxlinski göstərdiyi rəşadətə görə "Müqəddəs Georgi" ordeninin dördüncü dərəcəsinə təqdim edilmişdir". Şəkildə ortada artilleriya komandiri Əliağa Şıxlinski, zabit Mixaylov, Şişkin, Karamışev, Qyunter, Şuleykin və başqaları".

Üçüncü istehkamda olan bu hadisəni illər keçəndən sonra Əliağa Şıxlinski belə xatırlamışdır:

"Tamamilə açıqda duran toplarımın atəşi, hücum edən yapon piyada qoşununu geriyə oturtdu. Atışma səsini eşidən polkovnik Mehmandarov general Nadeinin yeraltı qazmasından çıxaraq yanıma gəldi. Fikirləşdim ki, ehtiyatsızlığıma görə hirslənəcəkdir. Vəziyyətlə tanış olduqdan sonra dedi:

- Yaxşı eləmisiniz. Birinci batareyanın bir vzvodunu da Sizə köməyə göndərirəm.

Mehmandarov tədbir və sərancamları bəyəndiyini söyləyib, öz məntəqəsinə qayıtdı. Bu əməliyyata görə mən, köhnə orduda qəhrəmanlıq ordeni olan Georgi Pobedonessov ordeninə təqdim edildim".

Jurnalın həmin səhifəsində həmyerlimiz Səməd bəy Mehmandarovun da şəkili verilib. Haqqında isə belə bir məlumat yazılıb:

"Yeddinci Şərqi-Sibir artilleriya briqadasının general-mayoru Səməd bəy Sadıq oğlu Mehmandarov Port-Artur müdafiəsindəki qəhrəmanlığa görə dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Georgi" ordeni ilə təltif olunub".

"Niva"nın yetmiş birinci səhifəsində gözəl, zərif naxışlarla işlənmiş bir buynuz şəkli də verilib. Port-Artur döyüşlərinin komandanı Anatoli Mixayloviç Stesselə Zaqatala şəhər cəmiyyəti tərəfindən hədiyyə olunan bu buynuz gümüşlə işlənib. Şəklin altında oxuyuruq: "Zaqatala şəhər

sakinlərindən general-adyutant A. M. Stesslə dağ keçisi buynuzunu hədiyyə edirik".

"Niva" jurnalı təkcə biriilik nömrələrində Azərbaycan xalqının müharibəyə könüllü ianə toplaması haqqında və Qafqaz süvari briqadasının tərkibində vuruşan oğullarmızın qəhrəmanlığı barədə az da olsa məlumatlar verir. Onu da xatırladaq ki, Port - Arturda Ə. Şıxlinski və S. Mehmandarovdan başqa da yapon samuraylarına qarşı döyüşən həmyerlilərimiz olmuşdur. General-mayor Əsəd bəy Talışxanov, Hüseyn xan Naxçıvanski, İbrahim ağa Usubov, qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzov, polkovnik Davud bəy Yadigarov, Gəray bəy Vəkilov, poruçik Ağababa Sadıqov və hələ adını bilmədiyimiz onlarca başqaları.

Dövrdən, quruluşdan asılı olmayaraq həmişə oğullar Vətənin əsgərləridirlər. Vətən nə vaxt təhlükə qarşısında olarsa, igidlər bir səslə silaha sarılmağa hazırdırlar. İyirminci əsr tarixə "nəfəsindən" barıt püskürəndə eloğullarımız da bir səslə ayağa qalxıb Vətənin müdafiəsinə gediblər.

Otən XIX əsrin ortalarında Qarabağ igidlərinin, Şirvan alayının, Gəngərli döyüşçülərinin, Qazax süvari dəstələrinin yadellilərə qarşı qeyri-adi qəhrəmanlıqlarının şahidi olan xalqımızın böyük mütəfəkkir oğlu M. F. Axundov fəxrlə deyirdi: "doğmamış Qafqazda analar qorxaq".

Hələ bir xeyli əvvəl (1828-ci ildə) məhşur rus tarixçisi, general Platon Zubov "Gürcüstan və Qafqaz haqqında altı məktub" əsərində yazırdı:

"Müsəlman süvari alayları haqqında mühakimə yürütmək üçün onları döyüşdə görmək lazımdır: bunlar şimşəyi xatırladır, bunlar qəzəblənmiş Allahın birdən-birə düşmənlər içərisinə düşərək ölüm və dəhşət saçan oduna bənzəyirdi. Müsəlman alaylarının gözlərim önündə törətdikləri igidlik xariqələrini hələ də heyrətlə yad edirəm… Onlar silahdan çox böyük bir məharətlə istifadə edərək, qorxmaz və cəsur kimi döyüşürdülər".

Əgər oxucu Aleksandr Stepanovun "Port-Artur", ya da Trofim Borisovun "Portarturçular" romanlarını mütaliə edərsə, onda görər ki, 1904-cü il dekabrın on altısında komandan Stessel qalanı yaponlara danışıqsız təslim etmək istəyəndə polkovnik S. Mehmandarov və onun zabit heyəti qəti etiraz edərək necə əsəbləşmişdilər. Səməd bəy Mehmandarov və onun zabit heyəti inad edirdilər ki, qalanı son nəfəsə qədər müdafiə etmək lazımdır. Heç kəs biabırçı vəziyyətdə rusiyaya qayıtmaq istəmirdi.

"- Kapitan, Sizin kimi zabitlərə orduda quluq etmək yaramaz, - Mehmandarov onun üstünə qışqırdı. - Siz bizim adımızı korlayırsınız, - deyib yumruğunu havada oynatdı.

- Əlahəzrət, xahiş edirəm, məni təhqirlərdən qoruyasınız, - kapitan Vamenzon hirsindən pörtmüş halda Stesselə müraciət etdi.

- Hər şeydən əvvəl qabaq sakit olmaq lazımdır, cənablar! Polkovnik Mehmandarov, Sizi qayda-qanuna riayət etməyə dəvət edirəm.

Qızğın mübahisələr başlandı, zabitlər iki hissəyə bölündülər: bir neçəsi kapitan Vamenzonu, qalanları isə polkovnik Mehmandarovu müdafiə edirdilər" (A. Stepanov, "Port-Artur". səh. 777-778).

GENERAL ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİ PORT-ARTUR DÖYÜŞLƏƏRİNDƏƏ

Azərbaycanlılar birinci dəfə deyil ki, vuruşmeydanlarında yaponlarla qarşı-qarşıya gəlirlər. Mən Port-Artur uğrunda gedən döyüşlərdə fərqlənmiş məhşur topçu Əliağa Şıxlinskinin adını çəkə bilərəm. Bu ad rus hərb elmi tarixində şöhrət qazanmışdır.

Səməd Vurğun,
Xalq şairi

Port-Artur döyüşlərində qala müdafiəsi zamanı düşmən həmlələrinin dönə-dönə dəf edilməsində top artilleriyasının mahir ustası Əliağa Şıxlinskinin döyüş xidmətləri misilsizdir. Onun 1904-1905-ci illərdəki hərbi rəşadəti bütün Rusiyaya yayılmışdır. Qəhrəmanlığı altı ordenə layiq görülən, rütbəsi kapitandan podpolkovnikə yüksələn Şıxlinski haqlı olaraq "Xatirələrim"də yazır ki, Port-Artur epopeyasının iştirakçısı olduğumu həmişə iftixarla yad edirəm. 1905-ci il aprelin 1-də "Tərcuman" qəzetinin "Müxtəlif xəbərlər" rubrikasında oxuyuruq:

"Dördüncü Şərqi-Sibir atıcı artilleriya briqadasının kapitanı Əliağa Şıxlinski oktyabrın yeddisindən noyabrın on doqquzunadək Port-Arturda yaponların basqınını dəf etməkdə fərqləndiyi üçün Ali ehtiramla "İgidliyə görə" medalı və üstü yazılı Qızıl qılıncla təltif olunub".

Həmin döyüşlərin iştirakçısı 1906-cı ildə "Port-Arturun əzablı günləri" adlı ikicildlik monumental əsərin müəllifi P. Larenko yazır ki, Laperov dağında batareya komandiri kapitan Əliağa İsmayıl ağa oğlu Şıxlinski ağır yaralanmışdır. Bütün qafqazlılar kimi cəsur olan bu komandir Kinjo döyüşlərdə, "Zelyonnı" və "Volçye" dağları vuruşmalarında əsl qəhrəman kimi iştirak etdi. Avqustun əvvələrində öz batareyası ilə "Vısokaya qora"da, avqustun onundan isə daima Laperovda olmuşdur. Elə buradan da girəcək yerlərini və istehkamları atəşə tutub həmlə kolonnalarını dəf edərək düşmənin səhra artilleriyası ilə inamlı döyüşlər aparırdı.

Port-Artur qalası təslim olandan sonra müharibədə iştirak etməmək şərtilə yaponlar podpolkovnik Əliağa Şıxlinskini ağır yaralı kimi vətənə göndərdilər. Vətəndə yaraları gözlənildiyindən də tez sağaldığından o yenidən Mancuriya ordusuna göndərilməyi xahiş etdi. Lakin onu buraxmadılar.

Müharibədən sonra Rusiyaya qayıtmağını və yenidən cəbhəyə getmək istədiyini Əliağa Şıxlinski "Xatirələrim" hərbi memuarında daha dəqiq təsvir edir. O, yazır: "Mayın ikinci yarısında mən Peterburqa gedib böyük knyaza təqdim olundum və Mancuriya ordusuna qayıtmaq istədiyimi ona söylədim. O, məndən soruşdu:

- Siz oraya necə gedə bilərsiniz?

Onda mən hospitalımızdan aldığım şəhadətnaməni ona göstərdim. Şəhadətnamədə yazılmışdı ki, yapon tibb komissiyası məni hərbi qulluğa

yararsız hesab edərək dilimdən iltizam almadan vətənimə qayıtmağa icazə vermişdir. Beləliklə, - dedim- hazırki müharibədə iştirak etməyə tam ixtiyarım var. Rusiyaya qayıtmağımın səbəbi ancaq budur, yoxsa müdafiədə iştirak etmiş o biri əsgərlərin taleyinə şərik olardım.

Bu sözləri deyərkən ağlıma gəldi ki, mənim bu fikrim yaponlarla vuruşmamaq üçün dillərindən kağız verərək vətənlərinə qayıdan zabitlərə qarşı bir ittiham kimi düşünülə bilər, odur ki, dərhal əlavə edib dedim:

- Orada zabitlərin arasında iki rəy var idi:

Bir qismi deyirdi ki, bizim böyük təcrübəmiz var, buna görə də vətənə gedib orada Mancuriya ordusuna göndərilmək üçün yeni qüvvələr hazırlamaqla fayda verə bilərik. O biri hissə isə (o cümlədən mən) başqa cür düşündük. Bu zabitlərin fikrincə ordu ancaq qismən səfərbərliyə alınmışdır, vətəndə zabitimiz çoxdur, odur ki, orada bizim köməyimizə heç bir ehtiyac yoxdur. Buna görə də əsgərlərin taleyinə şərik olmaq lazımdır. Mənim bəxtim orada gətirdi ki, məni hərbi qulluğa yararsız hesab etdilər. Belə ki, dilimdən yaponlara heç bir iltizam vermədən evimə qayıtdım. İndi Sizdən xahiş edirəm ki, məni müharibəyə göndərəsiniz.

Sergey Mixayloviç əlilə işarə edərək dedi:

- Müharibədə nələr çəkdiyiniz yetər, buraxmaram".

1905-ci il aprelin 5-də tibb komissiyasının verdiyi arayış generalın arxivində indi də saxlanılır. Onun mətni belədir:

"Arayış doqquz saylı ehtiyat səhra hospitalından dördüncü Şərqi-Sibir atıcı artilleriya briqadasının kapitanı Şıxlinskiyə verilir. Ondan ötrü ki, onun yapon tibb komissiyası tərəfindən hərbi xidmətə yararlı olmadığı (Əliağa Şıxlinski sol qıçından yaralandığına görə yapon həkimi arayışı belə yazmışdı Ş. N.) müəyyənləşdirilib. O, Rusiyaya buraxılır".

Yapon tibb komissiyasının onun hərbi qulluğa yararsız hesab etməsinə baxmayaraq, dilindən yazılı iltizam verməyən Əliağa Şıxlinski Vətənə qayıdandan sonra yenidən yaponlara döyüşmək üçün Mancuriya müharibəsində iştirak etmək arzusunda olduğunu bildirir. Lakin topçu general-müfəttişi knyaz Sergey Mixalyoviç "Port-Arturda çəkdiyiniz yetər, buraxmaram" - deyir və onun yenidən cəbhəyə qayıtamasına qıymır.

Onun Port-Arturdakı nümunəvi döyüş xidmətləri "İgidliyə görə" sözlərlə yazılmış qılıncla, dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna" ordeninə əlavə olaraq qızıl qılınc nişanı, qılınc və bantlı "Müqəddəs Vladimir" ordeni, üzərində "İgidliyə görə" sözləri yazılmış qızıl silah və məhşur "Müqəddəs Georgi" ordeninin dördüncü dərəcəsinə layiq görülmüşdü.

Azərbaycan Tarixi muzeyində generalın şəxsi əşyaları arasında 1908-ci il martın 5-də imperator tərəfindən təsdiq olunmuş "Port-Artur qalasını müdafiəçisi döş nişanı" saxlanılır. Onu Əliağa Şıxlinskinin ünvanına keçmiş Kvantun vilayətinin və Port-Artur şəhər sovetinin sədri podpolkovnik İ. A. Verşinin göndərib:

Port-Artur döyüşlərinin şahidi yazıçı Aleksandr Stepanovun "Port-Artur" və "Zvonaryovlar ailəsi" romanlara tarixi əsər kimi ədəbiyyatın qızıl fonduna daxil olmuşdur. İndiyədək on doqquz dəfə nəşr olunan romanın tirajı milyonu keçmişdir. İngilis, fransız, macar, yapon və başqa dillərə də tərcümə olunan

belə bir məhşur əsərin səhifələrində (271, 350, 353 və. s). kapitan Əliağa Şıxlinskinin qəhrəmanlıq fəaliyyəti öz əksini tapmışdır.

* * *

Çox möhtərəm və əziz Port-Artur silahdaşım
ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİYƏ

Keçmiş Kvantun vilayətinin Triryan hissəsi üzrə komissarı və keçmiş Port-Artur şəhər sovetinin sədri A. Verşinindən.

ORDU VƏ DONANMAYA ƏMR

Qarnizonun mərdliyi və mətinliyi ilə bütün dünyanın təəcübünə səbəb olmuş Port-Arturun qəhrəmancasına müdafiəsi, qalanın qəflətən rusvayçılıqla təslim edilməsi ilə kəsildi.
Ali məhkəmə qalanın verilməsinin muqəssirini yerindəcə cəzalandıraraq, igid qarnizonun unudulmaz hünərlərinin doğruluğunu tam əzəməti ilə bərpa etdi.
Port-Arturun cəsur müdafiəçiləri. Uzaq Şərqdə bizim istinadgahımızın müdafiəsi zamanı göstərdiyiniz fədakarcasına qəhrəmanlıq və anda sədaqətinizlə Siz ölməz şöhrət qazandığınız və rus ordusunun hünər salnaməsinə yeni parlaq səhifə yazdınız.
Qədirbilən Rusiya Sizin ilə fəxr edir və Siz onun qarşısında borcunuzu unutmadığınız kimi, o da Sizin hünərinizi yaddan çıxarmayacaq.
Əslini İmperator həzrətləri öz əli ilə yazmışdır:

II Nikolay, Çarskoe Selo şəhəri,
5 mart 1908-ci il".

"… İrman ədəb-ərkanla təzim edib çevrildi və otağı tərk etdi. Diviziya rəisinin yanında çıxandan sonra İrman cəld xəstəlik haqqında raport və komandan Kondratenkoya müfəssəl məktub yazdı. Sonra isə məktubu Əliağa Şıxlinskiyə verdi və dərhal generalın yanına getməsinə əmr etdi. İrman kapitana xeyir-dua verib dedi:

- Sizdən çox şey aslıdır, Əliağa.
- Narahat olmayın, Vladimir Aleksandroviç. Əliağa hələ indiyə kimi heç kəsin etimadını yerə salmayıb, ömründə saqınlıq etməyib. Əgər general Fok yeddinci diviziyanı yaponların zərbəsi altına salmaq istəyirsə o, buna nail ola bilməyəcək. Onun kələyini kəsmək və general Kondratenkoya kömək etmək üçün bütün qüvvəmi əsirgəmiyəcəm.

Bunu deyib, Şıxlinski sıçrayıb ata mindi və dördnala çaparaq ordan uzaqlaşdı…".

Keçmiş SSRİ xalqlarının bir neçə dilinə tərcümə olunan bu qiymətli roman təəssüf ki, hələ də Azərbaycan mütərcimini gözləyir. Romanda təkcə kapitan Əliağa Şıxlinskinin yox, həm də general Səməd bəy Mehmandarovun, poruçik Ağababa Sadıqovun fəaliyyətini oxuduqca fəxr etməyə bilmirsən.

"... Praporşik çadırdan çıxıb öz komandasının qərar tutduğu yerə tərəf getdi. Yolda Əliağa Şıxlinski də ona qoşuldu. İrmanın tapşırığı ilə o, batareyaya baş çəkməli və indiki mövqelərindən getmək üçün onları xəbərdar etməli idi.

- Necə, artilleriya da bu sahəni tərk edir? - deyə Zvonaryov təəcübləndi.

- Fok əmr verib ki, bütün topları yığışdırmalı, mühəndislər isə səngərdəki sipərləri söküb, materiallardan mövqeyimizin başqa sahələrində istifadə etməlidir.

- Qısası, Kondratenkoya boş yer verilir ki, orada hər şeydən əvvəl yeni istehkam düzəltsin.

- Ehtimal ki, yaponlar istehkamları sökdüyümüzü görüb bizdən qabaq hücuma keçsinlər.

- Bu barədə təcili generalı xəbərdar etmək lazımdır, - Zvonaryev qərara gəldi və geri - Semyonovun qərargahına qayıtmaq istədi, lakin kapitan Əliağa Şıxlinski təklif etdi ki, ora şəxsən özü getsin.

- Çox da narahat olmayın. Mənim briqada komandirim polkovnik İrman qərara gəlib ki, sağ cinahdakı batareyaları Fokun əmrinin əksinə olaraq hələlik yerində saxlamaq lazımdır. Mən şəxsən polkovnik Mehmandarovla görüşəcəm. Biz onunla köhnə dostlarıq, bir-birimizi yek kəlmədən başa düşərik. Fok necə əmr verirsə verisin, mənim zabiti olduğum podpolkovnik laperovan batareyası Kondratenkonun diviziyasının polkunu köməksiz qoyub getməyəcək,- deyə Şıxlinski coşmuş halda dilləndi. - Romanovskinin sağdakı bateryasından iyirmi altıncı polkun qərargahınadək cəmi üç-dörd verstdir, mən yarım saata ora çatıb lazım olan hər şeyi deyərəm. Siz isə birbaşa Yenceyevskinin yanına gedin".

Əliağa Şıxlinskinin döyüş məharətini gözləri ilə görən ikinci rus yazıçısı Trofim Borisov olmuşdur. Uzaq Şərq həyatından maraqlı, elmi və bədii əsərlər yazan T. Borisov sonu faciə ilə bitən rus-yapon müharibəsi haqqında 1959-cu ildə Vladivostokda "Port-Arturçular" adlı sanballı bir roman nəşr etdirmişdir. Müəllif sıravi əsgərlərin və zabitlərin döyüş yolunu özünəməxsus ustalıqla ön plana çəkir. Böyük hərarətlə, məhəbbətlə xalqımızın mərd oğulları Əliağa Şıxlinski və Səməd bəy Mehmandarov haqqında söhbət açır. İlk gündən Şıxlinskinin batareyasında döyüşən podporuçik Trofim Borisov onun qəhrəmanlığını, xarakter və xasiyyətini daha dəqiq işıqlandırmışdır.

"Səhər saat onda batareyanın baş zabiti kapitan Əliağa Şıxlinski kazarmaya gəldi. Onun iri uzunsov sifətinə bir qədər sivri burnu daha ciddi görkəm verirdi. Sıx bığları qalın idi, başının tükləri qabaqdan azca seyrəlmişdi. Çatma qaşları bir qədər yuxarı dartılmışdı. Qonur gözlərində sevinc işığı vardı. Balaca ağ əllərinin ağ barmaqlarını arxasında tutmuşdur. Əliağa Şıxlinski hamı ilə görüşəndən sonra orduya təzəcə çağırılmışların adlarını oxudu:

- Antonov Valentin Pavloviç.

- Mən, - deyə o, cavab verdi.

- Sən az savadlısan?

Əsgər dolaşıq sözlərlə nəsə dedi, kapitan Morozovu çağırdı.

- Sənin də savadın yoxdur. Bu necə olur? Böyük şəhərdən gəlibsən, Amma heç bir təhslin yoxdur. Siz niyə oxumayıbsınız?

Morozovun sifətinə yüngül qızartı çökdü.

Kapitan Əliağa Şıxlinski sıranın önündən keçib, əlində yeni çağırılmışların siyahısı olsa da, gülümsəyə-gülümsəyə, bir-bir onların soyadını, adını, atasının adını çəkdi.

- Ancaq biz gözləyir və fikirləşirdik ki, sibirlilər bizim inamımızı doğruldacaqlar… Pribaltika quberniyalarındakı və Mərkəzi Rusiyadakı savadsızlıq orada da hökm sürür. Yaxşı deyil, artilleriyaçı yaxşı biliyə malik olmalıdır. - Kapitan Şıxlinskinin sifətinə bir ciddilik çökdü. Gicagahı tarıma çəkildi, ancaq gözlərində bayaqkı təbəssüm işartısı qalırdı. Təzə çağıranlarla söhbət edə-edə onlara göstəriş verirdi: - Başını düz tut, sağ çiynini əymə, - deyə kapitan Pudovkinə müraciət etdi. Sən məhkəmə palatasında çoxmu işləyibsən? İki il? Bəs ona kimi harada işləyibsən?

- Prikazçik işləmişəm. Ancaq mənim əsas işim balıqçılıqdır.

- Sənin xəttin yaxşıdırmı?

- Mirzəliyi istəmirəm, zatialiləri…

- Baxarıq. Bəs mirzəliyə kimi təyin edək? Özün görürsən, yazılarımızı yazmağa mirzə də lazımdır… Abramoviç Moisey İosifoviç! Sən usta-çilingərsən?...

- Yaddaşa bax, yaddaş belə olar. Siyahını bircə dəfə oxuyan kimi hamının ad və soyadını, atasının adını necə də dəqiq yadında saxladı. - deyə Pudovkin fikrə getdi".

Port-Arturdakı oktyabr döyüşlərində podpolkovnik Əliağa Şıxlinskinin qəhrəmanlığını əyani əks etdirən tarixi sənədlər də az deyil. 1905-ci ildə çap olunmuş "Yaponlarla müharibənin salnaməsi" almanaxının səksən birinci nömrəsini min beş yüz yetmiş yeddinci səhifəsində bu barədə oxuyuruq:

"Müqəddəs Georgi" ordenli süvari divizionunun təqdimatına əsasən əlahəzrət imperator 3/IX -1905-ci il tarixdə böyük mərhəmət göstərərək, Port-Arturun müdafiəsində şücaəti ilə fərqlənmiş, 1904-cü il oktyabrın 13-dən-17-dək üç saylı istehkamı və bu istehkamın digər qurğularını artilleriya ilə bacarıqla müdafiə etmiş dördüncü Şərqi - Sibir atıcı artilleriya briqadasının podpolkovniki Əliağa Şıxlinskinin dördüncü dərəcəli şəhid və müzəffər Georgi ordeni ilə təltif etmişdir. Podpolkovnik Əliağa Şıxlinski bu döyüşdə böyük şücaət göstərmiş, ixtiyarında olan yarımbatareyanın nişançıları həlak olduğundan çox vaxt topları şəxsən özü tuşlayaraq düşmən artilleriyasını dəfələrlə susmağa məcbur etmiş və adı çəkilən istehkamlara yaxınlaşmağa can atan yapon piyadalarını qeyri-adi cəsarətlə geri oturtmuşdur…".

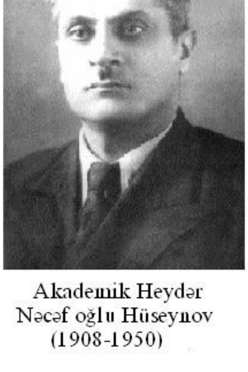
Akademik Heydər Nəcəf oğlu Hüseynov (1908-1950)

General-mayor Əliağa Hacı İsmayıl ağa oğlu Şıxlinski

GENERALA ALİM QAYĞISI

Əliağa Şıxlinski taktika sahəsində dərin nəzəri əməli bilikli sayca çox olmayan artilleristlərdən biri olub. O, hərb elmini təcrübədə tətbiq etmək sahəsində nadir bir istedada malik idi. Əliağanın qəhrəmanlığı öz vətəninin şərəf və azadlığını müdafiə edən hər bir şəxs üçün nümunə olmalıdır.

Hərb elimləri doktoru, professor general-mayor,
Dövlət mükafatı laureatı
Yevgeni Barsukov

Əliağada general təkkəbbüründən əsər-əlamət yox idi. General Şıxlinski hərbi akademiyanı bitirməsə də, fitri zəkası, praktik fəhmi artilleriya elmində ona böyük nüfuz qazandırmışdı.

Aleksandr Stepanovun
"Zvonaryovlar ailəsi" romanından

Şöhrətli sərkərdəmiz Əliağa Hacı İsmayıl ağa oğlu Şıxlinskidən danışanda filosof-alim Heydər Hüseynovun xidmətlərini unutmaq haqsızlıq olardı. Generalın "Xatirələrim" kitabının yazılmasında ən müstəsna rolu olan ilkin şəxs Azərbaycan Elmlər Akademiyasının akademiki Heydər Hüseynovdur.

Bu "Xatirələr" Azərbaycan tarixində yeganə və ilk hərbi memuardır. Düzdür, yetmiş-səksəninci illərdə bəzi veteranlar Böyük Vətən Müharibəsi haqqında xatirələrini qələmə aldılar. Lakin heç biri general Əliağa Şıxlinskinin əsərinin səviyyəsinə çatmadı. İstər faktların zənginliyi, istər mövzu baxımından, istərsə də yazı dilinin şirinliyinə görə əsər özünə geniş oxucu marağı qazandırmışdır. Yalnız mərhum polkovnik Baxış Mehdiyevin 223-cü Azərbaycan atıcı diviziyası haqqında yazdığı "Xatirələrim" kitabını hardasa general Əliağa Şıxlinskinin hərbi memuarı ilə yanaşı qoymaq olar.

1944-cü ildə akademik Heydər Hüseynov general Əliağa Şıxlinskinin xatirələrini iki dildə - Rus və Azərbaycan dillərində 7500 nüsxə tirajla nəşr etdirdi. Təəssüf ki, amansız ölüm görkəmli generalımıza xatirələrini kitab şəklində görməyə imkan vermədi. Kitab generalın ölümündən doqquz ay sonra - 1944-cü ilin may ayında nəşr olundu. Bu qiymətli kitaba hərb elminin böyük alimi professor, general-mayor Yevgeni Barsukov çox dəyərli ön söz yazmışdır.

Əlbəttə, bu da akademik Heydər Hüseynovun xidmətidir. Maraqlı burasıdır ki, general Əliağa Şıxlinskinin şəxsiyyəti və döyüş qəhrəmanlığı ilə fəxr edən Heydər Hüseynov general Barsukovun həmin məqaləsini (l ç. v. həc.) yenə iki dildə ayrıca kitabça şəklində "Əliağa Şıxlinski" adı ilə nəşr etdirmişdir. Bundan başqa alim Heydər Hüseynov həmin illərdə Rusiyanın görkəmli sərkərdələrinə, vaxtı ilə Əliağa Şıxlinski ilə birgə çalışıb işləyənlərin xatirələrini istəmişdir.

Məhz Heydər Hüseynovun təşəbbüsü ilə 1945-ci ildə Moskvada çıxan "İstoriçeskiy jurnal"ın üçüncü nömrəsində professor Arkadi Lavroviç Sidorovun generalın kitabı haqqında "Ə. Şıxlinski - Mənim Xatirələrim" adlı elmi məqaləsi dərc olunmuşdur.

M. V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin professoru A. L. Sidorov bu qiymətli kitabın hərbiçilər və tarixçi alimlər üçün ən yaxşı məxəz olmasından bəhs edərək yazır:

"General Əliağa Şıxlinskinin xatirələri inqilabdan sonra da öz əlaqəsini Vətəndən və ordudan kəsməyən şəxslər tərəfindən yazılmış qiymətli tarixi sənədlərdən biridir. Buna görə də Şıxlinskinin xatirələri, ordunun tarixini öyrənmək üçün xüsusi bir məxəz kimi qiymətlidir.

Rus-Yapon müharibəsi haqqındakı fəslin tarixçilər üçün əhəmiyyəti daha böyükdür. Məhşur artilleriyaçı Əliağa Şıxlinskinin adı artilleriya elmində həmişə hörmətlə çəkilib və gələcək illərdə də çəkiləcəkdir".

Məhz bundan sonra generalın xatirələri İttifaq miqyasında daha çox şöhrət qazanmışdır. Baş Artilleriya marşalı Nikolay Yakovlev, general-polkovnik Mixail Parseqov, Birinci Dünya Müharibəsi illərində general Şıxlinskinin tabeliyində hərbi xidmətdə olan ordu generalı Pavel Lebedev və başqaları bu qiymətli kitabdan bir nüsxə onlar üçün göndərməyi Heydər Hüseynovdan xahiş etmişlər.

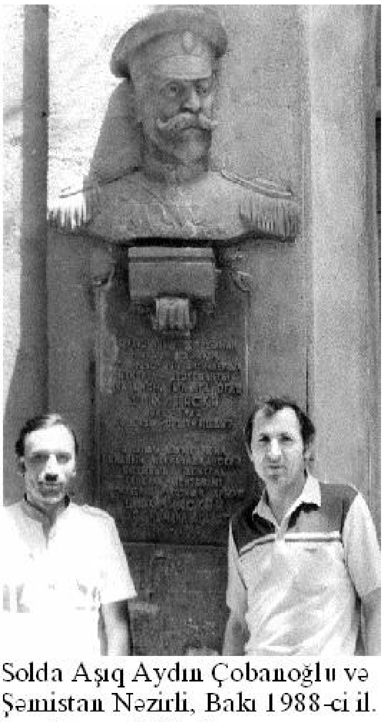

Solda Aşıq Aydın Çobanoğlu və Şəmistan Nəzirli, Bakı 1988-ci il.
General Əliağa

1945-ci il aprelin 20-də professor general-mayor Yevgeni Barsukov akademik Heydər Hüseynova göndərdiyi məktubunda yazırdı: "Sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm general Əliağa Şıxlinskinin "Xatirələrim"dən heç olmasa iki nüsxə də əlavə göndərəsiniz. Mənim xahişimi rədd etməyin. Baş Qərargahda yoldaşlar məndən çox-çox rica edirlər, çünki biz artilleristlərə, ilk növbədə artilleriyamızın şanlı tarixini öyrənmək üçün general Əliağa Şıxlinskinin kitabı əvəzsiz vəsaitdir".

1945-ci il aprelin iyirmi altısında isə artilleriya general polkovniki Mixail Parseqov SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialının direktoruna yazırdı: "Hörmətli direktor, bu gün SSRİ EA Tarix İnstitunun nəşri olan "İstoriçeskiy jurnal"ın üçüncü nömrəsini "Tənqid və biblioqrafiya" bölməsində Moskva Dövlət Universitetinin professoru Arkadi Sidorovun "Əliağa Şıxlinski. Mənim xatirələrim" resenziyasını oxudum. Giriş sözü Dövlət mükafatı laureatı, hərb elmləri doktoru E. Z. Barsukovundur.

Məlum olduğu kimi, Əliağa Şıxlinski qocaman artilleriya (topçu) generalıdır, onun böyük mübariz həyat təcrübəsi var. İlk dəfə mən bu general barədə iyirmi il bundan əvvəl eşitmişəm, o vaxt mən hələ Qızıl Ordu artilleriyasının təkmilləşmə kursunda dinləyici idim.

Artıq dərəcədə Sizdən təvəqqə edirəm, xahişimi rədd etməyib mənə general Əliağa Şıxlinskinin "Mənim xatirələrim" əsərinin bir nüsxəsini göndərəsiniz. Çünki biz artilleristlərə ilk növbədə artilleriyamızın tarixini bilmək üçün hər bir hərbiçinin stolüstü kitabıdır".

Generalın döyüş yolunu, şəxsiyyətini, ədəbi-bədii yaradıcılığını, ən başlıcası onu tarixi şəxsiyyət kimi qiymətləndirən alim Heydər Hüseynov yazırdı: "General Əliağa Şıxlinski ilə yaxından tanış olanlar, onun maraqlı söhbətlərinə qulaq asanlar bilirlər ki, bu təvəzökar və səmimi insan nə qədər ağıllı və ibrətli bir şəxs idi".

MİLLİ HƏRBİ LÜĞƏTİMİZİN BANİSİ

"Əliağa Şıxlinski Üçbucağı" təkcə rus artilleriyasında deyil Fransa, İsveçrə, Norveç və Avstriya artilleriyasında da böyük şöhrət qazanmışdır.

Prof. V. BERTELS,
1912-ci il, Varşava

Fitri istedada malik olan tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski bütün varlığı ilə sevdiyi Azərbaycan xalqına ömrünün sonunadək sədaqətlə xidmət etmişdir. Hərbi fəaliyyətində araşdırmalar aparıldıqda onun bir çox sahələrdə ilkin şəxs olduğunun şahidi oluruq. Yalnız general kimi vəzifəsini bitmiş hesab etməyən bu məhşur sərkərdə həm də hərb elminin görkəmli alimi idi. Hələ ötən əsrin əvvələrində hərbi mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən "Şıxlinski üçbucağı"ndan təkcə Rusiyada deyil, Fransa, Avstriya, Norveç,

İsveçrə və başqa ölkələrin artilleriya məktəblərində də dərslik kimi istifadə olunmuşdur.

Əliağa Şıxlinski "Üçbucağı"ndan artilleriya tarixində ilk dəfə topların gözlə görünməyən hədəfə atəş açmaq texnikasını işləyib hazırlamış və topların təkmilləşdirilməsi işinə bir sıra dəyərli yeniliklər gətirmişdir. Hərb elminin mütəxəsssisləri bu gün də etiraf edirlər ki, general Şıxlinski qeyri-adi fəaliyyəti ilə fərqlənmiş nadir hərbi mütəxəssislərdəndir. O, yeganə azərbaycanlıdır ki, ilk dəfə Fransanın generallara məxsus fəxri "Legion ordeni" və zabitlərə verilən "Legion xaçı" ilə təltif edilmişdir. Əliağa Şıxlinski generallar arasında ən yaxşı hərb alimi, alimlər arasında ən məhşur artilleriya generalı idi.

Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, general Əliağa Şıxlinski 1939-cu ildən sonra alim Heydər Hüseynovla müntəzəm elmi yaradıcılıq əlaqəsi saxlamışdır. Respublika Mərkəzi Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivindən aşkar etdiyimiz 1940-cı il 15 iyul tarixli məktub da general tərəfindən alimə ünvanlanmışdır. İri ölçülü kağızlarda yazılmış iyirmi səhifəlik məktub-müraciətində general Əliağa Şıxlinski alimə 852 sözün izahını və düzəlişlərini yazıb göndərmişdir. Məktubdan məlum olur ki, general bu ağır zəhməti 1939-cu ildə Heydər Hüseynovun redaktorluğu ilə nəşr olunmuş "Rusca - Azərbaycanca lüğət"i mütaliə etdikdən sonra çəkmişdir. General "Qeydlər"inin müqəddiməsində yazır: "Redaksiyanın çağırışına əməl edərək, lüğətdə mənim rast gəldiyim səhvlər haqqında bəzi mülahizələrimi təqdim edirəm.

Ümimiyyətlə, lüğət çox gözəldir. Hər bir sözü ayrılıqda deyil, bütün cümlənin ümumi mənasını tərcümə etmək üçün, tərcüməçilərə kömək edəcək, frazeologiya xüsusilə yaxşıdır".

Ümumi müddəalarında isə Əliağa Şıxlinski belə qərara gəlir ki, lüğətin əsas çatışmayan cəhəti onun qısa olmasıdır:

"Lüğətdə çox yerdə əsas sözlər buraxılmış, ancaq onların törəmə sözləri verilmişdir.

Bizim dilimizi ona yad olan söz düzəltmələrindən təmizləmək lazımdır. Əgər başqa dillərə məxsus sözlərdən istifadə etmək ehtiyacı varsa, onda törəmə sözlər bizim dilimizin qanunlarına uyğun olmalıdır. Bu, hər şeydən əvvəl, isimlərdən sifət əmələ gəlmə hallarına aiddir. Məsələn: avtomat yazmaq olar və yazmaq da lazımdır. Ancaq avtomatik - olmaz, artıqdır. Hərb sözü dilimizə çoxdan qəbul edilmişdir, onu saxlamaq, hərbi sözünü isə atmaq lazımdır. Azərbaycan xalq dilinin xəzinəsindən rus və Avropa sözlərinin qarşılığı kimi işlətmək də məqsədəuyğundur. Məsələn: axıntı (cərəyan), saxlanç (ehtiyat), dövrçağ dönümü (dövr), düzgü (quruluş), bilgi (nəzəriyyə) və s.".

Təvazökar general məktubunun sonunda yazır: "Əgər Siz təqdim olunmuş materialın heç olmasa kiçik bir hissəsindən istifadə edə bilərsinizsə, onda mən özümü çox xöşbəxt sanaram. Sevinərəm ki, mən də öz balımın kiçik bir damlasını Sizin gözəl arı pətəyinizə əlavə etmişəm".

General Əliağa Şıxlinskinin bu iradlarını məmnuniyyətlə qəbul edən alim Heydər Hüseynov cavab məktubunda yazır ki, lüğətin gələcək nəşrində Sizin elmi zəhmətinizdən mütləq istifadə olunacaq. Alim bunun üçün generala sətir haqqı da göndərmişdi.

Akademik Əliheydər Orucov "Əliağa Şıxlinskinin bir əlyazması haqqında" adlı məqaləsində haqlı olaraq belə qənaətə gəlir ki, generalın alim Heydər Hüseynova göndərdiyi "Qeydlər"i lüğətçilik, xüsusən də termin yaradıcılığı baxımından çox faydalıdır. İndiyə qədər hərbi mütəxəssis kimi tanınan Əliağa Şıxlinskinin dil, lüğətçilik, terminologiya məsələlərilə maraqlanması faktının özü səciyəvi haldır. (Bax! Terminologiya məsələləri" kitabı Bakı, 1987-ci il, səh. 12.) General Əliağa Şıxlinski lüğətçiliklə 1940-cı ildənmi məşğul olmağa başlamışdır? Xeyr.

Onun şəxsi arxivində mühafizə olunan "Zabitin dəftəri"ndəki qeydlərindən məlum olur ki, o, hələ gənc zabit ikən hərb elmi ilə, dilçilik və hərbi lüğətlə, terminologiya ilə maraqlanmış və bu sahədə gərgin axtarışlar aparmışdır. Uzun illər - 1879-cu ildən 1917-ci ilədək həyatının çox hissəsini Azərbaycandan uzaqlarda, yüksək hərbi dairələrdə, özgə məmləkətdə və başqa dil mühitində yaşamasına baxmayaraq general doğma dilini, milli varlığını qoruyub saxlaya bilmişdir. Orada Azərbaycan dilində mətbuatın və nəşriyyatın olmaması üzündən "Rusca - Türkcə qısa hərbi lüğəti"ni 1926-cı ildə Bakıda üç əlifba - rus, ərəb və latın əlifbası ilə nəşr etdirə bilmişdir. Bununla da ilk dəfə Azərbaycanda hərbi lüğətin yaradıcısı olmuşdur. Məhz bu əvəzsiz xidmətinə görə general Əliağa Şıxlinski SSRİ Hərbi İnqilab Şurasının 1928-ci il 23 fevral tarixli qərarı ilə Fəxri Fərmanla təltif olunmuşdur. Şıxlinskinin lüğəti hərbi nizamnamələrin, hərbi elmi ədəbiyyatın Azərbaycan dilinə tərcümə olmasında böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Eyni zamanda hərbi məktəblərdə, yenicə yaranmış orduda xidmət edən azərbaycanlı əsgər və zabitlər bu lüğətdən qiymətli vəsait kimi istifadə etmişlər.

Həmin kitabın elmi terminoloci əhəmiyyətini maraqlı faktlarla araşdıran filologiya elmləri namizədi A. Hacıyeva yazır:

"General Əliağa Şıxlinskinin lüğəti geniş dil materialının dərin təhlilinin nəticəsi idi.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibini geniş əhatə etməsi, xalq dilinə məxsus söz və ifadələrdən yerli-yerində, səmərəli istifadə olunması, bir çox unudulmuş və az işlənən sözlərə yenidən termin kimi həyat vəsiqəsi verilməsi baxımından Ə. Şıxlinskinin lüğəti o dövrdə nəşr edilən lüğətlərin hamısından fərqlənir. Azərbaycan dilində hərbi terminologiyanın olmaması bu işdə böyük çətinlik törədirdi. Əliağa Şıxlinskinin zəngin lüğətinin nəşri ilə həmin çətinlik, demək olar ki, aradan qaldırıldı".

General Şıxlinskinin lüğətinin misilsiz elmi əhəmiyyətindən danışan görkəmli filosof-alim Heydər Hüseynov yazır:

"Kitabın əvvəlində general Əliağa Şıxlinski lüğət tərtib edərkən yeddi əsas qəbul etdiyini göstərir: 1) Yad sözlərin yerinə bacardıqca, türk-azərbaycan sözləri qoyulubdur. 2) El arasında işlənən türkləşmiş ərəb və fars sözləri buraxılmayıbdır: bu dürlü sözlər, onlar elə bir mənalı türk sözlərinin yanında dırnaqlar arasında yazılıbdır; Məsələn: çağ (vaxt, zaman). 3)türkcəyə qarışmış bəzi ərəb sözləri türkcə deyilişinə uyğun yazılıbdır. Məsələn: qala (qələ yerinə), sahat (saət yerinə). 4) Kökləri ərəbcədən olan sözlərin deyilişləri türkcəyə uyğunlaşdırılıbdır; məsələn: vəqtlər, təbiblər, vəzifəli (ovqat, ətibba, müəzzəf yerinə) və sairə".

Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Əlheydər Orucovun "Ə. Şıxlinskinin bir əlyazması haqqında" məqaləsindən: "Yaşının ötməsinə, səhhətinin pozulmasına baxmayaraq general Əliağa Şıxlinski həyatının son günlərinə qədər dilimizin vəziyyəti, terminologiya, orfoqrafiya, lüğətçilik məsələləri ilə maraqlanırdı. Onu tez-tez Lüğətlər İnstitutunda, həmin institutun direktoru Heydər Hüseynovun yanında görmək olardı. Heydər Hüseynov Əliağa Şıxlinskiyə dərin hörmət və həssas münasibət bəslərdi. Onun 1940-cı ildə akademik Heydər Hüseynova 49 səhifədən ibarət göndərdiyi "Qeydlər"dən göründüyü kimi, ana dili ilə bərabər, klassik ədəbiyyatımızı, xüsusən folklorumuzu çox gözəl bilirmiş. Əliağa Şıxlinski indi ədəbi dildə işlənməyən, buna görə də müasir lüğətlərə düşməmiş, amma bəzi dialekt və şivələrimizdə işlənməkdə davam edən sözləri yada salmaqla onların yazılı dilə (lüğətlərə) keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edir. Bu baxımdan onun özünün yeni söz və formalar yaratmaq təşəbbüsü təqdirə layiqdir. Bu günkü şəraitdə daha böyük əhəmiyyət qazanmış bu məsələ, görünür, hələ o zaman general Əliağa Şıxlinskini düşündürmüş və fürsətdən istifadə edərək, yazdığı "Qeydlər" vasitəsi ilə fikrini lüğətçilərin nəzərinə çatdırmışdır".

O vaxdan illər keçdi. General Əliağa Şıxlinskinin ilk vəsait olan hərbi lüğəti bir daha işıq üzü görmədi. Totalitar Sovet recimi azərbaycanlı generalın elmindən bəhrələnməyi öz millətinə yasaq elədi. Az tiracla nəşr olunmuş bu kitabın nadir nüsxələri qalıb. Bu gün zaman, dövr dəyişib.

Yeni yaranan ordumuz üçün həmin lüğətin təkrar nəşri, şübhəsiz ki, çox vacibdir.

Alim Heydər Hüseynov general Şıxlinskinin ölmündən sonra da onun xidmətlərinin unutmamış, xatirəsini əziz saxlamışdır. O, Respublika mərkəzi mətbuatında generalın ömür və döyüş yolundan bəhs edən Rus və Azərbaycan dillərində silsilə məqalələr dərc etdirmişdir: "Bakinski raboçi" (18 avqust 1944-cü il). "Kommunist" qəzeti (18 mart 1944-cü il). "Azərbaycan EA Xəbərləri" (№8 səh. 87-94, 1945-ci il), "Kommunist" qəzeti (18 avqust 1945-ci il), "Ədəbiyyat qəzeti" ("5 avqust 1945-ci il), "Azərbaycan" (Uənubi Azərbaycan Demokrat firqəsinin orqanı, 1946-cı il, №8, səh. 14-15), "Kommunist" qəzeti (18 avqust 1946-cı il), "İzv. Az. FAN" (1944-cü il, №9, səh. 78-83).

Görkəmli ədəbiyyatşunas - alim MəmmədArif 1965-ci ildə "Heydər Hüseynov" adlı məqaləsində yazır: "Çap olunan şey qalacaqdır" - sözlərinin təkrar edən Heydər Hüseynov nəşriyyat işinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. O, yeni çıxan kitabı əlinə götürüb iftixarla deyərdi: "Tərcümədə respublikalar arasında biz qabaqda gedirik. Bax, bu Üzeyir bəy Hacıbəyovun "Azərbaycan musiqisinin əsasları" əsəridir; xalq musiqisi haqqında misilsiz kitabdır. Bəs general Əliağa Şıxlinskinin xatirələrini oxumusunuzmu?.. Oxuyun, görün, orda nələr var, şöhrətli bir insanın döyüş və ömür yolu başdan-başa tarixdir".

Bütün bunları tədqiq edən nəşri üçün ürəkdən sevinən, generalın elmi fəaliyyəti ilə iftixar edən alim Heydər Hüseynov yazırdı: "Əliağa Şıxlinski dünyada şöhrət qazanmış artilleriya elmi sahəsindəki kəşfləri və fəaliyyəti ilə yanaşı olaraq, dil və ədəbiyyat məsələləri ilə də yaxından məşğul olurdu. O, uzun illər Rusiyada qulluq etsə də Azərbaycan dilinin mükəmməl bilirdi. İslah, ifadə quruluşu, yeni söz yaradıcılığı ilə ciddi məşğul olmuşdur".

Çoxları indiyədək bilmir ki, general həm də güclü poeziya həvəskarı idi. Onun özünün yazdığı bir sıra şerləri, bədii tərcümələri və məktubları alim Heydər Hüseynovun şəxsi fondunda saxlanılır. Generalın 1904-cü ildən qeydlər apardığı "Zabitin dəftəri"də alimin fondunda saxlanılır. General iftixarla yazır ki, mən klassik şairlərimiz Molla Vəli Vidadinin, Mustafa ağa Arif Şıxlinskinin və Mirzə Məhəmməd Qayıbzadənin nəslinə məxsusam. Anam Şahyəmən xanım Molla Vəli Vidadinin qız nəvəsidir.

Alim Heydər Hüseynov 1945-ci il aprelin 20-də general Şıxlinskinin qayını doktor Bahadır bəy Qayıbovun tibbi-ictimai fəaliyyətinin 40 illiyi münasibəti ilə təbrik məktubunda yazırdı: “Mən burada Sizin Vətən və elm qarşısındakı daha böyük xidmətinizi qeyd etmək istəyirəm. Siz və Sizin həyat yoldaşınız məşhur hərbi xadim və alim, keçmiş ordunun generalı, Azərbaycan xalqının sadiq oğlu Əliağa Şıxlinskinin həyatının son illərini qayğı və diqqətlə əhatə etmiş və bəzəmisiniz".

Doktor Bahadır bəy Qayıbov isə 1946-cı il sentyabrın 30-u tarixli məktubunda yazırdı:

“Hörmətli Heydər Nəcəfoğlu!

Əlbəttə, Sizin unudulmaz Əliağa və Nigar bacı haqqında yazılarınız həmişə çox uğurlu alınır. Bəli, onları unutmaq olmaz! Onların hər ikisi öz vətəni Azərbaycanı və xalqını səmimi qəlbdən sevirdilər. Onlar yalnız təhsil aldığı rus dilini deyil, öz doğma ana dillərinini də əla bilirdilər.

Heç vaxt unutmaram ki, onların hər iksinə şəxsən ana dilində təhsil verən, həmçinin Tiflisdə və Qoridə Müəllimlər Seminariyasında yüzlərlə Azərbaycanlı uşağını oxudan rəhmətlik atam Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbzadə səbabkardır. Rəhmətlik Nigar bacım atamdan daha çox şey əxz etmişdir; o, yetkinliyində, nəinki İran klassikləri Sədi, Firdovsi, Hafiz, Cami, türk Məhəmməd Fizuli, Mola Pənah Vaqif və başqalarını oxumuş həmçinin klassik şairlərimiz Xəqani, Nizami, Əlişir Nəvaini mütaliyə etmiş ərəb dilini öyrənmiş və ərəb ədəbiyyatı ilə də yaxından tanış idi.

Heyf ki, Siz onunla tanış deyildiniz. O, həqiqətən rus dili bir yana, Azərbaycan və fars ədəbiyyatının bilicisi idi.

Hörmətlə Sizin dostunuz:
Bahadır bəy Qayıbov”

Solmayan şöhrət və əbədi məhəbbət

1943-cü il avqustun 18-də indiki Musa Nağıyev adına xəstəxanada kardiosklerozdan vəfat edən general Əliağa Şıxlinskinin dəfn mərasimini filosof-alim Heydər Hüseynovun özü təşkil etdi. Generalla heç bir qohumuluğu olmayan alimin Ə. Şıxlinski şəxsiyyətinə, onun sərkərdəlik fəaliyyətinə, xüsusilə, lüğətçilik sahəsindəki elmi-publisistik yaradıcılığına böyük rəğbəti vardı.

Dəfn mərasimi Bakı Hərbi Qarnizonunundan çağırılmış alay orkestrlə müşayət etdi. Qəbri üstündə topdan və avtomat lardan yaylım atəşi atıldı. "Artilleriyanın allahı"nı görkəmli sərkərdələrə məxsus hərbi qaydada torpağa

tapşırdılar. Heydər Hüseynovun özü, generalın yetirmələri və qohumları son vida nitqi söylədilər.

Tam artilleriya generalı Əliağa Hacı İsmayıl ağa oğlu Şıxlinskinin adı və hərbi quruculuq tariximizdəki misilsiz xidmətləri bu gün də unudulmamışdır. İndi Bakıda, Gəncədə, İmişli və Qazax rayonlarında abad küçələr onun adını daşıyır. Respublika Nazirlər Sovetinin 1990-cı il 28 iyul tarixli qərarı ilə Sabirabad rayonundakı altı saylı pambıqçılıq kolxozuna və Bakının yeddinci mikrorayonundakı 135 saylı orta məktəbə general Əliağa Şıxlinskinin adı verilmişdir. Vaxtilə yaşadığı Cəfər Cabbarlı küçəsindəki binaya xatirə-barelyefi vurulmuşdur.

1990-ci il iyulun 23-də isə Respublika Prezdentinin fərmanı ilə ali məktəb tələbələri üçün xüsusi "general Əliağa Şıxlinski" təqaüdü təsis edildi.

Qazax Xeyriyyə Cəmiyyəti cəbhə bölgəsində və orduda fəallıq göstərən əsgər və zabitlər üçün "General Əliağa Şıxlinski mükafatı" təsis edib. Hər il general Əliağa Şıxlinskinin doğum və vəfatı günü qeyd olunur. Fəaliyyəti və şəxsiyyəti haqqında kitablar və çoxlu məqalələr yazılır, xatirə günü keçirilir.

Vətənin, doğma Azərbaycanın şərəf və azadlığı yolunda igid bir sərkərdə kimi danılmaz xidmətləri olan tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski doğma xalqının ehtiramına tam mənada layiq şəxsiyyətdir.

YADLARIN ETİRAFI

General Əliağa Şıxlinskinin adı daima böyük nüfuza və rəğbətə malik olmuşdur. O, təkcə rus topçularına deyil, Avstriya və Fransa ordusunun geniş dairələrində də çox yaxşı tanınmışdı və son dərəcə məhşurlaşmışdı.

General-mayor, hərb elmləri doktoru, professor Yevgeni Barsukov

İllər keçəcək, zaman, dövr dəyişəcək ama məhşur sərkərdəmiz Əliağa Şıxlinskinin hərbi-elmi fəaliyyətinə, sərkərdəlik bacarığına münasibət dəyişməyəcək… yeni gələn nəsl onun hərbi biliyindən bəhrələnəcək, döyüş yolu ilə fəxr edəcək.

Vaxtilə Əliağa Şıxlinskinin müasiri olan minlərlə rus generalı nizami orduda xidmət edir və müxtəlif hərbi-elmi mərkəzlərdə çalışırdı. Hər birinin də özünə görə bacarığı və xidməti vardı. Amma heç bir rus və ya qeyri millətdən olan oğula "artilleriyanın allahı" kimi fəxri ad almaq qismət olmadı. Bu şöhrət çələngi ancaq bizim eloğlumuzun - Əliağa Şıxlinskinin çiyinlərinə qondu. Nizami ordu generalı Əliağa Şıxlinski hərb elminin alimi kimi qeyri-adi bacarığa malik şəxsiyyət idi. 1912-ci ildə "Şıxlinski üçbücağı" Varşavada nəşr olunanda eloğlumuzun şöhrəti Avstriya, Fransa, Norvegiya və başqa ölkələrin

sərhədlərini aşdı. Həmin ili Artilleriya Zabitləri məktəbinə birinci müavin təyin edilən Şıxlinskiyə dünyanın adlı-sanlı topçuları təbrik teleqramı göndərdilər. Fransa Topçu Zabitləri məktəbinin rəisi, general-mayor Nolle iftixarla yazırdı:

"Rus topçu məktəbinin ikinci şefi (məktəb müdrinin müavini ikinci rəhbər hesab olunurdu - Ş. N.) təyin edilməyinizi eşitdim. Sizin simanızda rus artilleriyasını təbrik edirəm".

Rusiya Baş Qərargah Akademiyasının professoru, general-mayor A. A. Neznamov isə yazırdı:

"Sizi və rus artilleriyasını təbrik edirəm".

Yalnız bir şəxsin timsalında bütöv bir ölkənin artilleriya heyətini təbrik etmək… əlbəttə, o şəxsin - Əliağa Şıxlinskinin böyüklüyündən, dahiliyindən başqa bir şey deyildi. Üstəlik də yad məmləkətdə, xristian dünyasında tək bir türk-Azərbaycan oğlu Əliağa Şıxlinskinin danılmaz, parlaq qələbəsi idi.

Bu günlərimizdə isə - tarixin olduğu kimi yazıldığı bir vaxtda rus tarixçisi B. Semyannikov ulu babamız Şıxlinskinin doxsan il əvvəlki parlaq qələbəsini etiraf etmişdir. Onun "Rusiya generalı, Azərbaycan oğlu" məqaləsinin "Voennıe znaniya" jurnalında (1995-ci il, noyabr ayı) dərc olunması oxucuda təəccüb hissi doğurmamalıdır. Əksinə iftixar və sevincə səbəb olmalıdır.

B. Semyannikovun məqaləsi Əliağa Şıxlinskinin hərbi fəaliyyətinin 1917-ci ilə qədərki dövrünü qısaca əhatə edir. Bu da təbii haldır. Əlbəttə rus tarixçisi eloğlumuzun Milli Azərbaycan ordusunun yaradılması kimi misilsiz fəaliyyətindən bixəbərdir. Üstəlik də general Əliağa Şıxlinski ömrünün sonuna kimi (1943) milli Azərbaycan diviziyalarının təşkilində, Azərbaycanda ilk dəfə "Hərbi bilik" jurnalının, Hərbi-Elmi Cəmiyytin, hərbi lüğətin, hərbi nizamnamələrin yazılması və tərcüməsində əvəzsiz əmək sərf etmişdir.

Bütün bunların tədqiq olunması bu gün Azərbaycan hərb tarixçilərinin vəzifə borcudur.

Rus tarixçisi B. Semyannikovun yığcam yazılmış oxunaqlı məqaləsində hər şey olduğu kimi tədqiq olunmuşdur. Hətta bizə məlum olmayan bir neçə fakt yenilik oldu: 1912-ci ildə Peterburqda "Artilleriya Zabitləri məktəbinin jurnalı"nın ilk dəfə Əliağa Şıxlinskinin təşəbbüsü ilə buraxılması, 1917-ci il aprelin 2-də Əliağa Şıxlinskinin general-leytenant rütbəsi alması və s. faktlar Azərbaycan oxucusu üçün yenilikdir.

Yalnız bir faktda rus tarixçisi B. Semyannikov səhvə yol vermişdir. O da Əliağa Şıxlinskinin təvəllüd tarixinin 1866-cı il kimi göstərilməsidir. Bu, əlbəttə, o qədər də qeyri-adi səhv deyil.

Zənnimizcə. Tarixçi B. Semyannikovun məqaləsində gedən təvəllüd yanlışlığı olsa-olsa mətbəə səhvi ola bilər. Şübhəsiz ki, bu fakt tarixçi B Semyannikovun məqaləsinin istər elmi, istərsə də publisistik dəyərini azaltmır. Azərbaycan hərb tarixi üçün qiymətli odur ki, bizim xalqın görkəmli oğlunun xidmətini yadlar da etiraf edirlər.

* * *

Ümumiyyətlə, götürdükdə general Əliağa Şıxlinskinin təvəllüd tarixi yalnız bir mənbədə səhv göstərilib. Generalın vəfatından bir il sonra 1944-cü ildə nəşr olunmuş "Xatirələrim" kitabında onun təvəllüd tarixi 23 aprel 1863-cü il göstərilib. Üzdə olan bu səhv faktla hamı Əliağa Şıxlinskinin ad və xatirə gününü qeyd edir. Amma arxivlərdə saxlanan rəsmi sənədlər bunu inkar edir.

Unutmamalıyıq ki, generalın "Xatirələrim" kitabı ölümündən doqquz ay sonra nəşr olunub. İndi generalın şəxsi əşyaları arasında saxlanan 1943-cü ilin iyun və avqust ayına məxsus sənədlərdə kiminsə tərəfindən edilən saxtakarlıqlar aydınca görünür.

Generalın təvəllüdündə yalnız 23 aprel doğum günü olduğu kimi saxlanılıb. Anadan olma ili isə qara mürəkkəblə düzəldilib. 1865-ci il, 1863-cü illə əvəz olunmuşdur.

Bəs general Əliağa Şıxlinskiyə məxsus sənədlərdə bu saxtakarlığı kim eləmişdir? Mərkəzi Dövlət Tarix muzeyində saxlanan sənədlərdə generalın qaynı Bahadır Qayıbovun arvadı, milliyyətcə erməni olan Varvara Minayevanın elədiyi məlum olur. Tamamilə generala məxsus olmayan xətlə Əliağa Şıxlinskinin adından Varvara özünə vərəsəlik yazıb. Həmin saxta sənədləri oktyabr rayon hərbi komissarlığının dördüncü şöbə rəisi Tumanyan və Bakı şəhər dördüncü milis şöbəsinin "məsul şəxsi Kerimaryuk" imzalayıb təsdiq etmiş və çox pis oxunan möhür vurmuşlar.

Şübhəsiz ki, generalın ölümündən sonra da vərəsə kimi Varvara Minayeva fərdi təqaüd (ayda 500 manat) almaq üçün belə bir saxtakarlığa əl atmışdır.

General Əliağa Şıxlinskiyə məxsus sənədlərdən məlum olur ki, həmin günlərdə o "Semaşko" xəstəxanasında son günlərini yaşayırdı.

Erməni Varvara Minayevanın saxtakarlığını sübut etmək üçün Sankt-Peterburq, Moskva və Çarskoye-Seloda saxlanan rəsmi arxiv sənədlərinə müraciət edək.

Sankt -Peterburqdakı Artilleriya muzeyinin arxivində saxlanan sənəddə general Əliağa Şıxlinski öz dəsti-xətti ilə "1865-ci il aprelin 23-də anadan olmuşam" sözlərini yazıb.

1914-cü ildə Çarskoye-Selo şəhərində özünün qol çəkib təsdiq etdiyi "Hərbi xidmət kitabçası"nda oxuyuruq "1865-ci il aprelin 23-də Yelizavetpol quberniyası, Qazax qəzasının Qazaxlı kəndində ağalıq nəslində anadan olmuşam".

Həmin sənədin on birinci səhifəsində isə yazır: "1909-cu il oktyabrın 27-də, 44 yaşında Zaqafqaziya müftisi Mirzə Hüseyn əfəndi Qayıbovun qızı-dul qadın Nigar xanım Palovandova ilə qanuni evlənmişəm. Uşaqlarımız yoxdur. Hər ikimiz İslam dininə etiqad edirik".

Generalın 1944-cü ildə çıxan "Xatirələrim" kitabında isə saxta düzəliş edilib "46 yaşında" yazılıb.

Bu sətirlərin müəllifi 1984-cü ildə Sankt-Peterburqda və Çarskoye-Seloda yaradıcılıq ezamiyyətində olarkən general Əliağa Şıxlinskiyə məxsus "Hərbi xidmət kitabçası"nın kserosurətini çıxardıb gətirmişdir. Həmin qiymətli sənəd

şəxsi arxivimdə saxlanılır.

Onu da xatırladım ki, həmin sənədin bir surəti də Rusiya Mərkəzi Dövlət Hərbi Tarix arxivində mühafizə olunur. (Bax! F. H/k, iş 109, vərəq 1.)

1920-ci il Bakıda 28 aprel çevrilişinin səhəri bolşevik çekistləri həbs etdikləri Hərbiyyə naziri Səməd bəy Mehmandarova və müavini Əliağa Şıxlinskiyə belə bir sualla müraciət etmişlər:

- Hansı partiyanın və ya inqilabın mənafeyini müdafiə edirsiniz?

General Səməd bəy Mehmandarovun cavabı: "Bütün ömrüm boyu mən, hər cür siyasətdən uzaq olmuşam"

General Əliağa Şıxlinskinin cavabı: "Hər bir inqilaba əks-inqilab kimi yanaşıram, heç vaxt belə şeylərə qoşulmamışam, qoşulmazdım da…".

Kursant Əliağa Şıxlinski 1883-cü ildə Tiflisdəki kadet korpusunda təhsil alarkən.

Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin arxivində saxlanan həmin dindirilmə sənədində:

- Neçə yaşınız var? Harada yaşayırsınız? -sualına general Əliağa Şıxlinski belə cavab vermişdir.

- Əlli beş yaşım var. 1865-ci ildə anadan olmuşam. Nikolayev küçəsində (indiki İstiqlal küçəsi - Ş.N) beş saylı evin üçüncü mənzilində yaşayıram.

Rus hərb tarixçisi K. A. Zalesskinin 2003-cü ildə "Birinci Dünya müharibəsində kim-kim olub" iri həcmli (893 səh) ensiklopedik əsəri Moskvada nəşr olunub. Həmin kitabın 675 və 676-cı səhifələrində general Əliağa Şıxlinski haqqında geniş məlumat verilir. Orada da generalın doğum təvəllüdü 23 aprel 1865-ci il göstərilir.

AZƏRBAYCAN OĞLU, RUSİYA GENERALI

Rus ordusunun görkəmli artilleriyaçılarından biri Əliağa İsmayıl Ağa oğlu Şıxlinski 1865-ci ildə Yelizavetpol quberniyası, Qazax qəzasının Qazaxlı kəndində qədim nəsildən olan ailədə anadan olmuşdur. Gələcək artilleriyaçının

atası İsmayıl ağa cəsur döyşçü kimi tanınırdı və ailə ənənəsinə görə, oğul da həyatını hərbi xidmətə həsr etməli idi.

Oğlan 1876-cı ilin avqustunda Tiflis hərbi gimnaziyasının birinci sinfinə daxil olmuş, oranı-artıq kadet korpusuna çevrilmiş gimnaziyanı 1883-cü ildə birinci şagird kimi bitirmişdi. Sonra öz təhsilini Sankt-Peterburqda, Mixaylovsk artilleriya məktəbində davam etdirmişdi. O, orda da nəinki bacarıqlı şagird kimi, həm də əla süvari və gimnast kimi müvəffəqiyyət qazanmışdı. Yunkerin müvəffəqiyyətləri diqqətdən kənarda qalmamış, təhsilin başlamasından 7 ay sonra o, unter-zabit olmuş, 1885-ci il oktyabrın 13-də isə portupey-yunkerliyə layiq görülmüşdü. Gələcək alimin müəllimləri məhşur artilleriyaçılar N. L. Kirpiçev, N. V. Maiyevski, A. V. Qadolin idi. Əliağa onlardan bütün yaxşı cəhətləri mənimsəmişdi. Çılğın gənc həmçinin kütləvi mühazirələr və məruzələrdə iştirak etmiş, digər hərbi məktəblərin kurslarını dinləmişdi.

1886-cı il avqustun 11-də Əliağa Şıxlinski məktəbi podporuçik rütbəsi almaqla birinci dərəcə ilə bitirdi. Xidmətinin birinci ilindəcə öz ilk pedoqoji təcrübəsini qazandı: artilleriya briqadasının tədris komandasının müəllimi, sonra isə briqada komandasının rəisi oldu. O, özünü parlaq artilleriya bilicisi, yaxşı təşkilatçı, bacarıqlı müəllim və tərbiyəçi kimi göstərmişdi. 1900-cu ildə kapitan Şıxlinski Şərqi Sibirə dəyişdirilməsi xahişi ilə müraciət etdi. Onu Əlahiddə Zabaykalye artilleriya divizionunun batareya baş zabiti vəzifəsinə təyin etdilər, bundan başqa, artilleriya toplantısı Komitəsinin sədri kimi, o, dəfələrlə batareya və divizion komandirlərinin səlahiyyətlərini icra etmişdi.

1904-cü il mayın əvvələrində batareya Yaponlara qarşı yürüşə çıxdı. Rus-Yapon müharibəsində Şıxlinski Port-Artur müdafiəsinin qəhrəmanı kimi məşhurlaşdı. Qalanın müdafiəsinin ən mühüm sahələrində olan Şıxlinski yaponların hücumlarının qarşısının alınmasında yarımbatareyanın atəşi ilə düşmənə böyük zərbə vuraraq fəal iştirak etmişdi. Tanınmış hərbi tarixçi, general-mayor İ. Krupçenko sonralar yazırdı: "Yapon hücumlarının dəf edilməsində rus artilleriyaçıları böyük rol oynayırdılar. Onlar cəsarətlə topları qabağa çəkərək dəqiq nişangahla birbaşa karteçlə Yaponlara böyük zərbə yetirirdilər". Şıxlinski onların arasında idi. O, döyüşlərdə örtülü və açıq mövqelərdən artilleriya atəşi aparır, qorxmadan topları düz nişangahla atmaq üçün qabağa çəkirdi. Qəhrəmanlığına görə onu "Müqəddəs Qeorqiy Pobedonosets" ordeni təqdim etdilər. Sonralar Şıxlinski yazırdı: "Mən həmişə Port-Artur epopeyasının iştirakçısı olduğumu fəxrlə xatırlayıram". Yeri gəlmişkən, əgər Siz A. N. Stepanovun məşhur "Port-Artur" romanını oxumuşsunuzsa, onda yəqin ki, əsərin səhifələrində şöhrətli rus artilleriyaçısı ilə rastlaşmısınız.

Əliağa 1906-cı ildə artıq podpolkovnik kimi, Artilleriya-zabitləri məktəbinə (indiki Mərkəzi Artilleriya Zabitləri kursları) oxumağa getməyə nail oldu və oranı fərqlənmə ilə qurtardı. İlk əvvəl onu artilleriya briqadasına ezam etdilər, lakin tezliklə məktəbə qayıtdı. Müəllimlər əsasən, Artilleriya akademiyasının təcrübəli və istedadlı, bir ildən az olmayaraq batareyalara ezam edilmiş məzunlarından seçilirdi. Şıxlinski isə hələ təcrübəsi və müvafiq akademik təhsili olmadan bütün müəllimlərdən ən biliklisi hesab olunmuşdu.

Biliklərə yorulmaz yanğı, fasiləsiz özünütəhsil və hərbi təcrübə - ona kömək edən bunlar idi.

Artilleriya - zabitləri məktəbində Şıxlinski özünü qabaqcıl ideyaları təcrübədə tətbiq edən yenilikçi zabit kimi göstərirdi. Xidmətdə fərqləndiyinə görə, ona vaxtından əvvəl polkovnik rütbəsi verildi. O, 1912-ci ildə aeroplanların tətbiqi təcrübələrinin (hərbi aviasiyanın inkişafına təkan verən çox maraqlı təcrübələrin) işlənməsi üzrə komissiyanın üzvü, bir ildən sonra isə məktəb rəisinin köməkçisi (müavin Ş. N) oldu. Tezliklə, "Artilleriya - zabitləri məktəbinin xəbərləri" jurnalı çıxmağa başladı. Jurnalın səhifələrində generalın özü də çıxış edirdi.

1913-cü ildə məktəb Şıxlinskinin təklifi ilə bəndlənmiş aerostatdan atəşin, müşahidə və hədəfin kəşfiyyatı üzrə təcrübələrə, həmçinin, aerostata və təyyarələrə atəşin əsas müddəalarının işlənib hazırlanmasına başladı. Bu məsələ üzərində Əliağa artıq çoxdan işləyirdi. Hələ 1911-ci ildə, məktəbdə hava hədəfinə atəşin qaydaları məsələsi müzakirə olunarkən, alim hesabı (baxmayaraq ki, həmin dövrdə təyyarələr yalnız saatda 60 verst uçurdular) saatda 180 verstlə uçacaq təyyarələr üzrə aparmağı təklif etmişdi. Artıq o vaxt Şıxlinski aviasiya və hava hücumundan müdafiənin perspektivini düzgün başa düşmüşdü.

Alim quru qoşunları artilleriyasının inkişafı üçün də çox işlər görmüşdür: O, alaylara artilleriya hissəllərinin daxil edilməsinə nail oldu. Doğrudur, bu yalnız 1924-cü ildə Qızıl Orduda həyata keçirildi və özünü tamamilə doğrultdu. Artilleriya atəşi təcrübəsinə daxil edilən mühüm yenilik "Şıxlinski üçbucağı" adlanan-hədəf göstərməsinin rasional üsulu oldu. Bu üsul ilkin olaraq batareyaları elə tuşlayır ki, seçilmiş oryentirdən yayınan, istənilən nöqtədə görünən hədəflər asanlıqla, müəyyən düzəlişlərin köməyi ilə ilkin tuşlama əsasında artilleriyanın atəşinin altına düşə bilər. Bu, batareyanı vaxtında hədəfə tuşlamaq imkanı verirdi.

Birinci dünya müharibəsinin əvvələrində Şıxlinski gəmilərdən alman desantçılarının çıxarılması ehtimalına qarşı Petroqrad artilleriyasının rəisi təyin edildi. O, şəxsən müdafiə xətti üzrə bütün cəbhəni gəzmiş, batareya qurğularının yerini və atəş mövqelərinin qurulması qaydasını müəyyənləşdirmişdir. O, aeroplanlardan müdafiəyə böyük diqqət yetirmişdir. Onun təşəbbüsü ilə Petroqradın ətrafında general Rozenberqin sistemi əsasında xüsusi platformalarda 1900-cü il nümunəli, 3 düyümlü tezatan top qurğuları ilə təyyarə əleyhinə müdafiə təşkil edildi.

Tezliklə Şıxlinskinin Şimal-Qərb cəbhəsinin artilleriya müfəttişi vəzifəsinə keçirdilər. Orada general tapşırıqların yerinə yetirilməsində artilleriya qruplarına şəxsən rəhbərlik etmiş, geniş miqyasda artilleriya hazırlığı həyata keçirilmişdir. Öz nəzəri işləmələrini döyüşün aparılması təcrübəsilə əlaqəndirərək yaradıcılıqla istifadə edir, hərb elmini yeni töhfələrlə zənginləşdirirdi. O, tezliklə çəpərləmə (maneə) atəşi aparılması üçün təlimat işləyib hazırladı.

1917-ci il aprelin 2-də Ə. Şıxlinski general-leytenant oldu. ***O, sentyabrda Ümumqoşun 10-cu ordusuna komandanlıq etdi ki, bu da onun hərbi istedada***

malik olmasının bir daha təsdiqi idi. Yeri gəlmişkən, bu barədə A. N. Stepanovun "Zvonaryevlər ailəsi" romanında oxuya bilərik.

General oktyabr inqilabının qəbul etmiş və alqışlamışdı. Nəhəng hərbi mütəxəssis, artilleriya işinin parlaq bilicisi kimi, o, Qızıl Ordunun quruculuğuna öz bilik və təcrübəsini həvəslə verirdi. Ə. Şıxlinski FKQO ali hərbi-tədris müəssələrində müəllim olmuş, Azərbaycanda Qızıl Ordu hissələrinin formalaşmasına köməklik etmişdir. Əsas fəaliyyətindən başqa çoxlu hərbi əsərləri Azərbaycan dilinə çevirmişdir. Respublikada Milli komandan kadrlarının hazırlanması üzrə Şıxlinskinin işini M. Frunze yüksək qiymətləndirmişdir.

Səhhətinə görə 1929-cu ildə Əliağa Şıxlinski Qızıl Ordu sıralarından tərxis olmağa məcbur oldu. Lakin hərbi-elmi fəaliyyətini dayandırmadı. "Mənim xatirələrim" kitabı üzərində işləməyə başladı. Bu əsər indiyə qədər tarixçilər üçün rus ordusunun keçmişi haqqında öz hərbi dəyərini itirməmişdir.

Döyüşçü-alim, beynəlmiləlçi və vətənpərvər 1943-cü il avqustun 18-də vəfat etmiş, Bakıda dəfn olunmuşdur. Onun kitabları döyüşçü borcuna və Vətəninə sadiqliyinə ən yaxşı abidəsi olmuşdur.

1925-ci ilin aprel ayı.
Komandan M.V.Frunze Bakı qarnizonunun zabitləri arasında
Soldan birinci (papaqda) General Əliağa Şıxlinski.

Sağdan birinci General Əliağa Şıxlinski.
Şəkil 1942-ci ildə indiki M.Nağıyev xəstəxanasının həyətində çəkilib.

VƏTƏNİ CANDAN ƏZİZ TUTAN GENERAL
(Sənədli hekayə)

Azərbaycan nişançı firqəsi gəncdir. Azərbaycan qızıl əsgərlərinin keçmiş təcrübəsi azdır. Ona görə də onlar öz hərbi biliklərini artırmaq üçün daha çox çalışmalıdırlar. Onların Hərb zamanında döyüşkən olcaqlarına tam əminəm. Azərbaycan qızıl əsgərinə səmimi salamlar.

Bakı, 1925-ci il 18 aprel
Mixail Frunze,

1925-ci il aprelin 16-da SSRİ Hərbi və Dəniz İşləri Xalq Komissarı M. V. Frunze ikinci dəfə Azərbaycana gəldi. Qarnizon qoşunları Salyan qazarmaları önündə ona təqdim olundu. General Əliağa Şıxlinski Azərbaycan komanda heyəti məktəbinin rəis müavini vəzifəsində idi. Komissar generalla köhnə tanış kimi (onlar 1916-cı ildə Qərb cəbhəsində tanış olmuşdular) səmimiyyətlə görüşdü və xahiş etdi ki, indi keçiriləcək müxtəsər təlim vaxtı onunla azərbaycanlı əsgərlər arasında tərcüməçi olsun. Azərbaycanlı əsgər və zabitlərin hərbi işə marağını, hərbi biliyini yoxlamaq üçün Mixail Frunze əvvəlcə sadə suallar verirdi. Cavablardan razı qalan komandan suallarını getdikcə mürəkkəbləşdirirdi. Üz-gözündən hiss olunurdu ki, topçuların həm təlim, həm də taktiki biliyi onu qane edir. Xoş əhval-ruhiyyə ilə şən-şən gülümsünən komandan aradabir onlarla zarafatlaşırdı: "Nişanlın varmı, ona məktub yazırsanmı? Çalış, Azərbaycan gözəlinin gözünü yolda qoyma. Sən Vətəni, torpağı, ana-bacına görə qoruyursan, yoxsa sevgilin üçün?" - suallarına aldığı cavablara bəzən qəh-qəhə çəkib gülürdü.

Arabir də Türk-Qırğız dilində bildiyi sözləri işlədirdi: "Siz cigidsiniz, cigid qorxmaz!" - deyəndə topçu əsgərlər arasında pıçha-pıç düşürdü. Onların narahatçılıqdan xilas etmək naminə Frunze özü haqqında fəxrlə deyirdi: "Mənim əsl-nəcabətim Bessarabiyadandır. Orada da qonum-qonşumuz türklər və qırğızlar idi. Ötən il Türkiyədə olanda türkcə danışdığımı eşidənlər deyirdilər: Ələdüşməz qırmızı rus-türküdür bu!" Əliağanın sevinci Frunzeninkindən qat-qat artıq idi. Zarafat deyildi, komandan nə əsgərlərdə, nə də bir zabitdə qüsur olduğunu demədi halbuki qüsur vardı, istəsə deyərdi. Xırda-para qüsuru görürdüsə üstünü vürmurdu. Şıxlinski özü də hiss edirdi ki, komandan gəncləri orduya həvəsləndirir. Topçulara kağızsız qısa nitq söyləyən Frunze sonda fəxrlə qeyd etdi ki, Azərbaycan diviziyasının əldə etdiyi müvəffəqiyyətlər xüsusilə gözə çarpır. Bu diviziyada nizami duruş və hərbi təlim tamamilə təqdirəlayiqdir. Sizin pis əsgər, zəif zabit olmağa haqqınız yoxdur. Çünki sizin xalqa, sizə örnək olan general Səməd bəy Mehmandarov və Əliağa Şıxlinski kimi şöhrətli sərkərdələriniz var. Çox sağ olun ki, onların adına layiq xidmət edir və onların yaxşı davamçılarısınız.

Təlimdən sonra Frunze general Əliağa Şıxlinskidən soruşdu:

- Siz nə fikirdəsiniz, batalyonlarda top tətbiq etməyə dəyərmi?

- Əlbətdə dəyər, - cavabını Verdi, general.

Mixail Frunze:

- Bununla biz piyadanın yükünü artırmış olarıqmı?

- Yox, artırmırıq, çünki qoşunda top, cibdə qızıl kimi bir şeydir: o nə qədər çox olsa, sahibinin ruhu da o qədər yüksək və özü də o qədər ürəkli olar. Başqa cür desək, orduda top nə qədər çox olsa, o qədər cürətlə hücum edər. - Bir də ki, Mixail Vasilyeviç, - deyə general izahını davam etdi - "batalyon topları" sözü düzgün olmaz, çünki orada minaatanlar və əldə sürülən kiçik toplar da olacaq ki, bunlar əsl toplar deyil, onların yalnız surroqatlarıdır. Batalyonlara verilən minaatanları və kiçik topları top deyil, batalyonun atəş vasitələri adlandırmaq lazımdır.

- Çox gözəl, çox yaxşı təkliflərdir, yoldaş general, - deyə ürəkdən səmimiyyətini bildirən M. V. Frunze - mən həmişə demişəm və yenə də

deyirəm, Azərbaycanda general Şıxlinski üçün fəaliyyət sahəsi çox dardır. Sizin də, general Səməd bəy Mehmandarovun da iş yeri Moskvadır. Axı, Sizlər vaxtilə ordulara komandanlıq etmisiniz. 1921-ci ildə yoldaş Nərimanovun təkidli tələbi olmasaydı Sizi Azərbaycana qaytarmayacaqdıq… Yaxşı, nə üçün Moskvaya qayıdıb orada işləməyə, bizə kömək etməyə razılıq vermirsiniz?

General Əliağa Şıxlinski:

-Əvvəla arvadım xəstədir, yaş ötüb kövrəlib, qohum-əqrabadan ayrılmaq istəmir - dedi. Elə mən özüm də. - Qocalmışam sözünü dilinə gətirə bilmədi - 1916-cı ilə baxmayın onda cavan idim. Vaxtilə rütubətli çəmənlərdə, su dolu səngərlərdə o qədər qalmışam ki, indi məndə şiddətli yel ağrıları baş qaldırıb. Bu vəziyyətdə qorxuram ki, vicdanla işləyə bilməyəm. Sizin dəvətinizi topçu müfəttişi, keçmiş şagirdim Mixail Mixayloviç Ratkeviç mənə çatdırıb. Çox sağ olun ki, unutmamısınız. Yalnız səhhətimə və ailə vəziyyətimə görə dəvətinizi qəbul edə bilmirəm…

Mixail Frunze əlini generalın çiyninə toxundurub:

- Söz verirəm ki, Sizə çətin və məsuliyyətli iş tapşırmayacayıq. Mənzil və təqaüdlə də təmin edərik, sakitcə yaşayacaqsınız. Hərdən bir məsləhət üçün Sizə müraciət edəcəyik. Buna ehtiyacımız var.

Əliağa Şıxlinski fikirli-fikirli dedi:

- Mixail Vasilyeviç, axı Moskvada daha yaxşı hərbi mütəxəssislər var. Elə götürək mənim dostlarım general Aleksey Brusilovu, Yevgeni Barsukovu, bir də son vaxtları Voroşilov soyadlı generalı çox tərifləyirlər.

Frunze ehtiyatla ətrafına boylandı. Onlar əsgər və zabitlərin yığışdığı gur yerdən xeyli aralanmışdılar. Şıxlinski neçə dəfə ayaq saxlayıb geri dönmək istədisə hiss elədi ki, komandan nə dayanmaq, nə də geri qayıtmaq istəmir. Yanğı ilə danışa-danışa, asta-asta hey irəliləyirdilər. Onlar qarnizonun qərb tərəfinə doğru gedirdilər. Sonuncu qazarmanıkeçib, geniş təlim-məşq meydanına çıxdılar. Yenicə susan Frunze dərdli adamlar kimi dərindən nəfəs aldı. Onun sifətində əzab nişanələri vardı. Topçularla görüşdəki şən-şux Frunzendən əsər əlamət yox idi.

- Əliağa, - dedi, sizin dostunuz general Brusilov qocalıb xəstəhaldır. Karlovı-Varıya istirahətə, müalicəyə getdi. Düzü, indiki hakimiyyətin də ona münasibəti sən deyən yaxşı deyil. Belə ağıllı, bilikli mərd bir generalı qəbul etmək istəmirlər, köhnəliyin qalığı deyə ona hədyanla baxırlar. Məhz ona olan pis münasibət onu ruhdan salıb qocaltdı. Ona görə də başını götürüb müalicə adı ilə aradan çıxdı və düz də elədi.

Yevgeni Barsukov isə bildiyiniz kimi sırf hərbi nəzəriyyəçidir, kəsəsi elm xadimidir. Praktiki işlərdə məharəti yoxdur. Adını çəkdiyiniz Voroşilovda isə mən yaltaqlıqdan başqa heç nə görmürəm. Nə hərb elmində, nə də taktiki təcrübədə onun bacarığı yoxdur. Siz allah məni bağışlayın açıq danışdığım üçün…

- Sizi başa düşürəm, Mixail Vasilyeviç, düz sözə nə deyəsən. Mənə Voroşilovla nə işləmək, nə də tanışlıq qismət olmayıb.

Mixail Frunze dərhal:

- Yaxşı ki, qismət olmayıb. Bilirsiniz, bu saat Qızıl Ordu deyilən təşkilatda vəziyyət necədir? İndiki halda bu ordu döyüş qabiliyyətini tamamilə

itirib, pərakəndə intizamsız quldur dəstəsini xatırladır. İnanın, mən sizə bu sözləri Baş Hərbi İdarənin başçısı kimi deyirəm. Sizi Birinci Dünya müharibəsindən yaxşı tanıdığıma görə ürəyimdəkiləri açıb söyləyirəm. Yeni qurulan hökumətə belə ordu yaramır. Hakimiyyət orduya baxmır, yuxarı eşalon siyasi çəkişmələrlə məşğuldur.

- Mixail Vasilyeviç, yaxşı hərbi kadrların əksəriyyəti mənə çatan məlumata görə mühacirətə gedib. Onları çox nahaq buraxıblar.

Frunze:

- Buraxmaq yox, qovdular… Dərd burasındadır ki, 1918-1920-ci illərdə burada qalan bacarıqlı hərbi kadrların da əksəriyyəti güllələndi, yada bu saat türmələrdə çürüyürlər. Eloğlumuz Hüseyn xan Naxçıvanski yadınızdadırmı?

- Əlbəttə, əlbəttə çox böyük sərkərdə idi. Heyif ondan. Deyirlər Hüseyn xan güllələnəndən sonra ailəsi xaricə mühacirətə gedib.

- Hüseyn xanı 1919-cu ildə "çarın qohumusan, ona məktub yazmısan ki, həkimiyyətdən imtina etmə" faktını bəhanə gətirib güllələdilər. Eləcə də süvari generalı Aleksey Kaledini, qardaşı general Vasili Maksimoviçi, Kolçakı isə İrkutskda güllələdilər. Denikini ölkədən didərgin saldılar. General Dmitri Baqrationu, Eris xan Əliyevi və onlarla beləl追 Lelinə sui-qəsdən sonra güllələdilər. İndi Qızıl ordudeyilən qurum fakt başsızdır. Ordu keçmiş praporşik və podpraporşiklərin ümidinə qalıb.

НОВАТОР РУССКОЙ ЗЕНИТНОЙ АРТИЛЛЕРИИ

Часть I

2003-cü il (dekabr ayı)
Moskvada nəşr olunmuş "Texnika i vooruјenie" jurnalından

Əliağa Şıxlinski onun səmimiyyətinə bir tərəfdən inanır, o biri tərəfdən qəlbinin dərinliyindən şübhə onu boğurdu. O da ürəyindəkiləri, Sovet hökuməti dövrünün beş ilində şahidi olduğu ədalətsizlikləri danışıb yüngülləşmək

istəyirdi. Amma ehtiyat edirdi…

Frunze papirosunu atıb ayağı ilə əzdi:

- Sizdə - dedi, görürəm ki, balaca respublika olsanız da vəziyyət ordu barədə pis deyil. İki gündür gəzib görürəm. Mənim bildiyimə görə çar və müsavat dövrünün zabitlərini, hətta sıravi əsgərlərini də orduda saxlamısınız. Çox da yaxşı eləmisiniz. Bu yəqin ki, Səməd bəyin və Sizin təşəbbüsünüzdür. Bizdə isə deyirlər ki, fəhlə kəndli gəncləri orduya çağırın, qoy onlar komandanlıq etsinlər. Axı, istər kəndlinin, istərsə də fəhlənin peşəkar hərbçi kimi yetişməsinə bir qərinə vaxt gərəkdir. Əvvəla onların əksəriyyəti sırf savadsızdır. Belə olan halda savadsız adamı komandir qoymaq olarmı. Əlbət ki, yox!

- Mixail Vasilyeviç, bizdə hələ bundan qat-qat yaxşı ola bilərdi. Keçmiş Az. ÇK-nın sədri namərd Semyon Pankratov olmasaydı. O, bizə, bizim orduya çox ağır zərbələr vurdu. İyirminci ildə yüzlərlə, minlərlə əsgər və zabitlərimizi, qabaqcıl ziyalılarımızı güllələtdi, didərgin saldı, Sibirə göndərdi. Müsavat generalı kimi yalnız Səməd bəylə mən qalmışam. Ona da Nəriman Nərimanov səbəbkar oldu. Düz üç dəfə bizi həbs etdi, sorğu-sual min cür baş ağrısı. Bircə ona şükür etdik ki, anamız namaz üstə imiş, rəhmətlik Nəriman tez xəbər tutub bizi xilas etdi.

Qaça-qaça gələn cavan bir kapitan onların beş altı addımlığında dayanda:

- İcazə Verin, yoldaş komandan, məruzə edim. Bizim komandir Sizi nahara dəvət edir.

Bikef Mixail Frunze:

- Gedin biz də indi gələrik,- deyib üzünü yenidən Əliağaya tutdu. - Mən buradan başqa respublikalara da gedəcəyəm. Səfərim bir aya qədər davam edəcək. Xahiş edirəm, bu müddətdə götür-qoy edəsiniz. Moskvaya qayıdanda bu məsələ barədə yenə düşünməli olacağam.

- Fikirləşərəm, bəlkə bir çıxış yolu tapdım. Hələlik söz vermirəm…

Frunze gülə-gülə:

- Siz evdəki "generalla" oturub yaxşı-yaxşı düşünüb bir qərara gəlin. Mən öz adımdan da xanımınıza Can sağlığı arzu edirəm. Ümidim var ki, Moskvada yenidən görüşəcəyik…

Təəssüf ki, həmin il oktyabrın otuz birində komandan M. V. Frunze qəflətən müəmmalı şəkildə vəfat etdi. Cərrahiyyə əməliyyatı aparan Mərkəzi Komitənin həkimi, milliyətcə erməni Poqosyants bicliklə məhz Frunzenin bədənini tab gətirmədiyini anestaziya1[2] tətbiq etmişdi. Komandan cərahiyyə stolunda keçindi. Bu ölümün qəsdən edildiyini dəqiqləşdirən Frunzenin arvadı Sofiya Alekseyevna intihar etdi. Yazıçı Boris Plinyak bu faciədən otuzuncu illərdə "Söndürülməmiş ay dastanı" əsərini yazdı. Həmin povest ona baha başa gəldi. Onu 1937-ci ildə güllələdilər. General Əliağa Şıxlinski isə ömrünün axırına kimi (1943-cü il avqustun 18) candan əziz bildiyi vətəni Azərbaycanda qalıb işlədi.

[2] **Anestaziya** - keyləşdirmə

DİlÇi-ALİM-GENERAL

Məşhur generalımız Əliağa Şıxlinski hərb elmi ilə müntəzəm məşğul olan yeganə sərkərdəmizdir. O, ötən əsrin sonlarından başlayaraq Rusiyada dərc olunan müxtəlif qəzetlərdə, "Artilleriya Zabitləri Məktəbinin xəbərləri"[3] jurnalında hərbi elmi-publisistik məqalələrlə çıxış etmişdir. 1910-1914-cü illərdə Luqa şəhərində nəşr olunmuş "Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi", "Divizion miqyasında topçu manevrlərin təşkili üçün təlimat", "Topçu zabitləri məktəbində Əliağa Şıxlinski tərəfindən oxunmuş mühazirələrin xülasəsi", "Öz qoşunlarının başı üstündən top atışı haqqında", kitabları Port Artur qəhrəmanı Əliağa Şıxlinskiyə şan-şöhrət gətirmişdir.

1918-1920-ci illərdə və Sovetlər dövründə də general Əliağa Şıxlinski hərbi elmi mövzusunda silsilə məqalələrin və hərbi kitabların müəllifi olmuşdur. Onun 1926-cı ildə "Azərbaycan hərbi redaksiyası" tərəfindən nəşr olunmuş 300 səhifəlik "Rusca-türkcə qısa hərbi lüğət"i hərbi nizamnamələrin, hərbi elmi ədəbiyyatın tərcümə olmasında böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Nadir nüsxəyə çevrilən lüğət bu gün də misilsiz dəyərə malikdir.

1920-ci ildə onun təşəbbüsü ilə yaranan Bakı qarnizonunun Hərbi Elmi Cəmiyyəti, "Hərbi bilik" jurnalı və "Hərbi nəşriyyat" bizə Əliağa Şıxlinski Azərbaycanda hərb elminin banisidir deməyə haqq verir - Sovetlər dövründə onun XI Orduda məcburi xidmət etməsi, bolşeviklərin ona çar və müsavat generalı kimi mənfi münasibəti onun əlyazmalarında, müasirlərinin xatirələrində açıq-aydın bilinir. Totalitar rejimin "gözükölgəli" etdiyi general Əliağa Şıxlinski ona görə də bu illərdə bütün gücünü, biliyini hərb elmi ilə məşğul olmağa daha çox sərf etmişdir. Onun "Hərbi bilik" jurnalında və

[3] **Bu hərbi jurnal 1912-ci ildə Əliağa Şıxlinskinin təşəbbüsü ilə Sankt - Peterburqda nəşr olunmuşdur-Ş. N.**

"Kommunist", "Bakinski raboçi" qəzetlərində "Gələcək müharibədə toplar", "Topların piyada və suvarilərlə qarşılıqlı əməliyyatı", "Toplar dağlıq yerlərdə atəş xüsusiyyəti haqqında", "Alay topları haqqında" silsilə məqalələri dərc olunmuşdur.

Bu günlərdə "Kommunist" qəzetinin 1926-cı il fevral ayı nömrələrini vərəqləyərkən məşhur sərkərdəmizin indiyədək bizə məlum olmayan dəyərli bir məqaləsinə rast gəldik. "Darılmaq istəməz" adlı məqalə tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski bu gün də vacib olan dilimizin saflığından, istər danışığımzda, istərsədə yazılarımızda türkləşməni, türk hərbi istilahlarını daha vacib bilir.

O yazır: "Dili türkləşdirmək istəyənlər Azərbaycanın uca dağlarında, dərin dərələrində yaşayan kəndlərə, yenə kəndlərə getməlidirlər. Şəhərlərdə türk sözü qalmamışdır. Onların yerlərini ərəb, fars, Rus sözləri tutmuşdur. Xüsusən, hərbi istilahlar üçün kəndə üz çevirməlidirlər. Çünki topoqrafiya istilahlar və hər dürlü silaha aid sözlər orada işlənir. Şəhərdə isə işlənən sözlərin çoxu dükan-bazar, arşın-girvənkəyə aiddir. Biz kəndlərmizdə saxlanmış sözləri tapmalı, yığmalı və yaşatmalıyıq. Unudulmuş türk sözləri yalnız danışmaq üçün deyil, ən gərəkli kitablarımıza yazılmalıdır ki, bu sözləri öyrənmək oxuyanların yarağı olsun".

General Əliağa Şıxlinskinin yetmiş dörd il əvvəl qələmə aldığı "Darılmaq istəməz" məqaləsinin üslubuna, cümlə quruluşuna toxunmadan təqdim edirəm.

DARILMAQ İSTƏMƏZ

"Müvəqqəti topçu təlimnaməsi"nin (atış qaydalarının) tərcüməsi Səttarov yoldaşı çox acıtmışdır (Kommunist №81). Yoldaşın tənqidi kəskin, fəqət büsbütün haqsızdır. Məqalə yeni araya çıxmış təlimnaməni görməyən gənc topçularımızın ürəklərini qopara bilər. Buna görə də cavab verməyi özümə borc bildim.

Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı yanında düzəlmiş "İslahat" komisiyonu dilimizdən yad sözlərin çıxarılmasını və yerlərinə mümkün olduqca türk sözlərin qoyulmasını qərara almışdır. Hərbi nəşriyyat komisyonu da bu yol ilə getməyə çalışır. Əlbəttə, yanlışımız olmaya bilməz. Yanlışsız kim işləyə bilər? Təlimnamə müvəqqətidir. Bir ya iki ildən sonra dəyişdiriləcəkdir. O vaxtadək komandalarımızın sınağı (təcrübəsi) və yazıçılarımızın tənqidlə yanlışlarımızı düzəldə bilərik, fəqət tənqidi də bilikli adamlar etməlidirlər. Bir çoxları hər il istilah dəyişdirilməyəcəyini söyləyə bilərlər. Ancaq öz dilini ədəbiyyat və elmi uydurmaq üçün uzun-uzun illər çalışmalı və götürülmüş münasibətsiz sözlər daha uyarları ilə dəyişməlidirlər. Tərcümə etdiyimiz rus təlimnamələrində də 200 ildən artıq işlənən islahatların çoxu inqilabdan sonra dəyişdirilmişdir. Bəzi istilahlar 1922-ci ildən indiyədək 2-3 dəfə dəyişdirilmişdir. İndi Səttarov yoldaşın anlamadığı və tənqid etdiyi sözlərə keçəlim. Təlimnamədə yazılmış:

1) "Gecikdirənli və gecikdirənsiz - toqquşmalı tapası və həmçinin ölçülməli tapası olan qunbara". Bunun tərcüməsi belədir:

"Граната с взрывателями с замедлением и без замедление, а также с дистансионной трубкой".

Bunlar topçu istilahlarıdır. Kim olursa-olsun, topçuluq işi ilə tanış deyilsə - bu istilahları anlamaz.

2) "Danə" fars sözüdür. Və əsl mənası taxıl toxumudur. Osmanlı türkləri bu sözü (400-500 il bundan əvvəl) "atdığına" uyduranda topun gülləsi yumru və bütün idi. Bu güllələrə rusca (граната) deyil, (йадро) deyilir. İndiki top qülləsinin içi barıtı ilə doldurulmuş...[4] yenə ona qumbara deyilir. Osmanlılar əski adı (danəni) - yeni gülləyə də qoymuşlarsa bizə bu, əl verməz.

3) Təpə. İnsan və heyvan bədəninin yuxarısına, dağın başına,

Hər bir şeyin yuxarı ucuna və bir də kiçik dağa deyilir. Təpəyə rusca bir neçə məna verilə bilər. (Темйа)-холма, вершина. Təpə, yaxud tipa şüşənin ağzını qapayan tıxaca deyilir ki, ruscası (propkadır). (Şəmsəddin Samini sözlüyünün 370-878-ci səhifələrinə baxın). Topçuluqda təpə top gülləsinin ağzına burulan və yeri gələndə onun iç barıdına od verən alətə deyilir ki, ruscası (trupkadır). Bununla təpə ilə tipanın arasında böyük fərq vardır[5].

4) Mərmi. Ərəb sözüdür. Mənası da "Atılan şey" deməkdir. "Roma atdı, tulladı "atdıq" isə türk sözüdür: "Atdıqdan" yaranıb. Dilimizin qanuni üzrə uydurulmuş sözüdür ki, mənası mərmidir. "Atdıq" istilahının doğrulduğunu göstərmək üçün iki cümlə alalım: "Atdığınız nədir?" - Qumbaradır. Qonşu batareyanın atdığı nədir? - Şrapneldir".

5) Rusca (vzrıvatel) və ya (udarnaya trubka) dəniləni. Osmanlılar "musadəməli" yerinə biz türk sözü "toqquşmalı" işlədirik.

6) "Təyyarə" osmanlılar uçar şeyə deyirlər. Uçaya təyyar deyirlər. Maarif komissarlığının istilahlar komisyonu və hərbi nəşriyyat komisyonunun qəbul etdiyi üsula görə bütün Avropa və Amerikada işlənən texniki istilahlar - məsələn: ayroplan, avtomobil, lokomativ və sonra - türkcəyə çevrilməlidir. Fəqət rusun (letçik)inə - "uçucu" və (samolet)una - "uçqaç" deməyi biz "təyyarə" və "təyyar"dan daha yaxşı sanırıq.

7) Şöbə ərəb sözüdür və əsl mənası türkcə - butaqdır. (Osmanlı ləhcəsində "dal", "budaq", Ş. Sami sözlüyünün 778-ci səhifəsinə baxın). Ruscada (otdel) sözünün əsl mənası ayrılmış şişin adıdır. Türkcə "butaq-butaq ayrılmaq" təbiri çox işlənir. Ərəbcə "şöbə" deməkdən isə öz dilimizcə "butaq" deyə bilərik.

8) Nişangah - fars sözüdür. Əsl mənası "nişan qoyulan yer"dir. Türkiyə ordusu Azərbaycana gəlincəyə qədər heç kəs top və tüfəngi nişana doğrultmaq üçün olan alətə nişangah deməzdi. Deyilməməlidir də, çünki bu, yanlış bir istilahdır.

Nişangah yerinə biz "tuşlamağ" yazdıq. Fəqət bu söz Səttarov yoldaşı çox acıtmışdır. Və öylə acıtmışdır ki, özü də bizim ağır günahlarımıza uğradan sözündən yeni söz çıxarmışdır (düzümləmə). "Tuşlamağ"ı biz "tuşlama" sözündən düzəltdik. "Tuşlama"

---

[4] **İllərin sarılıb-solmuş sətirlərində bu cümləni oxumaq mümkün olmadı - Ş.N.**

[5] **Şəmsəddin Sami (1850-1904). Məhşur türk leksikoqrafı və yazıçısı. Şərqdə altı cildlik "Qamus ül-ələm" ensiklopediyasını, iki cildlik "Qamusi-fransəvi" və yenə iki cildlik "Qamusi-türki" kimi qiymətli türk dillərinin izahlı lüğətinin müəllifidir. Şəmsəddin Saminin əsərlərində Azərbaycana dair məlumatlar vardır. Onun "Dəmirçi Gavə" pyesi 1920-ci il aprel çevrilişindən əvvəl Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur - (Ş.N.)**

İsə "navodka", "priselivanie" sözlərinə ən yaxın türk sözüdür.

9) Tuşlama - yəni tuş qoyma, quş tutma. "Tuş" isə "muzey" sözü, yaxud bəzi qəzalarda işlənən sözlərdən deyildir.

Azərbaycanın Qazax, Gəncə, Ağdam, Cəbrayıl və başqa qəzalarında, Gürcüstanın Borçalı, Sığnaq qəzalarında, Ermənistanın İrəvan, Yeni Bəyazid, Sürməli və başqa qəzalarında bu söz bəllidir. "Tuş" sözü yalnız Zaqafqaziya "muzeylərində" deyil, başqa türk ölkələrində də işlənir. Cığatay ləhcəsində: "tuş" - tərəf, "səmt" deməkdir: "Tuşlamağ", "Tuşnlamaq", "Duşlatmaq" - qarşı-qarşıya gəlmək. "Hər tuşda" - hər səmtdə deməkdir. "Tuş çağı" - günorta, yəni gün baş üstündə olan çağ deməkdir.

Qırğız ləhcəsində: "tuşda" - qarşıda. "Tuşuna" - üz-üzə. "Tuşçu" - qarşılayıcı deməkdir.

Başqır ləhcəsində: "Tuşyanı" - "Günorta səmti" deməkdir.

Altay ləhcəsində: "Tuşdamaq qarşılamaq, qabaq-qabağa deməkdir.

Səttarov yoldaş tuşlamaq yerinə düzənəmək deyir. Türk dilində belə söz yoxdur, ola da bilməz.

"Düzən" əsl türk sözüdür, mənası da ərəbcə tərtib, nizam (Ş. Sami 626-cı səhifə), rusca isə (poryadok)dur. Səttarov yoldaş göstərdiyt "qayda" (pravilo) deməkdir.

Səttarov yoldaşın arzusu çöx böyükdür: Onu yaratmaq mümkün deyildir. Yoldaş Səttarov kənddən yeni gələn əsgərlərin və bütün xalqın topçu təlimnaməsini görən kimi anlamasını istəyir. Bütün xalqa bu heç lazım deyildir. Topçu əsgərlərinə də bu təlimnaməyə öncə komandanlar ağızdan və göstərişlə öyrədirlər.

Ancaq bundan sonra istilahları öyrənmiş savadlı əsgərlər təlimnaməni özləri oxuyub anlaya bilərlər. Yalnız Azərbaycanda deyil, bütün ölkələrdə bu böylədir.

Elm, fənn və sənət kitablarını anlamaq üçün ya bir işlə tanış olmaq və ya bir öyrədiciyə müraciət etmək lazımdır. Əsgərlərə o komandanları öyrədir.

Yeni çıxmış təlimnamənin istilahlarına alışanadək komandanlarımız da bir qədər çətinlik çəkəcəklər. Fəqət bu çətinlik 2-3 həftədən artıq sürməyəcəkdir.

Səkkiz il bundan əvvəl Azərbaycana gələn türk ordusu içimizə bir neçə ərəbcədən alınmış hərbi istilahlar atıb getmişdir. Nədən isə biz bu yad sözləri atmaq istəmirik. Bizə deyirlər ki, eşidilməmiş türk sözlərini ortalığa çıxarmayın. Fəqət Türkiyə ordusu gəlməmiş ərəbcə hərbi istilahlar hansı Azərbaycanın qəzalarında eşidilmirdi?

Dili türkləşdirmək istəyənlər Azərbaycanın uca dağlarında, dərin dərələrində yaşayan kəndlərə, yenə kəndlərə getməlidirlər, şəhərlərdə türk sözü qalmamışdır. Onların yerlərini ərəb, fars, rus sözləri tutmuşdur. Xüsusən, hərbi istilahlar üçün kəndə üz çevirməlidirlər. Çünki topoqrafiya istilahları və hər dürlü silaha aid sözlər orada işlənir. Şəhərdə isə işlənən sözlərin çoxu dükan-bazar, arşın-girvənkəyə aiddir. Biz kəndlərimizdə saxlanmış sözləri tapmalı, yığmalı və yaşatmalıyıq. Unudulmuş türk sözləri yalnız danışmaq üçün deyil, ən gərəkli kitablarımıza yazılmalıdır ki, bu sözləri öyrənmək oxuyanların yarağı olsun.

Danə, mərmi, təyyarə, şöbə, nişan alma, tərtib və bunlar kimi ərəb, və ya fars sözlərini öyrənə bilən türklər qumbara, atdıq, uçqaç, budaq, tuşlama, düzən və bu kimi türk sözlərini də öyrənə bilməzlərmi?

Əliağa Şıxlinski
("Kommunist" qəzeti, № 38-39,
14-15 fevral 1926-cı il).

İLK HƏRBİ MEMUARIMIZ

General Əliağa Şıxlinski içərisindən çıxmış olduğu Azərbaycan xalqına bütün varlığı ilə sadiq olub, onu sonsuz dərəcədə sevib. Əliağa Şıxlinskinin "Xatirələrim"i son dərəcə maraqlı və ibrətlidir. Bunu bütün vətənimizin geniş oxucu dairələrinə tövsiyə etməli, ordunun komanda heyəti onunla tanış olmalı, topçular isə öyrənməlidirlər.

Əliağanın aldığı hərbi tərbiyə, təhsil, orduda xidməti, şanlı döyüş fəaliyyəti və keçdiyi yol elə bir həyat nümunəsidir ki, öz Vətəninin şərəf və namusunu, azadlıq və istiqlaliyyətini qorumaq kimi müqəddəs bir vəzifəyə layiq olmaq istəyən hər bir kəs ondan nümunə götürməlidir.

Yevgeni Barsukov,
general-mayor, hərb elmləri doktoru,
professor, Dövlət mükafatı laureatı

Durğunluq dediyimiz illərdə şöhrətli sərkərdəmiz Əliağa Şıxlinskinin "Xatirələrim" hərbi memuarına izahlar və qeydlər fəsli əlavə etməklə yenidən nəşrə hazırladım. (1982-1984). Kitabı hansı nəşriyyata təqdim edirdimsə bir-iki aydan sonra özümə qaytarırdılar ki, çar və müsavat generalı olub, nəşr edə bilmərik. Nəhayət, mərhum xalq yazıçımız İsmayıl Şıxlıya müraciət etdim. Daha doğrusu, ondan kömək istədim. Qovluğu götürüb İsmayıl müəllimlə birgə nəşriyyata getdik. Mübahisələr, yersiz iradlar başlandı, nə başlandı…

Vüqarla əyləşib, səbrlə bu nadanları dinləyən İsmayıl Şıxlının əvəzinə mən əsəbləşirdim. Yerimdə otura bilmirdim. Onun səbrinə heyran qalmışdım. Dinib cavab vermək istəyirdim. Düzü, İsmayıl müəllimdən çəkinirdim. O biri tərəfdən də burdakıların hamısı məndən yaşca çox böyük idi.

Qocalar o qədər "alovlu" danışırdılar ki, biri asqırdı, biri öskürürdü, üçüncüsünün səsi xırıldalayanda İsmayıl Şıxlı eynilə qəhrəmanı Cahandar ağa sayağı sərt səslə:

Qurtardınız? - dedi. Sizin üçünüzə bircə sualım var. Bu kitabı 1944-cü ildə hamımızın yaxşı tanıdığı filosof-alim Heydər Hüseynov yazdırıb, cəmisi yeddi min nüsxə nəşr etdirib. Elə bir vaxtdakı Mircəfər Bağırovun qılıncının dalı da kəsirdi, qabağı da. Təbiidir ki, Stalin də hakimiyyətdə idi. İndi deyin görüm, Siz ağıllısınız, vətənpərvərsiniz yoxsa Heydər Hüseynov? Nə deyirsiniz?.. Aparaq bu kitabı rusca, ermənicə çap etdirək? Öz nəşriyyatımız, öz dilimiz ola-ola…

Üçlərdən heç biri dinmədi. Otağa ağır, çox ağır bir sükut çökmüşdü. Mən fəxrlə, həm də böyük qürur hissiylə döyüşdən qalib çıxmış sərkərdə - kişi kimi əyləşən İsmayıl Şıxlıya baxdım. Baxırdım və düşünürdüm ki, ürəyi, varlığı Azərbaycan üçün yanıb-yaxılan İsmayıl Şıxlılar niyə azdır… Amma ötəri də olsa gördüm ki, əzəmətli İsmayıl Şıxlının yaraşıqlı üzünün əti əsəbdən titrədi. O, şümşad barmaqları ilə eynəyini düzəldib:

- Gedək, Şəmistan, - deyib ayağa durdu. Bir-iki addım atar-atmaz başda əyləşən qoca yumşaq səslə:

- İsmayıl, qoy qovluq qalsın, baxarıq, yuxarılarla məsləhətləşərik, dedi:

İsmayıl müəllim sərt hərəkətlə geriyə dönüb:

- Yuxarıları bəhanə gətirməyin, - dedi. Siz kitabı plana salın, yuxarılarla özüm danışaram…

1984-cü ildə general Əliağa Şıxlinskinin "Xatirələrim" kitabı uzun əziyyətdən və mübahisələrdən sonra "Azərnəşr"də rus və Azərbaycan dillərində altmış min tiracla nəşr olundu.

Yeni nəşr olunmuş "Xatirələrim" kitabından üç nüsxəni Moskvaya, Hərbi Sovet Ensiklopediyasının baş redaksiyasına göndərdim. Əlavə məktub da yazıb baş redaksiyaya iradlarımı da bildirdim ki, rus general-mayorları və polkovnikləri haqqında ensiklopediyanızda məqalələr var. Amma general-leytenant Səməd bəy Mehmandarov, nə də Əliağa Şıxlinski haqqında sətir belə yoxdur. Bunu necə başa düşək? Nə üçün belə şöhrətli generalların haqqında səkkiz cidlik "Hərbi Sovet Ensiklopediyası"nda qısaca bir məqalə verilməyib. Əgər general Şıxlinski haqqında məlumatınız yoxdursa, onun haqqında yazıb sizə bildiriəm. Həm də generalın kitabından üç nüsxə Sizə göndərirəm, ordan daha geniş məlumat ala bilərsiniz.

Düz bir aydan sonra "Hərbi memuar ədəbiyyatı" redaksiyasının baş redaktoru V. Makeyevdən cavab məktubu aldım. O, yazırdı ki, məktubunuzu və general-letenant Əliağa Şıxlinskinin kitablarını aldıq. Generalın kitabını rəy üçün SSRİ Müdafiə Nazirliyinin Hərbi tarix İnstitutuna göndərdik. Yaxın günlərdə onlardan aldığımız rəyi sizə bildirəcəyik.

Nəhayət, 1986-cı il iyulun 26-da "Hərbi nəşriyyat"dan sevindirici cavab aldım. Bu dəfə hərbi-memuar redaksiyasının baş redaktor əvəzi A. Kryukov yazırdı ki, general-leytenant Əliağa Şıxlinskinin kitabını redaksiyada oxuduq və onun yenidən çapını hərbi-tarixçi alimlərlə məsləhətləşdik. Kitab onların da çox xoşuna gəldi, institut əməkdaşları "Xatirələrim" kitabının çox qiymətli olmasını xüsusi qeyd etdilər. Lakin kitabın yenidən çap olunması üçün azı beş il növbəyə durmaq lazımdır.

Baş redaktor A. Kryukov mənə göndərdiyi cavabında M. V. Frunze adına Hərbi Akademiyanın Hərb-sənəti tarixi kafedrasının baş müəllimi, polkovnik

L. Zaytsevin general-leytenant Şıxlinski kitabının yeni nəşri üçün yazdığı rəyi də göndərmişdi.

Düzü rəyi oxudum fərəhdən heyrətə gəldim. Ona görə ki, polkovnik L. Zaytsev böyük bir ürəklə və hərarətlə yazdığı altı səhifəlik makina yazısında Əliağa Şıxlinskini xalqının həqiqi qəhrəmanı, alovlu vətənpərvəri adlandırırdı. Port-Artur, Birinci Dünya müharibəsindəki və artilleriya sahəsindəki misilsiz xidmətlərini xüsusi qeyd edirdi. Kitabın yenidən çapına tam məsuliyyətlə redaktor kimi cavabdeh olduğunu bildirirdi. Təəssüflənirdi ki, nə üçün kitab respublikamızda çox az -cəmisi 30 min (ruscası) tiracla nəşr olunub. Bunları ona görə qeyd edirəm ki, "Azərnəşr"də mənim kitaba yazdığım izahlar və qeydlər fəslində məhz bu sözləri "xalqımızın qəhrəman oğlu, igid general"ı ixtisar etmişdilər.

Əlavə olaraq polkovnik L. Zaytsev bildirirdi ki, "Birinci Dünya müharibəsi" adlı iri həcmli xatirələr, repartiojlar, oçerk və sənədlər məcmuəsini nəşrə hazırlayırıq. Sizin göndərdiyiniz general Əliağa Şıxlinski kitabından "1916-cı ilin yayında Qərb cəbhəsində" fəslini bütövlükdə mən həmin məcmuəyə daxil etdim. Kitab 1989-cu ilin tematik planına daxil edilib.

Həmin ili 607 səhifəlik məcmuədə Əliağa Şıxlinskinin xatirələrindən bir parça bu kitabda dərc olundu. Lakin Sovet hakimiyyəti dağıldığına görə generalın kitabı Moskvada işıq üzü görmədi…

M. V. Frunze adına Hərbi akademiyanın hərb-sənəti tarixi kafedrasının baş müəllimi, polkovnik L. Zaytsevin şöhrətli generalımız Əliağa Şıxlinskinin kitabı haqqında 3 iyun 1986-cı ildə yazdığı rəyin oxucuların xoşuna gələcəyinə əminəm. Ona görə də möhtərəm oxuculara təqdim edirəm.

ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİNİN "MƏNİM XATİRƏLƏRİM" KİTABI HAQQINDA RƏY

Ədəbiyyatın spesifik sahəsini özündə təmsil edən hərbi memuarlar, Silahlı Qüvvələrin əsgərlərinin xüsusilə, böyüməkdə olan gənc nəslin, keçmişdə baş vermiş hadisələri daha dərin öyrənilməsi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Keçilən çətin yollar, çox ağır sınaqlar haqqında danışarkən, keçmiş tarixi hadisələrin, xüsusilə müharibə kimi hadisələrin məzmununu və mənasını şərh edən memuarların müəllifləri keçmişin həqiqi mənzərəsini yaratmağa kömək edir, keçmiş ilə bu günkü gün arasına körpü yaradır, gənclərdə öz Vətənləri uğrunda iftixar hissini inkişaf etdirir, onları yeni qəhrəmanlıq işlərinə çağırır.

Hərbi memuarlar kütlələrin siyasi tərbiyəsi və tarixi maariflənməsi sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Böyük elmi dərketmə və tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olmaqla, memuarlar faşizmin və imperializmin müdafiəçiləri ilə, hərb tarixinin burjua saxtakarlıqları ilə mübarizədə mühüm ideya silahıdır.

Ölkəmizdə nəşr edilən və oxucu kütləsinə çatdırılan hərbi memuarların sayı daim artır. Lakin, bir qayda olaraq, son illərdə nəşr edilən memuarların əksəriyyəti Böyük Vətən müharibəsi haqqındadır. Vətəndaş müharibəsi tarixi ilə, inqilaba qədər baş vermiş hərbi hadisələr ilə bağlı xatirələr çox az hallarda

nəşr edilir. Bu o qədər də təəccüblü hal deyildir. İllər keçir və keçmiş tarixi hadisələrin şahidlərinin sayı günü-gündən azalır. Ona görə də bu cür memuarlar nadir tapılan kitablara çevrilirlər.

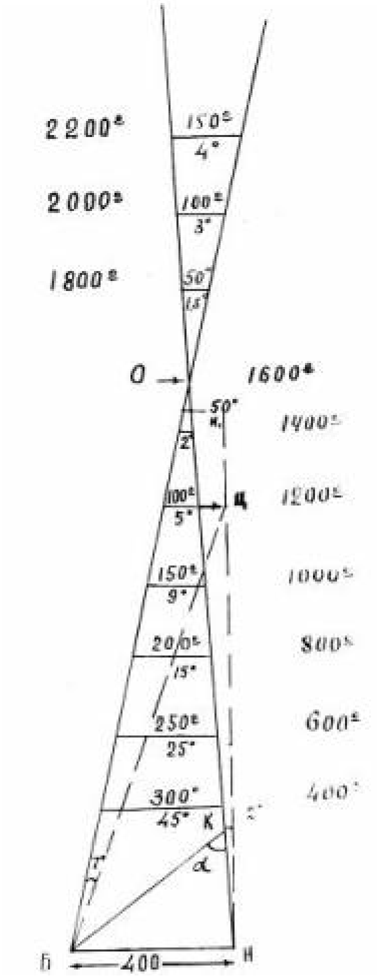

Bizim Vətənimizin daha uzaq keçmişnən həsr edilmiş bu cür əsərlərin az tapılması ilə əlaqədar olaraq nəşriyyatlar, o cümlədən hərbi nəşriyyat özünün tarixi-idrakı qiymətini saxlamış, kitabxana rəflərində və kitab mağazalarında çox çətin tapılan, keçmişdə nəşr olunmuş hərbi memuarları təkrarən nəşr etməyə məcburdurlar.

Oxucular və tədqiqatçılar üçün böyük marağa səbəb olan bu cür əsərlərdən biri də general Əliağa Şıxlinskinin 1942-cü ildə yazdığı, 1944-cü ildə Bakı şəhərində nəşr olunmuş və həmin nəşriyyat - Azərnəşr tərəfindən 1984-cü ildə, cəmi 30 min nüxsə tirajala yenidən çap edilmiş "Mənim xatirələrim" kitabıdır.

Əliağa Şıxlinski öz xatirələrini Böyük Vətən müharibəsi günlərində yaratmışdır. Əsəri tamamlayarkən o, yazır: "Mən Azərbaycan xalqının qardaş xalqları ilə çiyin-çiyinə öz vətənini qoruduğunu və bizim ölkəni əsarət altına almağa çalışan faşist dəstələrinə məhvedici zərbələr vurduğunu düşündükcə qürur hissi keçirirəm. Mən tamamilə əminəm ki, dahi Stalinin rəhbərliyi altında Qələbə bizim olacaqdır. Əgər gənc nəsil, o cümlədən də zabitlər, mənim xatirələrimdə düşmən ilə əzəmətli döyüşdə onlara kömək edə bilən bəzi məlumatlar əldə edə bilsələr, mən özümü xöşbəxt sanaram" (səh.187).

Bu sözlərdə Vətənin qorunmasını özünün müqəddəs borcu hesab edən, öz ölkəsinin əsl vətənpərvərlərinin surəti dəqiq təsvir edilir.

Bu sözlər Rus-Yapon və Birinci Dünya müharibəsində həqiqi qəhrəmanlıq göstərmiş, rus ordusunun general-leytenant rütbəsini qazanmış və ədalətli inqilab mübarizəsinə qalxmış öz xalqının tərəfini saxlamış şəxs tərəfindən yazılmışdır.

Qeyri-adi topçu Əliağa Hacı İsmayıl oğlu Şıxlinskinin adı həm keçmiş rus ordusunda, həm də Rusiyanın xaricində məhşur idi.

Bu haqda SSRİ dövlət mükafatı laureatı, hərb elmləri doktoru, professor Y. Z. Barsukovun, rus ordusunun artilleriyasında birgə xidmətdə şəxsən tanıdığı Şıxlinskinin kitabına yazdığı müqəddimədə tam doğruluqla məlumat verilmişdir.

Barsukov yazır: "Bu maraqlı kitabın müəllifinin adı daima böyük nüfuza və rəğbətə malik olmuşdur, o, təkcə rus topçularına deyil, rus ordusunun keçmiş dairələrində çox yaxşı tanınmışdı və son dərəcə məşhurlaşmışdı. Onu 1904-1905-ci illər Rus-Yapon müharibəsi, 1914-1918-ci illər Dünya müharibəsi iştirakçıları, xüsusilə Ə. A. Şıxlinskinin qəhrəmanlıq göstərdiyi məşhur Port-Artur epopeyasının iştirkaçıları yaxşı tanıyrdılar" (səh. 3). Topçu Şıxlinskinin nüfuzunun beynəlxalq aləmdə də tanınması, onun 1912-ci ildə Fransa hökümətinin Fəxri "Legion ordeni" və "Legion xaçı" ilə təltif olunması bir daha təsdiq edirlir.

Azərbaycan xalqının şanlı oğlu general Əliağa Şıxlinski nin xatirələri - onun özünün məktəb skamyasından başlayaraq, ordu komandanı vəzifəsi ilə başa çatan, müxtəlif hadisələrilə zəngin, peşəkar hərbçi həyatını təsvir edən sadə, başa düşülən maraqlı üslubda yazılmış avtobioqrafik əsərdir.

General Əliağa Şıxlinskinin ömür yolunda onun qeyri-adi şəxsiyyət olduğunu təsdiq edən çoxlu dəlilləri var. Onlardan bir neçəsini misal gətirək. O, gimnaziyada oxumağa başlayarkən iki illik kursu yeddi ay ərzində başa çatdırmışdır. Tiflis hərbi gimnaziyasını tamamlayarkən bütün fənnlərdən əla qiymət almışdır. O, 1886-cı ildə Mixaylov adına topçuluq məktəbini qurtaran ən yaxşı üç tələbədən biri olmuş və hətta məktəbdə oxuyarkən əldə etdiyi müvəffəqiyyətlərə görə pul mükafatı və qızıl saat da almışdır. Məktəbdə oxumaq ilə yanaşı, o, müstəqil olaraq məktəb proqramına daxil olmayan, ehtimal nəzəriyyəsini də öyrənmişdir. Mühəndislər Akademiyasında oxunan məruzələri, Baş Qərargahın Akademiyasında general M. İ. Draqomirovun məruzələrini dinləyirdi.

Məktəbi qurtardıqdan sonra podporuçik Əliağa Şıxlinski 39-cu topçu briqadasında xidmət edir və əla xidmətinə görə ona iki orden verilir. 1904-1905-ci illərdə onun Rus-Yapon müharibəsindəki iştirakı, birinci minomyot yaradanlardan biri, məşhur rus topçusu, kapitan Qobyato ilə birlikdə döyüşlərdən başlamışdı.

General Əliağa Şıxlinski mühasirəyə alınmış Port-Artur döyüşlərində fərqləndi. O, bu döyüşlərdə o zaman üçün yenilik sayılan, artilleriya toplarından şrapnellə “kombinasiya edilmiş atəş” üsulunu ixtira işləyib hazırladı və geniş tətbiq etdi. Elə orada da yaralanmışdı. Port-Artur təslim edildikdən sonra Şıxlinski yaponlara qarşı gələcək döyüşlərdə iştirak etməmək

haqqında yazılı iltizamnamə vermədi və Rusiyaya gəldikdən sonra o, yenidən Mancuriyaya cəbhəyə getmək xahişi ilə müraciət etdi. Rus-Yapon döyüşlərində iştirakına dörə o, altı mükafat və polkovnik-leytinant rütbəsi aldı.

Rus-Yapon və Birinci Dünya müharibəsi arasında olan müddətdə Şıxlinski Artilleriya Zabitləri məktəbində işləyərək, general-mayor rütbəsini aldı. O vaxt o, polkovnik rütbəsindən general rütbəsinə qədər cəmi 4-il xidmət etmişdi, halbuki, adətən bu müddət 10 il, xüsusi fərqlənmələr üçün isə 8 il davam edir. Əliağa Şıxlinski müharibə getməyən ölkədə çox qısa müddətdə general-mayor rütbəsini qeyri-adi hərbi biliyinə və bacarığına görə almışdır. Bu zaman Əliağa Şıxlinski öz qoşunlarının başı üstündən atış və təyyarələrə atəşaçma üsulu daxil edilməklə, artilleriyanın atışı və döyüşdə tətbiq məsələləri ilə bağlı bir sıra kitabçalar, təlimatlar, konspektlər yazdı. Məşhur "Şıxlinski üçbucağı"ndan Fransa, Avstriya, Norveç və digər ölkələrin topçuları tərəfindən istifadə edilirdi. Əliağa Şıxlinski döyüşlərdə artilleriyanın piyadanı müşayət etməsi məsələsini də qaldırdı ki, bu ideya da alay və tabor artilleriyasının yaranmasına səbəb oldu.

Birinci Dünya müharibəsi illərində general Əliağa Şıxlinski fəaliyyətdə olan rus ordusunda Peterburqun (Petroqradın) müdafiə artilleriyasının rəisi, 5-ci ordunun, Şərq-Sibir cəbhəsinin artilleriya inspektoru (indiki komandan), 10-cu ordunun komandanı kimi yüksək vəzifələri daşımışdı. O, dəfələrlə mükafata layiq görülmüş, general-leytenant rütbəsini almışdı.

Çar hökuməti devrildikdən və hakimiyyətə müvəqqəti hökumət gəldikdən sonra Şıxlinski orduda xidmət etməyi davam etdirdi. O, Minski milisinin birinci rəisi M. V. Mixaylovun[6] üzv olduğu Minski ilə sıx əlaqədə işləməli oldu. M.V. Mixaylov ilə onun arasında səmimi münasibət yaranmışdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, Şıxlinski öz xatirələrində, o zamankı məşhur siyasi və hərb xadimləri ilə görüşləri haqqında yazır və onların haqqında, bəzən çox qısa, lakin dəqiq xarakteristika verir.

1917-ci ilin noyabrında Şıxlinski səhhətinə görə ordudan azad olunmağa və Bakıya qayıtmağa məcbur oldu. 1920-ci ildə Qafqazda bir sıra əksinqilabi çıxışlar baş verdiyi zaman Bakı inqilab komitəsinin sədri general Şıxlinski və general Mehmandarovu, onlardan mərkəzi hərbi aparatda, dəyərli hərbi mütəxəssis kimi istifadə etmək üçün, Moskvaya, Leninin yanına göndərmək qərarına gəldi. Əliağa Şıxlinski Ali Artilleriya məktəbində müəllim və Artilleriya Nizamnamə Komissiyasının tərkibində işləyirdi.

1921-ci ildə o, Bakıya qayıtdı və Bakı qarnizonunun hərbi-elmi cəmiyyətində sədr müavini vəzifəsini tutdu. 1921-1929-cu illər o, artilleriyanın döyüşdə tətbiqi məsələləri haqqında çoxlu çıxışlar etmiş, qarnizonun topçularının praktiki hazırlıqları ilə məşğul olmuşdu. General Əliağa Şıxlinski Azərbaycanda, onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən M. V. Frunzenin qarşısında Qızıl Orduda alay və tabor artilleriyasının yaradılması məsələsini qaldırmışdı.

---

[6] Görkəmli sərkərdə və dövlət xadimi M. F. Frunzenin (1885-1925) inqilabından əvvəlki gizli imzasıdır-Ş. N.

1929-cu ildən sonra Şıxlinskinin səhhəti birdən-birə pisləşdi, onun görmə və eşitmə qabiliyyəti zəiflədi. O, 1943-cü ildə vəfat etdi. Ölümündən qabaq diktə etdiyi "Mənim xatirələrim" kitabı bütün həyatı boyu qulluq etdiyi rus ordusunun artilleriya tarixinə general Əliağa Şıxlinskinin son əmanəti oldu.

Kitab sadə, asan, anlaşılan dildə yazılmış və rahat oxunur. Ayrı-ayrı stilistik nöqsanlar kitabdan alınan ümumi təsəvvürü korlamır, elə bil ki, onlar təsvir edilən hadisələrin zamanı ilə bu günkü gün arasında olan fərqi göstərir.

Oxucu üçün əhəmiyyətə malik olmayan bəzi şəkilləri kitabdan xaric etmək olar. Bizim fikrimizə görə Əliağa Şıxlinskinin həyat yoldaşının şəkillərindən birinin generallardan S. S. Mehmandarovun, N. Q. Stoletovun, A. A. Brusilovun portletlərinin bu kitabdan çıxarılması yaxşı olardı.

NƏTİCƏ: Məzmununa, tarixi əhəmiyyətinə, faktiki materialların bolluğuna, rus ordusunun, xüsusilə onun artilleriyasının döyüş fəaliyyətinin və həyatının geniş işıqlandırılmasına görə general Əliağa Şıxlinskinin "Mənim xatirələrim" kitabı yenidən nəşr edilməyə layiqdir.

GENERAL ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİNİN ŞERLƏRİ

Əliağa Şıxlinski Tiflisdə gimnaziyaya girdiyi ilk gündən elmləri mənimsənilməkdə böyük səy göstərmiş, iki illik kursu yeddi ay ərzində başa çatdıran yeganə şagird olmuşdur. Hətta o, 1876-cı ildə daxil olduğu kadet korpusunun 1883-cü ildə qurtarıncaya qədər birinciliyi əldən verməmişdir. Peterburqda Mixaylov topçuluq məktəbində Əliağa dərslərində müvəffəqiyyətinə görə ilk üç əlaçı kursantlardan biri olaraq diqqəti cəlb etmişdir.

Hərb Elmləri doktoru, Professor,
general-mayor, Dövlət Mükafatı laureatı
Yevgeni Barsukov

Tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski təkcə hərbçi olaraq qalmamışdır. O, hərbi-elmi publisistik məqalələrin, artilleriyaya aid dərsliklərin də müəllifi olmuşdur. Onun "Divizion miqyasında topçu manevrlərin təşkili üçün təlimat", "Dağ və səhra artilleriyası üçün məsələ və misallar məcmuəsi" (1913-cü ildən 1916-cı ilədək üç dəfə nəşr olunub), 1910-cu ildə "Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi" və "Topçu zabitləri məktəbində polkovnik Şıxlinski tərəfindən oxunmuş mühazirələrin xülasəsi" kimi samballı kitabları Peterburq və Luqa şəhərində çap olundu. Həmin əsərlərin surətini 1983-cü ildə Sankt-

Peterburqdakı Saltıkov-Şedrin adına kütləvi kitabxananın nadir fondundan çıxarıb gətirmişəm. Əsərlər tərcümə olunub şəxsi arxivimdədir.

1906-cı ildən 1914-cü ilə kimi Əliağa Şıxlinski Çarskoe-Selodakı Artilleriya Zabitləri məktəbində müəllim və rəis müavini işləyib. 1912-ci ildə generalın təşəbbüsü ilə "Artilleriya Zabitləri məktəbinin jurnalı" nəşr olunmuşdur.

1913-cü ilin payızında artilleriya Zabitləri məktəbinin rəisi, artileriya generalı A. N. Sinitsin qocalığına görə istefaya çıxır. Jurnal bu münasibət ilə Sinitsinin portretini və ikinci səhifədə haqqında böyük bir yazı verib. Əliağa Şıxlinskinin iki bəndlik vida şerini də dərc edib:

Yorulmaq bilmədən sən uzun illər.
Öz ağır topuna sükançı oldun.
Hər dəfə əmrinlə birləşdi əllər.
Bir ailə kimi sənin mərd ordun.

Toplardır əbədi məktəbimiz də;
Siz onun atası, tarix yazanı.
Ürəkdən salamlar göndərib sizə,
Hörmətlə önündə baş əyir hamı…

Həmin ilin payızında 1914-cü ilin oktyabr ayına kimi Artilleriya Zabitləri Məktəbinin rəisi vəzifəsi general-mayor Əliağa Şıxlinski aparmışdır.

General Şıxlinski bədii yaradıcılıqla da məşğul olmuşdur. Çoxlu şerlər tərcümələr və bədii parçalar müəllifi olan bu təvazökar insan heç vaxt onları dərc etdirməmişdir. Azərbaycan Tarix Müzeyindəki şəxsi qovluğunda və Respublika Mərkəzi Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində, akademik Heydər Hüseynovun şəxsi fondunda general Əliağa Şıxlinskiyə məxsus çoxlu sənəd və materiallar var.

Beş yüz on dörd nömrəli fondda generala məxsus bir dəftər də saxlanılır. Muzeydə və arxivdə saxlanan Şıxlinskinin "Zabitin yaddaşı" dəftərində şerlərə, bədii parçalara, tərcümə və qeydlərə rast gəldik.

1900-cü il oktyabrın 21-də tərtib olunmuş "Zabitin yaddaşı" dəftərindəki qeydlərdən aydın olur ki, görkəmli dramaturqumuz Cəfər Cabbarlının yaradıcılığına generalın xüsusi məhəbbəti olub, Cəfər Cabbarlının vaxtsız ölümü onu hədsiz dərəcədə kədərləndirib. General ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələri Səməd Vurğunun "Böyük ədib" və Osmanlı Sıravilərinin "Yaşar" şerlərini məharətlə rus dilinə tərcümə edib.

General Əliağa Şıxlinskinin şəxsi fondunda şair Osman Sarıvəlliyə yazdığı məktubların surəti və poçt qəbzi saxlanılır. O, şair Osman Sarıvəlliyə yazır ki, mən cəsarət edib böyük dramaturq Cəfər Cabbarlıya yazdığınız "Yaşar" və "Ölüm" şerlərini türkcədən ruscaya tərcümə etdim. Xahiş edirəm, tərcümə ilə tanış olun, xoşunuza gəlsə dərc etdirmək üçün rüsxət verin.

Generalın şəxsi fondundakı məktublar arasında şairin heç bir cavabına rast gəlmədim. Ona görə də 1980-cı ilin qışında Osman müəllimin görüşünə getdim. Yazılan məktubların tarixini, ilini ona xatırlatdım.

- Osman müəllim, - dedim Sizin cavablarınızı tapa bilmədim. Bəlkə generalın məktubları Sizə çatmayıb. Osman Sarıvəlli bir xeyli narahatçılıqla:

- Mənim - dedi, generalın məktublarını almağım yadıma gəlir. Tərcümələrini də oxuyub bəyənmişdim. Sən nə danışırsan, a bala, mən o vaxt çar və musavat generalına hansı cəsarətlə məktub yaza bilərdim. Axı, o vaxtlar otuzuncu illərin repressiyası tüğyan eləyirdi… sonra təəssüflə - heyf ki, generalın mənə yazdığı məktubları da elə o vaxtlarda cırıb atmışam… Onlar çox məzmunlu və zərif xətlə yazılmışdı.

Generalın "Zabitin yaddaşı" dəftərində onun həyat və məslək yoldaşı, ilk azərbaycanlı hərbi şəfqət bacısı Nigar xanım Mirzə Hüseyn Əfəndi qızına yazdığı "Ey sevdiyim, ey dilruba", "Ana və onun əziz Nigarına", "Adi povest", "Vitse admiral Makarovun xətirəsinə", VII əsr yapon şairi Ş. Munetodan "Sən mənə vəhşi dedin" şerlərinin rus dilinə tərcüməsi və başqa parçalar saxlanılır.

1948-ci ilin noyabrın 28-də gecə saat ikidə dünyadan köçən dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəyovun pianosunun üstündə bitməmiş bir not qalıb. Üzeyir bəy general Əliağa

Şıxlinskinin həyat yoldaşına 1912-ci ildə yazdığı altı bəndlik "Ey sevdiyim, ey dilruba" şerinin yalnız iki bəndində romans yaza bilmişdi. Ömür ancaq buna vəfa edib…

Birinci cərgədə soldan birinci Nigar xanım Şıxlinskaya, dördüncü General Əliağa Şıxlinski, 1912-ci il Çarskoe-Selo şəhəri.

Klassik şairlərimiz Molla Vəli Vidadinin (1707-1808), Mustafa ağa Arif (1781-1842) və Kazım ağa Salik Şıxlinskilərin (1781-1842) nəvəsi olan tam artilleriya generalı Əliağa Hacı İsmayıl oğlu Şıxlinski iki dildə - rus və Azərbaycan dillərində Şer yazmaq, tərcümə etmək qabiliyyətinə malik olub.

MƏNİM

Ey sevdiyim, ey dilrüba,
Səbrim, qərarımsan mənim.
Səd mərhəba, səd mərhəba
Nə türfə yarımsan mənim.

Görən səni ey nazənin,
Deyər: pəh-pəh, səd afərin!
Dünyada mislin yox yəqin,
Əcəb dildarımsan mənim!

Gözəl zahirdə surətin,
Gözəl batin, təbiətin.
Gözəl hər işdə qeyrətin,
Namusum, arımsan mənim.

Mənim baharda bülbülüm,
Mənim qızılca sünbülüm.
Gülşənlərdə zərif gülüm,
Bağlarda barımsan mənim.

Səni ziyarət eylərəm,
Sənə ibadət eylərəm.
Həm çox sədaqət eylərəm.
Çün sən Nigarımsan mənim.

Mən aşiqin adı Əli,
Verdin bu dərsi bilməli.
Eşqindən olmuşam dəli,
Sən ahu-zarımsan mənim.

1912-ci il

ANA VƏ ONUN ƏZİZ NİGARINA

Dənizin üstündə bir ulduz yandı,
Dalğalar vuruldu işartısına.
Oxudu, ağladı, qəmli dayandı,
Yalnız əzabları qalmışdı ona.

Kədərli qayalar, dumanlı sahil,
Gecənin qoynunda inləyirdilər.

Fikirli dayanıb onlar elə bil,
Qəmli dalğaları dinləyirdilər.

Fəryada dönmüşdü dənizin səsi;
Ulduzlar sularda yırğalanırdı.
Tənha məhəbbətin qəmli nəğməsi,
Qaya-qulaqlarda sırğalanırdı.

O uzaq göylərin dərinliyində,
Sözlü dodaq kimi səyridi ulduz.
Həsrət mənzilində, əzab dilində,
Sanki öz dərdini deyirdi ulduz.

O mavi göylərdən silinməyib iz,
Uzaq bir həsrətin ağrısı qalıb.
Kədərlə dinləyir göyləri dəniz,
Hıçqırır, inləyir, gözləri dolub…

ADMİRALIN XATİRƏSİNƏ[7]

Yat, igid qəhrəman, yaşayır adın;
Yuxu qalasını tez aldın, dostum.
Şöhrət çələngi yox, sən əzab aldın,
Cəsur dəstən ilə min səddi pozdun.

O soyuq məzarın zirehli, dərin..,
Matroslar çətin ki, ora baş vura.
Sulara kədərlə baxan əsgərin,
Az qalır heyrətdən bağrı yarıla.

Dəniz cəsurları qısqanır, nədir,
Onları torpağa vermək istəmir.
Okeanın dibi-o sirli qəbir,
Susub… Eşidilmir nə səs, nə səmir.

Külək için-için hıçqırır indi,
Yağışla ağlayır buludlar sənə.
Göydə top səsitək ildırım dindi,
Matəm atəşitək sərkərdəsinə…

Çarskoe-Selo, 1906-cı il

[7] 1904-cü il aprelin 13-də Port-Artur döyüşlərində "Petropavlovsk" zirehli gəmisində yaponların qəfil mərmi partlayışından həlak olmuş görkəmli donanma xadimi, vitse-admiral Stepan Osipoviç Makarovun (1848-1904) şərəfinə yazılıb. - Ş. N.

Самед Вургун

ВЕЛИКИЙ ПИСАТЕЛЬ

На смерть Джафара Джаббарлы

Постучалось к нам в дверь злое ненастье:
Не бьется ум сердца - умер поэт.
Так это ли твое в людях участье,
Природа? На вопрос дай мне ответ.

О, ты сего края писатель - гигант -
Где твои писанья, твое перо.
Горюет - плачет родной Азербайджан,
Скорбит весь Кавказ по тебе герой.

Застыл смех, молви, на увядших губах?
Лилось, много ли слез из любимых глаз?
Твой вдумчивый мозг обратился во прах?
Взглянул ты на жизнь в последний то раз?

Заплачет всяк, знаю, вспомнив о тебе,
Потонет он в горе безисходном;
Туманные горы Араксу, Куре
Ручьи слез пошлют с ветром холодным.

Цветы его жизни завяли хоть вдруг,
Взяла его хоть безвременно смерть,
Мир будет хоть полон, хоть пусть весь вокруг -
В легендах вечно жив будет поэт.

Перевел с тюркского
Алиага Шыхлинский
Осман Сарывелли

ЯШАР

Памяти Джафара Джаббарлы

В жизни сей кто не оставит следа,
Тот вскоре будет забыт навсегда.
Умершим себя не считай Джафар!
Вечно будет жив твой герой "Яшар".
А "Севиль" твоя вечно - любима;
С ними жить будет и твое имя!

Перевел с тюркского
Алиага Шыхлинский

Ш. МУНЕТО
(Японский поэт VII века)

Ты говоришь, что я дикарь
Что не культурный я и темный
Что я брожу среди лесов,
Что я босяк, босяк бездомный
За то в кустах лишь для меня
Поэт про волю нежно, птицы,
За то к полям лишь для меня.

Цветов пестреют вереницы.
Как я богат: сквозь небеса
Мне солнце золото бросает,
Как я богат: сквозь облака
Мне серебро луна свивает
На небе утреннем заря
Мне шлет кровавые рубины
Алмазы ночью для меня
Плетут по небу паутины
Я не хочу культурным быть!
Им не понять душою темной,
Что счастлив я, что я богат,
Бродяга дикий и бездомный…

Перевод: Алиага Шыхлинский
1906 год, село Царское.

SANKT-PETERBURQDA İYİRMİ İKİ GÜN

Əliağa Şıxlinski heç bir zaman mənsəb dalınca düşməmişdir, onun heç bir himayəçisi olmamışdır. Xidmətdə irəli getmək üçün o, heç bir intriqaya əl atmamışdır: mənsəb özü onun ayağına gəlmiş və o, köhnə ordunun topçuluğunda yüksək vəzifə qazanmışsa, bu cəhətdən tamamilə özünə borcludur.

Dövlət mükafatı laureatı,
general-mayor, hərb elmləri doktoru, professor
Yevgeni Barsukov

Leninqradın həmişə gur olan Sadovaya küçəsində qədim bir bina var. Məşhur rus yazıçısı Saltıkov-Şedrinin adını daşıyan kütləvi kitabxana burada yerləşir. Məni bu kitabxanaya məşhur general Əliağa Şıxlinskinin inqilabdan əvvəl çıxmış kitabı və Peterburq jurnallarında dərc olunmuş məqalələri ilə tanış olmaq arzusu gətirmişdi.

Axtarışa "Rus jurnalı şöbəsi"ndən başladım. 1912-ci ildən fəaliyətə başlayan "Artilleriya zabitləri məktəbinin xəbərləri" jurnalının elə üçüncü nömrəsində Əliağa Şıxlinskinin "Öz qoşunlarının başı üstündən top atəşi" adlı iri məqaləsi dərc olunub. Rus-yapon müharibəsindən sonra bu atəş üsulu məxtəlif fikirlərə səbəb olubmuş. Bir çoxları deyirmiş ki, hücum edən piyada qoşununu himayə etmək üçün bəzən onun başı üstündən atmaq lazımdır. Ali rütbəli zaitlərin bir qismi bu atəş üsulunun öz qoşunlarına zərər verəcəyindən ehtiyat edir, daha doğrusu, ondan istifadə etmək istəmirdilər.

Polkovnik Əliağa Şıxlinski isə bu məqaləsində hesablama və sxemlərlə sübut edirdi ki, bu üsul, qoşunlar düzəngahda dayanıb hədəfə anjaq yüz sajen qalanda qorxuludur. "Bu məsafəyə qədər, heç bir şeydən ehtiyat etmədən atəş açmaq olar. Düşmən üzü bizə tərəf olan yamacı tutduqda, bu məsafə otuz-otuz beş sajen azalır. Düşmən bizimlə üzbəüz olan başqa bir yamacı tutduqda isə biz hücum edən hissəmizi süngü vuruşması başlayana qədər top atəşi ilə himayə edib qoruya bilərik". Həmin jurnalın 1914-cü il fevral (22) nömrəsində "V. İ" imzalı bir müəllif bu üsula yüksək qiymət verərək artilleristlərə tövsiyə edir ki, Port-Artur döyüşlərinin iştirakçısı Şıxlinskinin toxunduğu bu məsələni dərindən öyrənsinlər…

Bu yeniliyə dönə-dönə qayıdan jurnal özünün "Redaksiyadan" adlı qeyidlərində göstərir ki, Şıxlinskinin məqaləsi topçu qoşun komandirlərinin görüşlərində böyük və əsaslı dəyişiklik yaratdı.

General Əliağa Şıxlinski 1942-ci ildə qələmə aldığı "Xatirələrim" adlı hərbi memuarında bu barədə yazır: "Hələ 1924-cü ildə Qızıl Ordu məcmuələrinin birində bu məsələyə istinad edilmişdir. Bu cür atəşdən qorxan skeptiklər[8] şübhəsiz ki, indi də vadır".

İllərin zərrəcə saraldıb-soldura bilmədiyi jurnalı yenidən vərəqləyirəm. Yüksək keyfiyyətli kağızda çap olunmuş məqalələrlə, ölkənin ayrı-ayrı hərbi dairələrində qulluq edən artilleriyaçılar haqqında verilən xəbərlərlə yanaşı Şıxlinskinin müxtəlif şəkillərinə də rast gəldim. Onun ordugahda məşq zamanı, tələbə və zabit heyətilə birgə təsvir olunmuş şəkillərini nə şəxsi arxivində, nə də qohumlarında görmüşdüm.

Jurnalın 1914-cü il fevral nömrəsində "1913-cü ildə artilleriya zabitləri məktəbinin yerinə yetirdiyi kursun hesabatı" verilib. Qırx iki səhifəlik hesabat yeddi fəsildən və bir epiloqdan ibarətdir. Onu artilleriya zabitləri məktəbinin rəisi, artilleriya generalı Aleksandr Nikolayeviç Sinitsin, məktəbin rəis müavini general-mayor Əliağa Şıxlinski və Sergeyev, hərbi təlim meydanının rəisi podpolkovnik İvanov imzalayıblar.

Jurnalın səhifələrindən öyrənirəm ki, 1913-cü ilin payızında artilleriya zabitləri məktəbinin rəisi, artilleriya-generalı A. N. Sinitsin qocalığına görə

[8] Skentik- Hər şeyə şübhə ilə baxan adam

istefaya çıxır. Jurnal bu münasibətilə Sinitsinin portretini ikinci səhifədə dərc edir, haqqında böyük bir yazı verir. Əliağa Şıxlinskinin bu münasibətilə yazdığı iki bənd şer də dərc olunur.

A. N. Sinitsin istefaya çıxdıqdan sonra düz bir il (1913-cü ilin payızından 1914-cü ilin oktyabr ayına kimi-Ş. N.) artilleriya zabitləri məktəbinin rəisi vəzifəsinni general-mayor Əliağa Şıxlinski aparmışdır. 1914-cü ilin oktyabr nömrəsində jurnal "Redaksiyadan" adlı məqaləsində yazır:

"Artilleriya zabitləri məktəbinin rəisi vəzifəsini ifa edən general-mayor Əliağa Şıxlinski hazırkı müharibənin iştirakçılarına məktubla müraciət edərək döyüşçülərin, artilleriyanın fəaliyyəti barədə bildiklərini təfsilatı ilə yazmalarını və lazım olan ünvana göndərmələrini xahiş etmişdir".

1914-cü ilin dekabr nömrəsində jurnal məktəbin qırx səhifəlik illik hesabatını dərc edib. Həmin hesabatı da məktəbin rəisi vəzifəsini ifa edən general-mayor Əliağa Şıxlinski və Sergeyev, hərbi təlim meydanının rəisi podpolkovnik İvanov hazırlayıblar.

Çox keçmir ki, yuxarı dairələrdə, baş topçuluq idarəsində məktəbə təzə rəis təyin olunması məsələsi müzakirə olunur. Böyük knyaz bu vəzifəyə general-leytenant Qaitinovu məsləhət görür. Lakin o, bu işə hazır olmadığını bildirir.

Böyük knyaz cavabında deyir:

- Mən sizi ancaq bir illiyə təyin edirəm. 1914-cü ildə orduda islahat aparmaq üçün böyük proqramm həyata keçiriləcək, onda siz Odessa hərbi dairəsinin topçu rəisi vəzifəsinə təyin olunacaqsınız. Məktəbə rəhbərlik isə Şıxlinskiyə tapşırılacaq. Şıxlinski məktəb müdiri müavini vəzifəsində az işlədiyinə görə hazırda hərbi məsləhətçilərimi razılığa gətirə bilmirəm.

General -leytenant Qaitinov soruşur:

- Bəs bu bir ilin ərzində mən nə edə bilərəm, əlahəzrət?

- Sizin işi yaxşı bilən Şıxlinski kimi köməkçiniz olacaqdır.

- Onda icazə verin, əvvəlcə onunla danışım.

- Danışın…

***

"Məni telefona çağırdılar. Gəldim. Həyəcanlı bir səs eşidildi.

- Salam, Əliağa, sizinlə danışan Qaitinovdur.

- Salam, Valeri Mixayloviç, mənə iad qulluğunuz?

- Mən əlahəzrətin kabinetindən danışıram. Mənə təklif edilər ki, sizin məktəbdə rəis işləyim. Sizdən çox xahiş edirəm ki, saat beşdən ordu və donanmanın klubuna gələsiniz. Həm bir yerdə yemək yeyək, həm də məsləhətləşək.

Mən oraya getdim. Qaitinov rəhbərliyi öz üzərinə götürdü, mənim isə məşğələləri aparmağıma razı olub-olmadığımı soruşdu. Razılıq verdim. - Təşəkkür edirəm, - dedi…

Yeni rəis general-leytenant Qaitinov daima auditoriyalara baş çəkir, baş qərargah zabitlərinin rəhbərliyi altında mühazirə və taktiki məşğələlərə gəlir,

lakin bu məşğələlərin gedişatına qarışmır, bunların hamısını öz müavininə (Şıxlinskiyə - Ş. N.) tapışırırdı".

Bu kiçik epizod "Xatirələrim" kitabındandır. Şıxlinskini dəmir yaddaşı çox şeyi olduğu kimi hifz edib saxlanmışdır. Məsələn, vaxtilə (1907-ci ildə) məktəbin rəisi onu ikinci Konstantin topçu məktəbinə batareya komandirliyi vəzifəsinə namizəd göstərəndə Baş topçu idarəsinin rəisi general Kuzmin Karavayev gözlənilən təklifi rədd edərək demişdir ki, "bu vəzifəyə "tatar" (azərbaycanlı - Ş. N.) yox, rus tapmaq lazımdır.

Bütün bunlara baxmayaraq, çar hökuməti, çar ordu heyəti general Əliağa Şıxlinskinin əvəzsiz xidmətinə laqeyd qala bilməmişdir…

1912-ci ildə artilleriya məktəbinə müavin təyin edilən Şıxlinskinin müvəffəqiyyətinə sevinənlər az deyildirlər. Ona Rusiyanın, hətta xarici ölkələrin adlı-sanlı topçuları təbrik teleqramları göndərmişlər. Baş Qərargah Akademiyaının professoru general-mayor A. A. Neznamov yazırdı:

"Sizi və rus artilleriyasını təbrik edirəm!".

Fransa topçu zabitləri məktəbinin müdiri Nolle isə ürək sözlərini belə ifadə eləmişdi:

"Rus topçu məktəbinin ikinci şefi (məktəb müdirinin müavini ikinci rəhbər hesab olunurdu-Ş. N.) " təyin edilməyinizi eşitdim. Sizin simanızda rus artilleriyasını təbrik edirəm!".

Jurnalın nömrələrini vərəqlədikcə məlum olur ki, əsrin əvvəllərində "Şıxlinski üçbucağı" adlı hərbi nəzəriyyə müəllifinə böyük şöhrət gətiribmiş. Bu nəzəriyyə təkcə Rusiyada dərc olunan hərbi dərsliklərə salınıb istifadə olunmurdu. Ədəbiyyatlardan məlum olur ki, "Şıxlinski üçbucağı" Fransa və Avstriyada da geniş yayılıbmış. Məsələn, Fransa topçu divizionunun komandiri mayor laver Şıxlinski ilə söhbətlərindən birində demişdir:

"Fransaya elm üçün çox əhəmiyyətli olan xeyli material aparıram. Bunun üçün sizə minnətdaram".

1913-cü ilin yayında general Joffre fransız ordusunun on yeddi nəfərlik zabit heyəti ilə Rusiyaya gəlir. Onlar bir neçə gün artilleriya zabitləri məktəbinin proqramı ilə maraqlanırlar.

Fransızlar qısalüləli topdan örtülü atəş üsulu ilə bir komandirin rəhbərliyi altında batareyadan necə atəş açıldığını göstərməyi xahiş edirlər. Bütün atəş üsulunun təşkilinə komandirlik Əliağa Şıxlinskiyə həvalə olunur. General Şıxlinskinin təşkil etdiyi dəqiq atəş üsulu və qısalüləli ağır top atışı fransızları heyrətdə qoyur. Onlar qısalüləli atəş üsulunu (o vaxta qədər fransızlarda qısalüləli top atəşindən istifadə olunmurmuş-Ş. N.) özlərində tətbiq etməyi elə oradaca qət edirdilər.

Bir il sonra Rusiyaya gələn Fransa prezidenti Paunkare Raymon rus artilleristlərinin general Joffreyə və onun heyətinə göstərdikləri hörmət müqabilində mükafatlar gətirir. Bu mükafatların arasında generallara məxsus cəmi iki fəxri “Legion ordeni” də vardı. Onun biri süvari generalı Bezorazova, ikincisi ilə Əliağa Şıxlinskiyə təqdim olunur.

Əliağa Şıxlinskinin hərbi və pedaqoji fəaliyyəti ilə yaxından tanış olduqda bu mahir sərkərdənin misilsiz istedadına qibtə etməyə bilmirsən.

1897-ci ildə gənc Əliağa Şıxlinski ilə söhbət edən iyirminci topçu briqadasının baş həkimi Zelenski ondan soruşur ki, belə bir istedadınız olduğu halda niyə akademiyaya getmədiniz?

Əliağa Şıxlinski isə cavabında "iş belə gətirdi" - deyə təvazökarlıqla cavab verir. ***Bu görüşdə iştirak edən general Baumqarten də söhbətə qoşulur: "Akademiyanı neyləyir, akademiya onun başıdır".***

Doğrudan da keçmiş rus ordusunda ikinci elə bir şəxs yoxdur ki, qeyri millətdən ola-ola, ali hərbi təhsil almadan qısa bir vaxda dörd il otuz altı gündən sonra general-mayor rütbəsinə yüksəlsin.

Əliağa Şıxlinski hərbi xidmətdə belə tez, həm də böyük sürətlə irəliləməsinin ilkin səbəbini Rus-Yapon müharibəsinin iştirakçısı olmasında, bir də Topçu Zabitləri Məktəbindəki hərbi - pedaqoji fəaliyyətində görürdü.

Əliağa Şıxlinskinin 1908-ci il noyabrın 26-dan 1914-cü il iyulun 8-dək topçu zabitləri məktəbində olan elmi-pedaqoji fəaliyyəti çox yüksək qiymətləndirilmişdir. O. üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Vladimir", eləcə də fransızların zabitlərə məxsus fəxri "Legion ordeni"nə layiq görülmüşdür.

"Artilleriya zabitləri məktəbinin xəbərləri" jurnalının səhifələri, orda verilmiş ayrı-ayrı elanlar təsdiq edir ki, Əliağa Şıxlinski məktəbdə qoşun bölmələrində və Peterburqun müxtəlif elmi yığıncaqlarında hərbi mövzuda silsilə mühazirələr oxumuşdur. Bu mühazirələr Baş Qərargahın əmrilə kitabça şəklində çap olunmuşdur. Onun "Divizion miqyasında topçu manevrlərinin təşkili üçün təlimat", "Dağ və səhra artilleriyası üçün məsələ və misallar məcmuəsi", ***(1913-cü ildən 1916-cı ilədək üç dəfə təkrar nəşr olunub-Ş. N.)*** "Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi" və "Topçu zabitləri məktəbində podpolkovnik Şıxlinski tərəfindən oxunmuş mühazirələrin xülasəsi" kimi sanballı kitabları çap olunmuşdur. Xüsusilə, sonuncu kitab topçular arasında çox böyük şöhrət qazanmışdır. Onu da deyək ki, artilleriya zabitləri məktəbinin mətbəəsində çap olunan bu kitab məktəbə xeyli mədaxil gətirir. Həmin gəlirdən Əliağa Şıxlinskiyə qızıl pula 500 manat müəllif haqqı verilir…

Bizə Əliağa Şıxlinskinin indiyədək bircə kitabı məlumdur. O da 1944-cü ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialı tərəfindən rus və Azərbaycan dilində çap olunmuş "Xatirələrim"dir. Vəssalam. Bəs, yuxarıda adını çəkdiyimiz kitabların taleyi nə yerdədir, harda, kimdə, necə saxlanılır? Bax, bu suallara cavab tapmaq lazımdır.

KİTAB AXTARIŞINDA

Anketlərin ağ səhifəsini doldurmaqdan yorulurdum. Dalbadal general Əliağa Şıxlinskinin kitablarını sifariş verirdim. Səhərisi cavabı üçün gələndə eyni sözləri oxuyurdum. "Belə kitab yoxdur. Mənbəni dəqiqləşdirin".

Məni təəccüb bürümüşdür. Axı, müəllif özü yazır ki, belə bir kitabım çıxıb. Onu da bildirim ki, Əliağa Şıxlinski "Xatirələrim" hərbi memuarını ancaq yaddaşına qüvənib yazmışdır. Özü də yetmiş səkkiz yaşında! "Xatirələrim"i yenidən çapa hazırlayanda düzü şübhələndim: axı ola bilməz ki, bu yaşda adam bu qədər faktı yadında saxlaya, rəqəmləri, tarixi hadisələri

dəqiq deyə bilsin. Ona görə də kitabda adı çəkilən şəxsiyyətlərin familiya və rütbəsini, ayrı-ayrı hadisələri bir daha hərbi ensiklopediya ilə yoxlayıb tutuşdurdum. Zərrəcə səhv tapa bilmədim. Ona görə də mən general Əliağa Şıxlinskinin yazdığı hər bir fakta tam inamla yanaşırdım. Altıncı günü anketimə baxan növbətçi qız dedi ki, sizi biblioqrafiya fondunun baş mühafizəçisi çağırır. Dəftər-qələmimi yığışdırıb onun yanına getdim. O, məni "hücumla" qarşıladı:

- Hələ sizin kimi inad adama rast gəlməmişəm. Bütün azərbaycanlılar belədirlər?

- Xeyir, - dedim,- əlimizdə əsaslı fakt olmasa, biz heç vaxt yersiz inad göstərmərik.

- Axı sizə dönə-dönə deyirlər ki, belə bir kitab yoxdur, siz isə yenə də yazırsınız. Heç olmasa anketlərə heyfiniz gəlsin. Özünüz fikirləşin, olmayan şeyi sizə hardan və necə verə bilərik?

Mən yenə də əl çəkmədim:

- Siz inanın, - dedim, - artıq on beş ilə yaxındır ki, Şıxlinskinin həyat və fəaliyyəti ilə məşğul oluram. Onun rus və Azərbaycan dilində xatirələrini çapa hazırlamışam. Yazdığı yüzlərlə faktı dönə-dönə yoxlamışam, bir işıq ucu qədər yanlışlıq görməmişəm. O, özü yazır ki, 1910-cu ildə Luqa şəhərində belə bir kitabım çıxıb. Özünüz fikirləşin, bundan sonra mən neyləməliyəm?

- Bilmirəm, -cavan oğlan, - dedi, - onun haqqında bizdə bircə kitab var. O da Sabir İbrahimovun "General Əliağa Şıxlinski" monoqrafiyasıdır. Sizi qane edirmi? Böyük Vətən müharibəsi illərində Luqa şəhəri faşistlər tərəfindən dağıdılmışdır. Bəlkə kitab o vaxt məhv olub, bizə gəlib çatmayıb?

Kor-peşman qayıdıb oxu zalına gəldim, buraxılış vərəqəsi almaq üçün. Qəfildən ağlıma bir fikir gəldi. Təzə anket götürüb doldurdum. Kataloqda inqilabdan əvvəl Luqada nə qədər artilleriyaya aid kitab və kitabca çıxıbsa, sifariş verdim. Yarım saatlıq fasilədən sonra stolunun üstündə ondan çox kitab vardı. Bir-bir vərəqləyib onların axırıncı səhifəsində verilən elanları oxudum. Üz qabığı qalın, həcmcə o qədər də böyük olmayan, 1911-ci ildə çap olunmuş "Artilleriya zabitlər məktəbinin anbarına satış üçün qəbul olunmuş kitablar".

Yeddinci kitab Əliağa Şıxlinskinin "Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi" əsəri idi. Sevindiyimdən gözlərimə inanmadım. Dönə-dönə baxdım. Açıq-aydın yazılmışdır. "Şıxlinski Ə. 1910-cu il, qiyməti 70 qəp. Luqa şəhəri, V.M. Kuroçkinin yeni mətbəəsində çap olunub". Ayağa qalxdım. Növbətçi qızın yanına gedib yazını ona göstərdim. Ordan birbaşa fondun baş mühafizəçisinin yanına qaçdım.

- Baxın, baxın…

Baş mühafizəçi məni sakitləşdirdi:

- Özünüzə gəlin, qoyun əməlli-başlı baxım. O, eynəyi çıxarır, oxuyur, özü də bərkdən. "Ə. Şıxlinski". Bəli, biz təslim olduq, cavan oğlan, indi bildim haradadır. - Nina Qriqoryevna, - deyə yaxınlıqdakı bir qadını səslədi. Bir baxın, bu azərbaycanlı bizi təslim etdi. Demək, belə bir kitab varmış.

Nina Qriqoryevna:

- Bu kitab olsa olsa hərbi dərsliklər şöbəsində olacaq, - dedi. Sifarişi təzələyin…

***

Artıq bir həftədir ki, Santk-Peterburq bəyaz havasına oxşar binada məni bir yazı stolu gözləyir. Beş ya da on dəqiqə, lap uzağı iyirmicə dəqiqə geciksəm gərək kiminsə durmağını gözləyəm. Nahara qədər də öz "isti yuvasını" tərk edən adam çox çətin tapılar. Ona görə də səhər saat doqquz tamamda kitabxananın qarşısında olmağa adət eləmişəm.

Mənə müvəqqəti verilmiş vəsiqəmi təqdim edib soruşuram.

- Zəhmət olmasa, K-9178 nömərli sifairşi yoxlayın.

- Sizin istədiyiniz kitab tapılıb, amma bir qədər gözləməli olacaqsınız…

- Yəni nə qədər?

- Dəqiq deyə bilmirəm… Bəlkə bir gün, bəlkə üç gün, bəlkə bir həftə… Ona görə də hər gün gəlib yoxlamalısınız.

***

Sankt-Peterburq ətrafındakı iki şəhər Əliağa Şıxlinskinin hərbi fəaliyyəti ilə bağlı olub. Onlardan biri Luqa, digəri isə Çarskoye Selo (indiki Puşkin şəhəri- Ş. N.) şəhəridir. Əliağa Şıxlinski xatirələrində bu yerləri böyük məhəbbətlə yad edir. İnqilabdan əvvəl artilleriya zabitlər məktəbi Çarskoye Seloda, bütün Avropada ən nümunəvi hərbi təlim meydanı isə Luqa düzənliyində yerləşirmiş. Ona görə də fürsətdən istifadə edib Çarskoye Seloya getmək - Şıxlinskinin yaşayıb-işlədiyi şəhəri görmək arzusu məni rahat buraxmırdı…

AZƏRBAYCANLI, YOXSA POLYAK?

İstirahət günü olduğundan Litsey-muzeyə baxmağa gələnlər daha çox idi. Hava dumanlı və yağışlı olsa da, böyük növbə var idi. Şəhərin qədim və zəngin tikililəri, təkrarsız gözəlliyi-sarı xəzəlli cökə xiyabanları, uzaqdakı dumanlı meşələr, "Səssiz" gölün cilvələnən ləpələri doğurdan da insanı valeh edir.

Yanımda dayanan eynəkli kişi əlindəki qəzeti büküb gileylənməyə başladı:

- Başa düşmürəm ki, bu boyda binaya niyə az adam buraxırlar. Ötən il də burada olmuşam, onda belə deyildi.

- Əgər ötən il olmusunuzsa, bu il nəyinizə gərəkdir?- deyə mən söhbətə qoşuldum.

- Elə deməyin. Gərək tarixə dönə-dönə baş çəkəsən… Bağışlayın, hardansınız?

- Azərbaycandanam…

- Mən də Tambovdanam. Gəlin tanış olaq: biologiya elmləri namizədiyəm.

Mən də özümü təqdim etdim. Buraya nə məqsədlə gəldiyimi dedim. O, tələsik soruşdu:

- Yaxşı, ay dost, bir dayan, Litsey hara, Azərbaycan hara? Məgər burda azərbaycanlılar da oxuyub?

- Düzü, bu haqda heç nə bilmirəm. Amma bir faktı dəqiq bilirəm ki, xalqımızın general oğlu Əliağa Şıxlinski burda, keçmiş Çarskoye Seloda xidmət edib. Mən onun sorağı ilə gəlmişəm. Vaxdan istifadə Litsey-muzeyə də baxmaq istədim. Nikolay Xaritonoviç heyrət və təəccüblə:

- Məgər general Şıxlinski sizin xalqın oğludur?

- Bəli, necə məgər?

- O, ki, polyakdır.

Mən acı-acı gülümsünürəm. Eyni zamanda fikirləşirəm ki, bunun günahı özümüzdədi. Biz xalqımızın şöhrətli oğlunu yaxşı tanımırıq. Üstəlik bəzi qələm sahiblərimiz yerli-yersiz ona çar generalı damğası vurublar. Elə burda, bu dar macalada, necə deyərlər, dəridən-qabaqdan çıxıb müsahibimi başa salıram ki, o, polyak deyil, azərbaycanlıdır.

Mən ona Dövlət mükafatı laureatı, general-mayor, hərb elmləri doktoru, professor Yegeni Zaxaroviç Barsukovun sözlərini xatırladıram:

"Əliağa Şıxlinski içərisindən çıxmış olduğu Azərbaycan xalqına bütün varlığı ilə sadiq qolub, onu sonsuz dərəcədə sevib, eyni zamanda bütün Rusiyanın və bütün Sovetlər ölkəsinin də qızğın bir vətənpərvri kimi həmişə Vətən yolunda canından keçməyə hazır idi".

Nikolay Xarinonoviç:

- Oxumuşam, - deyir, - onun haqqında. Mən bioloq olsam da, tarixlə maraqlanıram. Lovğalıq olmasın, az-az tarixi roman və yaxud elmi-tarixi əsər olar ki, oxumamış olam. Aleksandr Steponovun "Port-Artur"u, "Zvonaryovlar ailəsi" romanları stolüstü kitablarımdır. Orada kapitan Şıxlinski, general Şıxlinski qoçaq adam kimi təsvir olunur, fəxr etməyə dəyər. Təsəvvür edin ki, çar, Port-Arturda uduzan rus generallarını - Stesseli, Foku, Smirnovu və başqalarını məhkəməyə verdi. Şıxlinskinin isə əksinə, (1906-cı ildə-Ş. N.) məşhur Georgi ordeni ilə təltif etdi.

- Azərbaycanlı general Şıxlinski-qəsdən "azərbaycanlı" sözünü tez-tez işlədirəm ki, həmsöhbətimin yadında yaxşı qalsın, bundan sonra heç vaxt çaşmasın, - öz xatirələrini yazıb. Heç şübhəsiz ki, oxumamısınız.

- Xeyr oxumamışam. Nəsə rast gəlməyib.

- Bizim Azərbaycanda nəşr olunub. Hökmən göndərərəm…

- Yadıma düşdü, - deyə Nikolay Xaritonoviç sevinclə bildirir. Onun familiyasına "Rus artilleriyası Birinci Dünya müharibəsində" adlı kitabda da rast gəlmişəm. Amma yenə deyirəm, mən bu günədək onu polyak bilmişəm. İndi siz deyirsiniz azərbaycanlıdır. Bunu sübut edən əsaslı bir faktı varmı?

İlişmişdim, özü də möhkəmcə. Yaxşı ki, əl çamadanımda Əliağa Şıxlinskiyə, onun həyat yoldaşı Nigar xanıma aid materialları, fotoşəkilləri özümlə götürmüşdüm.

- Litsey-muzeydən çıxanda hara gedəcəksiniz? - deyə soruşdum.

-Sankt-Peterburqa, orda qalıram, "Sovetski" mehmanxanasında.

- Nə xoş təsadüf, mən də orda qalıram, on üçüncü mərtəbə, on doqquzuncu otaq. Axşam qonağımızsınız, ətraflı söhbət edərik…

* * *

Sankt-Peterburqda ən çox sevindiyim 1984-cü ilin bir oktyabr günü oldu. İntizarında olduğum kitab nəhayət, tapıldı. "Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi", müəllifi polkovnik Şıxlinski, Luqa şəhəri. 1910-cu il.

Artilleriyanın, xüsusən Rus-Yapon müharibəsində, səhra artilleriyasında döyüşdə istifadə olunması qaydaları konkret şəkildə işlənib hazırlanmış və elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır. Kitab altı fəsildən ibarətdir.

Bu uğurlu gündə V. Bertelsin 1912-ci ildə Varşvada çap etdirdiyi "Quru qala qoşunları və ağır səhra artilleriyası tərəfindən atəş açılmasında artilleriya cihazlarından istifadə edilməsi haqqında məlumatlar" kitabını əldə edib, hər ikisinin surətini çıxartdırdım. V. Bertels kitabının ikinci hissəsində polkovnik Şıxlinski "Üçbucağı"nın artilleriyada böyük, əvəzsiz əhəmiyyətindən bəhs edir: "Artilleriya atəşinin aparılmasında "Şıxlinski üçbucağı" böyük rol oynamışdır. "Üçbucağın" ətraflı şəhri və yazılışı ilk dəfə 1912-ci ildə çap olunmuşdur.

"Şıxlinski üçbucağı" təkcə rus artilleriyasında deyil, Fransa, İsveçrə, Norveç və Avstriya artilleriyasında da böyük şöhrət qazanmışdır".

ÖMRÜN SON GÜNLƏƏRİ

(Sənədli hekayə)

Təbiət Əliağaya böyük bir ağıl, müstəsna bir qabiliyyət və hərbi istedad, mərdlik və nəcib sifətlər, Vətən müdafiəsi üçün çox faydalı olan fəaliyyət ehtirası ilə dolu coşğun bir enerji vermişdir.

Yevqeniy Barsukov,
artilleriya generalı, professor

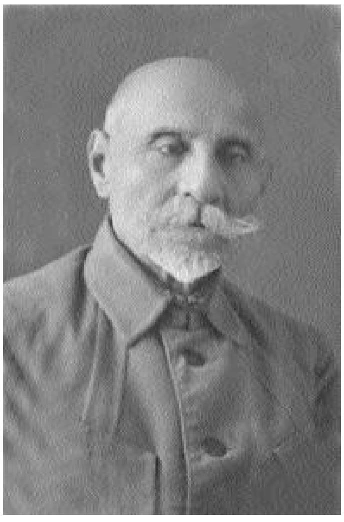

General Əliağa Şıxlinskinin 1943-cü ildə çəkilmiş son foto-şəkli.

Görünür qismətdi, bəlkə də bu taleyin hökmüdür. Hər nədisə, əlli beş il bundan əvvəl görülən iş Azərbaycanımızın hərb tarixinə əvəzsiz töhfədir. Əgər 1942-ci ildə məşhur filosof-alim Heydər Hüseynov ömrünün son illərində dünya şöhrətli sərkərdəmiz Əliağa Şıxlinski ilə görüşməsəydi, Azərbaycan hərb memuarının təməl daşını qoyan "Xatirələrim" kitabı da yaranmayacaqdı. Generalın xatirələri ölümündən bir il sonra 1944-cü ildə cəmi yeddi min beş yüz tirajla nəşr olundu. Nadir nüsxəyə dönən bu qiymətli kitab 80-ci illərdə tapılmadı. Bu dövrdən başlayaraq hərb tariximizə general Əliağa Şıxlinski xatirələrinə oxucu "aclığı" güclənmişdir.

Respublika Müdafiə Nazirliyinin baş zabiti,

polkovnik-leytenant Şəmistan Nəzirli, mərhum xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlının qayğısı ilə generalın aydan arı-sudan duru xatirələrini 1984-cü ildə kütləvi tirajla (60 min) yenidən Azərbaycan və rus dilində nəşr etdirdi. Kitabı izahlar, qeydlər və əlavələrlə nəşr etdirən Şəmistan Nəzirli topladığı yeni faktlar əsasında "Ömrün son günləri" adlı sənədli hekayə yazıb.

* * *

General qocalmışdı, elə qocalmışdı ki, nə gözü əməlli-başlı görürdü, nə də qulağı eşidirdi, yerişi də o yeriş deyildi. At belində, piyada cəbhələr gəzən batalyonlara, alaylara, orduya sərkərdəlik edən generalın indi tərpənməyə halı qalmamışdı. Dövlətin ona verdiyi bir neçə otaqdan özü üçün ancaq birini saxlamışdı. Onda da tək tənha yaşayırdı. Oğulsuz-qızsız, nəvəsiz-nəticəsiz. Tale onu bu nemətdən məhrum etmişdi. Həyat onun üçün hələ adiləşməmişdi. Nikbin baxışı, əzəmətli vüqarı, yaşamaq ehtirası və dərin ağılı tam üstündə idi. Kim onu küçədə, bayırda görürdüsə, fəxrlə tanımayana göstərirdi. - "Port-Artur qəhrəmanı, artilleriyanın allahı Əliağa Şıxlinski!". Bu adı 1906-cı ildə qazanmışdır. Hər yerdə onu belə nişan verirdilər.

... İndi uzaqlarda toplar dinir, tüfənglər atılır, insanlar qırılır, kəndlər, şəhərlər dağılırdı. Onun topçuluq və artilleriya haqqındakı təklifləri bu müharibədə də əsgərlərimizin köməyinə gəlirdi. Rus topçuluq elmindəki kəşflərindən xüsusən " Şıxlinski üçbucağı"ndan və "Şıxlinski formulu"ndan geniş istifadə olunurdu. General isə dəmir darvaza arxasında saxlanan pələng kimi tək-tənha qalmışdı.Yetmiş səkkiz illik ömür yolunda general yaşamağına, dünyaya gəlməsinə zərrəcə heyfslənmirdi. Keçmişdən söhbət düşəndə o, fəxrlə deyirdi:

... Mən öz keçmişimə sakit bir vicdanla nəzər salır və müasirlərimin gözlərinə cürətlə baxıram. - Stola söykənib qalın bığlarını eşər, xeyli süküt etdikdən sonra gülümsünən general - bu günlər də bizim ömrümüzün qocalıq çağına düşdü, -deyərdi.

Altmış ildən çox nümunəvi hərbi qulluğu ona şan-şöhrət gətirmişdi. Uzaq Şərqdəki xidməti, Rus-Yapon və Birinci Dünya müharibələrində, 1918-1920-ci illər də Milli Ordudakı misilsiz fəaliyyyəti bütün hərbiçilərə nümunə göstərilirdi.

Bunların hamısı Vətənin azadlığı naminə görülən ən xeyirxah, yaddançıxmaz xidmətlər idi. General xidmət illərini xatırlayanda qəlbi nurla dolur, gözünə işıq gəlir. Bu anlarda sanki uzaqlarda atılan qələbə soraqlı topların səsini belə eşidirdi.

General Əliağa Şıxlinski və həyat yoldaşı Nicar xanım Mirzə Hüseyn qızı, 1926-cı il, Bakı şəhəri

Onu yalnız tənhalıq sıxırdı. Bu anlarda dünyada ən çox sevdiyi bir adamla səssizcə danışmaq ona təsəlli verirdi. Bu adam şəkil olub divardan asılmışdı. Düz on iki ildən çox idi şəklə dönən insan onun pıçıltılarına cavab vermirdi. Onunla danışanda generalın səsi boş otaqda əks-səda verib özünə qayıdırdı.

O, özü kimi qoca kresloda sakitcə əyləşmişdi. Ötən günləri qovub xəyalından, yaddaşından silmək istəyirdi. Keçmişə qayıtmaq istər-istəməz əziz Nigarını xatırlamaq demək idi. O, bunsuz keçinə bilmirdi. Bu mümkün də deyildi. Bütün xidməti boyu Nigar onunla qoşa addımlamışdı. Saysız-hesabsız əsgərlərə zərif əllərilə şəfa verib həyata qaytarmışdı.

Otaq buz kimi soymuşdu. Bakıya, qatı duman gəlmişdi. Gözə-görünməz çisəkdən nəmlənmiş asfalt parıldayırdı. Küçələrdən gediş-gəliş kəsilmişdi. Cəbhə həyatı keçirən şəhər sanki köçmüşdü. Bayaqdan pəncərə ağzında quruyan generalın yadına Sovet Məlumat Bürosunun hər saat radio ilə verilən xəbərləri düşdü. Yaxasından gödəkçəsinin cibinə sallanan qədim saatın zəncirini çəkib onu işığa tutdu. Səkkizə beş-üç dəqiqə qalırdı. Küçədə telefon dirəyindən asılmış reproduktorun altına xeyli adam yığışmışdı. General pəncərəyə yaxın oturub, buradan aydın eşidilən cəbhə xəbərlərini dinlədi.

… Bu gün Qızıl Ordu hissələrimiz Stalinqrad ətrafı döyüşlərdə faşist generalı Fridrix Paulyusun və Feldmarşal Fon Manşteynin ordusunu darmadağın etmişdir. Xilaskar Qızıl Ordu hissələri müvvəffəqiyyətlə hücumu davam etdirir…

İndi qələbə tam bizimlədir. Quduz qəsbkarın yuvası dağılacaq…

Daha heç nəyi eşitməyən general evin içində sürətli addımlarla gəzinirdi. Qalın cod bığları sevincdən titrəyirdi. Sevincini bölüşməyə adam axtarırdı. Geriyə dönüb şəklə baxa-baxa:

- Gözün aydın, Nigarım, Vətən oğulları qırdı düşmənin belini.

Şair Vidadinin nəvəsi olan general bütün həyatı boyu bir neçə şer yazmışdı. Həmin şerlər iyirmi iki il bir yastığa baş qoyduğu ömür-gün yoldaşı Nigara həsr olunmuşdu. İndi ona elə gəlirdi ki, qulağı da eşidir, gözü də görür.

Radioda son xəbərlərin oxunuşu qurtardı. Azacıq zəfər marşından sonra diktor:
- Şair Səməd Vurğun mikrofon qarşısındadır, - dedi.
Gur, alovlu şair səsi şəhərə yayıldı:

Ay, ellər, obalar, gözünüz aydın!
Düşmənin səfləri pozulur bu gün!
Bizim qoç igidlər nərə çəkdikcə,
Zalımın məzarı qazılır bu gün!

Qapı döyüldü. O, cəld irəliyə doğru getdi. Fikirləşdi ki, yəqin qonşum Bahadurla Varvaradır, gəzməkdən qayıdırlar. Fikrindən keçdi ki, bu qələbə münasibətilə hər ikisini öpsün. Soruşmadan qapını açdı. Cavan, yad bir adamı qapıda görüb özünü itirən kimi oldu.

Gecdən-gec:

- Kimi istəyirsiniz? - deyə həyacanla soruşdu.

Qapıda dayanan cavan oğlan dedi:

- General Əliağa Şıxlinski sizsinizmi?

- Bəli, buyurun içəri keçin.

Qonaq irəli bir addım atıb əl uzatdı:

Akademiyanın elmi işçisiyəm. Məni vitse-prezident Heydər Hüseynov Sizin yanınıza göndərib. Tapşırıb ki, xatirələrinizi yazmaqda Sizə kömək edim.

- Yaxşı eləyib gəlmisən, oğul, düzü mənim üçün çox çətindir. Belə ki, əllərim əsir, gözüm pis görür, qulaqlarım da yaxşı eşitmir. Ancaq hafizəm, yaddaşım hələ qalıb. Hər bir hadisəni, əhvalatı gününə, hətta saatına qədər də xatırlayıram. - Sonra buz kimi soyuq, kimsəsiz otağı göstərdi. - Nə bilim, bu şəraitdə mümkündürmü?..

Səhərisi akademik Heydər Hüseynovun özü qoca generalın görüşünə gəldi. Görkəmli alim qarşısında dayanan ucaboy, enlikürək generala heyranlıqla baxırdı. Sanki onun sağlığına inana bilmirdi. Professor Barsukovun kitablarında Əliağa Şıxlinskinin adına dönə-dönə rast gələndən sonra şəxsən alim özü elmi işçi Avedyayevi məcbur eləmişdi ki, qapı-qapı gəzməli olsa da, generalı tapmalıdır.

Alimlə general üzbəüz oturdu. Ötəri də olsa, evə göz gəzdirən alim, burada kitablardan və qədim mebeldən başqa qiymətli heç nə görmədi.

Ağzı yarıaçıq qalan şkafdan bir dəst general mündiri asılmışdı. General əli əsə-əsə stolun üstündəki solğun gülün əyilmiş budağını düzəltdi. Qonaq titrək səslə:

- Yoldaş general, - dedi - bizim akademiya general- professor Yevgeni Barsukovun yenicə nəşr olunmuş əsərlərini alıb. Professor dörd cildlik "Rus artilleriyası Birinci Dünya müharibəsində" əsərində Sizin yalnız rus topçuları arasında deyil, həm də rus ordusunun geniş dairəsində hörmət və nüfuzunuzu, Port-Artur epopeyasında son dərəcə böyük şöhrətinizi məhəbbətlə, ehtiramla xatırlayır.

Bayaqdan susan, qonağını dinləyən general təvazökarlıqla:

- Hə, - dedi, - az-çox cavanlıqda Vətən qarşısında xidmətimiz olub. Yevgeni Zaxaroviçlə təxminən iyirmi il birgə qulluq etmişik. Topçu zabitləri məktəbində, Luqa şəhərində, topçu general müfəttişliyində işləmişik.

Heydər Hüseynov onu tapdığına uşaq kimi sevinirdi. Fikrində, ürəyində özünü danlayırdı ki, xalqımızın belə şöhrətli oğulları çoxdur. Amma biz onları itirib axtarmırıq. Bu gün görkəmli rus professoru onun əvəzsiz xidmətini nahaqdan xatırlamır. Özü də bir-iki yerdə yox. Düz qırx bir dəfə öz elmi əsərində onun hərbi üçbucağından, Birinci dünya müharibəsindəki fəaliyyətindən ağız dolusu danışır.

O, özü ilə gətirdiyi kitabı stolun üstünə qoydu. Səhifələrin arasında qoyulan nazik kağız parçalarını götürüb dedi:

- İcazənizlə bir epizod oxuyum, yəqin ki, Sizin üçün maraqlı olcaq.

- Buyurun, - deyib - ağır eşidən general stulunu bir az da yaxına çəkdi. Damarı çıxmış iri əllərini dizləri üstünə qoydu. - Məmuniyyətlə qulaq asıram.

-"General Əliağa Şıxlinski 1916-cı ildə Krevo yaxınlığında alman mövqelərinin yarılması əməliyyatına, Qərb cəbhəsinin onuncu ordu cəbhəsində 1917-ci il iyul əməliyyatının topçuluq cəhətindən hazırlanmasına rəhbərlik etmişdir. Əliağa Şıxlinskini həmişə ön mövqelərdə görmək olardı. O, topçu hissələrinin yerlərini yoxlayır, topları daha düzgün yerləşdirmək üçün göstərişlər verir, onların döyüş əməliyyatalrını izləyir və rəhbərlik edirdi".

Heydər Hüseynov səhifəni axıra qədər oxuyub vərəqi çevirdi. Sakitcə oturub onu dinləyən generala baxdı. O, keçmişdən gələn şan şöhrətinə diqqətlə qulaq asırdı. Dumanlaşmış eynəyini çıxardıb ehmallıca sildi. İri sifətindəki batıq orduları həyəcandan titrədi.

- Bu səhifədə isə Sizin onuncu ordunun komandanı olan vaxt yazdığınız bir raportun mətni verilib.

- Maraqlıdır, mən yüzlərlə raport yazmışam. Görəsən, hansı əməliyyatdır ki, bir tarixi fakt kimi hətta kitaba belə düşüb? Oğul, zəhmətdən keçib, rica edirəm, onu da oxuyun, - deyə, general nəzakətlə xahiş etdi.

"Topçu hazırlığı başlandı. Müharibənin üç ili ərzində mən topçuların bu qədər gözəl bir əməliyyatını görməmişdim. Qoşunların ruhu yüksəlməyə başladı. Hətta topçulara çox böyük tələblər verən piyada da razı qalmışdı. Otuz səkkizinci korpusda piyadalar hazırlığı tamamilə bitmiş hesab edib, hətta onu davam etdirmək təklifindən əl çəkdi… hissələr hücuma keçdilər, onlar təntənə ilə yürüyərək düşmənin iki-üç sıra səngərini aşıb, onun batareyalarına çatdılar, düşmən toplarının nişangahlarını götürüb gətirdilər"…

- Hə, yadıma gəldi, - deyib, general sinədolusu nəfəs aldı. Çox sağ ol, oğlum…

- Hələ qurtarmamışam, yoldaş general, - deyib, Heydər Hüseynov yenidən oxumağa başladı. O, generalı sevindirdiyinə özü də hədsiz dərəcədə şad olmuşdu.

- Əliağa çox tələbkar və zabitəli komandir olmaqla bərabər, eyni zamanda ədalətli, xeyirxah, özünə tabe olanların qeydinə qalan bir adam idi. Onlar Əliağaya hörmət edər və onu son dərəcə sevərdilər…

Ə. Şıxlinskinin ən yaxın silahdaşı tam artilleriya generalı Səməd bəy Sadıq bəy oğlu Mehmandarov (1855-1931)

- Bəsdi, oğul bəsdi, - deyib, general alimin biləyindən tutdu. Dosta üzgörənlik eləyib Yevgeni Zaxaroviç məni lap çox tərifləyib.

- Zənnimizcə elə xidmətiniz muqabilində də Yevgeni Zaxaroviç tərif yazıb. Amma siz nədənsə, elə tərifdən qaçırsınız.

- Axı, ay oğul, biz o işləri tərif naminə görməmişik. Bu hər birimizin borcu idi, onu da pis-yaxşı yerinə yetirdik.

- Yoldaş general, borca qalanda… - susdu, cəsarət eləməyib elə-belə kitabı vərəqlədi.

- Hə, buyur, oğul, nəsə sözlü adama oxşayırsan, de, utanıb çəkinmə…

- Sizdən bir təvəqqəm var, amma gərək yox deməyəsiniz…

- Oğul, bir de görüm əlimdən gələn işdimi. - kövrək-kövrək, məgər bu əldən-ayaqdan düşmüş qoca da kiminsə işinə yarıyar?

- Yaxşı olar ki, Siz də xatirələrinizi yazasınız. Sizin xatirələr bu gün faşizmə qarşı ölüm-dirim mübarizəsi aparan əsgər və zabitlərimiz üçün ən gözəl töhfə olardı.

General kitabı əlinə alıb, eynəyini gözünə taxdı. Kitabın ilk səhifəsinə elə-belə göz gəzdirib:

- Ay, oğul, - dedi, - dünən Sizin bir elmi işçinizdə gəlmişdi ona da dedim. Bu elə çətin işdi ki, tək mən öhdəsindən gələ bilmərəm. Belə ki, lap uşaqlıqdan hərbi işə olan marağım, hərbi gimnaziyada, Peterburqdakı Mixaylov adına Topçuluq Məktəbində oxumağım, hamısı Rus-Yapon müharibəsindəki xidmətim, cahan müharibəsində və inqilab illərində olan bütün hadisələr təfərrüatı ilə yaddaşımda qalıb. Bu, görünür, ömrümdə bir dəfə də olsun araq içməməyimdən, ət yeməməyimdən irəli gəlir.Ümumiyyətlə, uşaqlıqdan məndən qumara və insana məxsus olmayan əyləncələrə qarşı nifrət var. Boş vaxtımı at sürməkdə, kitab mütaliəsində keçirmişəm. Bəlkə ona görə də yaddaşdan yaxşıyam. Amma qulaqlarım və gözlərim mənə vəfasızlıq edir. Bu da görünür qocalıqdandır. Axı, zarafat deyil, bu yolu mən ötən əsrin ortalarından gəlirəm.

Alim sevinclə:

- Eybi yoxdur, yoldaş general, - dedi, - generalın xatirələrini yazmağa razılıq verməyi onun hədsiz sevincinə səbəb oldu.- mənSizə köməkçi verərəm. Hiss eləyirəm nasazsınız, əgər etiraz etməsəniz Sizə bir nömrəli xəstəxanada otaq ayırardıq. Orada həm müalicə olunardınız, həm də xatirələrinizi diktə edərdiniz. O adam gecə-gündüz sizinlə bir otaqda yaşayacaq.

- Mən etiraz etmirəm, - deyə general qocalara məxsus xoş təbəssümlə gülümsündü. - onsuz da evdə tək-tənha darıxıram. Həkimlər mütaliəni də mənə çox gördülər. Amma bir şeyi də demək istəyirəm. Sizin o alim yoldaşın günahı nədi, sap-sağlam ola-ola xəstə…

- Siz onun üçün narahat olmayın. O özü buna ürəkdən razıdır. Başa düşür ki, bu xatirələrin hər bir epizodu xalqın azadlığı yolunda əzab-əziyyətlərə dözən, odlu səngərlərdə "Vətən uğrunda!" deyib hücuma keçən əsgər və zabitlərə hava, su qədər gərəklidir.

- Mən hazıram, - deyə general ürəkdən razılıq verdi. Gur səslə, - bir şərtlə ki, lap uşaqlıqdan başlayacağam. Çünki uşağlığım mənim üçün çox əzizdir, - dedi. Sizə onu da xatırladım ki, kiçik bir mülkədar olan atam İsmayıl ağa Əli Qazax oğlu Şıxlinski, əsli 1537-ci ildən başlayan igid bir nəslə mənsub olub. Bizim ulu babamız Ağdolaq Məmmədağa Qazax qəzasında igidliyi ilə ad-san qazanıbmış. Onun iki oğlu olub. Böyük oğlu Şıxı çox ağıllı və sakit, kiçiyi Əli Qazax isə çox igid, amma dəlisov bir adam imiş. Mən Əli Qazaxın nəslindənəm. Əvvəllər ikisi də Qazaxlı kəndində yaşayıblar. Şıxının övladları artıb böyüyəndə görünür, torpaq sahəsi azlıq edib. Ona görə də onlar bir qədər də Qərbə köçüb biri Sınıq körpünün yanında, o biri də Kürün sahilində kənd salıblar. İndiki Şıxlı kəndləri mənim ulu babamın adını daşıyır.

- Eşitdiyimə görə Sizin böyük şair Mola Vəli Vidadiyə də qohumluğunuz çatır?

- Çatır, oğul, - general fəxrlə izah etdi. - Mənim anam Şahyəmən xanım Vidadinin dost-doğma nəvəsidir. O dövrün iki məhşur şairi də bizim nəslin yetişdirməsidir. Kazım ağa Salik və Mustafa ağa Arif Şıxlinskilər eşitmisənmi?

- Bəli, ədəbiyyat tarixində belə şairlər var. Amma heyf ki, çox az şerləri bizə gəlib çatıb. O da Firidun bəy Köçərlinin xidməti sayəsində...

Alim hiss edirdi ki, danışmaq, o illəri xatırlamaq general üçün çətin də olsa xoşdur. Səhhəti ona imkan vermirdi. Həyəcanlanmış general durub rəfdən qalın bir kitab gətirdi. Vərəqləyib istədiyi səhifəni tapdı. Kresloda əyləşib dərindən nəfəs aldı.

- Rəhmətlik Firidun bəy Köçərli gör nə qədər cünglərdə, boxçalarda itib - batmaqda olan Azərbaycan şairlərinin şerlərini üzə çıxartdı. Yəqin ki, bu kitabı oxumusunuz. Görürsünüzmü, Kazım ağa Salikin, Mustafa ağa Arifin neçə şeri verilib. Ömrünü Rusiyada sürgündə keçirən mayor Mustafa ağa da bizim nəslə mənsubdur. Mustafa ağa ilə Kazım ağa deyilənə görə qardaş, ya da əmioğlu olublar. Diqqət elə , gör qürbətdə Qazaxı xatırlayan Mustafa ağa Arif Salikə nə yazır:

Bilməm nə oldu bizim Qazax, Şəmsəddin,
Gəlmədi onlardan bir xəbər yəqin.
Qəzayi-ilahi bu imiş həmin,
Getdi əldən o dövranlar, ağlaram!

… Söhbət elə şirinləşdi ki, qonaq getməyi general isə xəstəliyini unutmuşdu. Sanki onlar bir-birini neçə illər idi tanıyıb sevirdi. Alim ürəyində deyirdi: "Hər xalqın təlxəyi də var, məhşur sərkərdəsi də,. Ağıllı xalq şübhəsiz ki, sərkərdəsi ilə fəxr edir. Biz isə belə sərkərdəni itirib-axtarmırıq. Vaxtilə rus artilleriyasının "allahı" sayılan, xalqımızın hərb tarixinə şanlı səhifə yaza biləcək insan Cəfər Cabbarlı adına küçənin on dörd nömrəli evində tək-tənha ölümünü gözləyir".

- Bəs hərbçi necə? Nəslinizdə Sizdən əvvəl hərbçi olubmu?

- Bizim nəsil cəngavərliyi, tündməcazlığı ilə tanınıb. Ona görə də bizi qəzada "dəliqazaxlı" adlandırıblar.

Əli Qazaxoğlu nəslində birinci savadlı adam mənim atam olub. O, 1804-cü ildə Rusiya-İran müharibəsində süvari dəstənin tərkibində vuruşmuşdur. Atam İsmayıl ağa döyüşdə xüsusi ilə fərqlənən, təltif olunanlar sırasında olub.

Şıxlinskilər nəslində Avropa üsulu ilə tam təhsilli birinci Adam isə mən olmuşam.

Atam rus dilini bilməsə də, görünür ona böyük hüsn-rəğbəti olub. Məndən iyirmi beş yaş böyük qardaşımı çar konvoyuna göndərib. Qardaşım atamdan aldığı maddi yardımla özünə müəllim tutub rus dilini öyrənir. Üç ildən sonra zabitliyə imtahan verib, süvari zabiti adını alır.

Mənə isə Avropa üsulunda hərbi təhsil vermək atamın ən böyük arzusu idi. Ona görə də məni götürüb özü ilə Tiflisə apardı. Anamın əmisi oğlu o vaxt çox məhşur olan, savadlı, bir çox azərbaycanlıların təhsil almasına yaxından kömək edən Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbzadəyə tapşırdı. Bundan sonrakı bütün fəaliyyətim üçün həm müəllimim, həm də qayınatam Mirzə Hüseynə borcluyam.

General susdu. Gödək saqqalını, qalın bığını fikirli-fikirli sığalladı. Qonağın sorğu-sualı onu həyatının ilk gənclik çağına qaytardığından ürəyindəki, qəlbindəki niskili də tərpətmişdi. Görüşdüyü saysız-hesabsız əsgərləri, dostları, tanışları, hamısını elə bil qonaq özü ilə gətirmişdi. "Qayınatam" deyəndə, istər-istəməz, Nigarını xatırladı. Başını söykəncəyə dirədi. Dünyanın ağrısı-acısı köksünü didirdi.

- Hə, oğul, - deyəsən kitabın bir fəslini yazıb bitirdik. Alim onun bərk yorulduğunu görüb ayağa durdu. Sağollaşıb ayrıldı. Söhbətdən sonra xeyli vaxt özünə gələ bilməyən general nahar etməyi də unutmuşdu. O, fikrə getdi. Ötən günlər onu bərk yaxalamışdı. Diqqəti məchul bir nöqtədə ilişib qalan ev sahibi fikrən hadisələri ilbəil bir-birinin yanına düzürdü.

… 1908-ci il iyirmi beş noyabr. Çarskoye-Seloda müqəddəs Qeorqi Pobedonosev ordeni günü bayram edilirdi. Podpolkovnik Şıxlinskiyə əla xidmətlərinə görə polkovnik rütbəsi verilirdi. O, on illik xidməti borcunu üç ildə yerinə yetirmişdi. Bu barədə yuxarı dairələrdə də, orduda da çox nadir bir hadisə kimi danışılırdı. Sülh vaxtı bu, ağlasığmaz təltifat idi.

Əliağanı məşhur Şibka qəhrəmanı, piyada generalı Nikolay Qriqoryeviç Stoletova burada təqdim etdilər. Hərbi sovetin üzvü N. Q. Stoletov çatılmış qaşları altından iri mavi gözlərini Əliağaya dikib, təmiz Azərbaycan dilində dedi:

- Tanışlığımıza çox məmnunam, cənab polkovnik.

Əliağa donub qaldı. Ona elə gəldi ki, qulağı səsə düşüb. Generalın qarşısında hərbi qaydada farağat dayanıb təəccüblə:

- Mən də həmçinin … səsi qırıldı.

- Qulluğunuz necə keçir, füsunkar Qafqaz üçün darıxmırsınızmı?

- İşin çoxluğu bəzən buna imkan vermir. Lakin vətən həmişə vətən olaraq qalır. Məgər onun üçün darıxmamaq olarmı ?

- Çoxdanmı ayrılmısınız Qafqazdan?

- Artıq səkkiz il keçir cənab general. İcazənizlə soruşmaq istərdim, əgər sirr deyilsə, bizim dili belə təmiz kimdən öyrənmisiniz?

General gülümsünüb ərklə əlini Əliağanın çiyninə qoydu:

- Bu dili mən sizinkilərdən öyrənəndə yəqin ki, sən onda uşaq idin.

1860-ci ildə Tiflisdə hərbi xidmətdə olmuşam. Sevastopol kompaniyasından sonra mənə ştabs-kapitan rütbəsi verib, Qafqaz ordusunun baş gərargahına göndərdilər. Onda cavan bir azərbaycanlı ilə tanış oldum. Bu adam ərəb, fars dilində yaxşı təhsilə malik olsa da, rus dilini çox zəif bilirdi. Bu dilə isə güclü marağı var idi. Biz onunla dostlaşdıq, belə gərara gəldik ki, mən ona rusca, o da mənə azərbaycanca dərs keçsin. Azərbaycan dilini bilməyən adam Qafqazda çətin hərəkət edə bilər. Bunu Martınov qülləsinin günahsız qurbanı, böyük şair Lermontov da etiraf etmişdir.

Onu da deyim ki, Sizin Azərbaycan dili bir neçə dəfə Şibka döyüşlərində də köməyimə çatıb. Son həmlələrin birində əsir aldığımız məşhur türk sərkərdəsi Hacı Osman Paşanı mən azərbaycanca danışdıranda onun gözü kəlləsinə çıxdı. Dodaqaltı deyinib, hirslə gözlərini üzümə bərəltdi:

- Gavura satılan qafqazlı, - deyə məni təhqir etdi.

- Lütfən deyin, cənab general, o dərs aldığınız adamın adını xatırlamırsınız ki…

- Əlbəttə, xatırlayıram, Mirzə Hüseyn Əfəndi - general ani olaraq fikrə getdi.

Əliağa Şıxlinski dərhal sevinclə soruşdu:

- Qaibzadə, eləmi?

- Bəli, məgər Siz də onu tanıyırsınız?

- Necə tanımayım. Hüseyn Əfəndi mənim anamın doğmaca əmisi oğludur. Həm də mənim qayınatamdır. Mən də ondan dərs alıb bu rütbəyə çatmışam.

- Görürsünüz, tanış çıxdıq. Bu çox yaxşı oldu. Axtarılsa, siz qafqazlılar hamınız bir-birinizə qohumsunuz. Vaxtınız olanda bizə buyurun, cənab polkovnik, Sizi Qafqaz çayına qonaq edərik.

- Cənab general, icazə versəydiniz mən də Sizi keçmiş dostunuzun qızı Nigar xanımın bişirdiyi Qafqaz plovuna dəvət edərdim…

- Böyük məmuniyyətlə…

Əliağa Şıxlinski Uzaq Şərqdəki xidmət illərini, Çinə səfərini, Rus-Yapon və Birinci Dünya Müharibəsindəki iştirakını, Azərbaycanda xidmətini, Nəriman Nərimanov, general Səməd bəy Mehmandarov, Məmməd bəy Sulkeviç, Həbib bəy Səlimov, Mixail Frunze, Əbdülhəmid bəy Qaytabaşı kimi dövlət xadimi və məşhur sərkərdələrlə görüşlərini xatırlayır, titrək qələmi ilə xırdaca qeydlər edirdi.

O gündən unudulmuş qoca generala fərdi təqaüd kəsildi. Həkimlər həyəcanlanmamağı tapşırırdılarsa da, bu, mümkün olmurdu. Daim ön xətlərdə, müharibə meydanlarında döyüş əməliyyatlarının mahir sərkərdəsi həyəcansız danışa bilmirdi.

1943-cü ilin aprelində kitabın son səhifələrini diktə edən general vətəndaşlıq borcunu xatırlayaraq deyirdi: "İçərisindən çıxdığım xalqıma və onun özü üçün seçmiş olduğu hökumətə həmişə sədaqətlə xidmət etmişəm, edirəm və edəcəyəm".

Bütün varlığı ilə xalqını sonsuz ehtiramla sevən generala nə kitabının çıxmasını, nə də xalqımızın cahanşümül qələbəsini görmək qismət oldu. Gələcək nəsillərə onun böyük bir əmanəti qaldı. İbrətamiz həyat yolunu, hərbi xidmətini ayna kimi göstərən məşhur "Xatirələrim" kitabı ölümündən bir il sonra işıq üzü gördü. Topçu hissələri ilə tankların açıq üsulu kimi ağıllı təklifləri düşməni məhv etməkdə döyüşçülərimizin köməyinə gəldi.

Dövlət mükafatı laureatı, hərbi elmlər doktoru, artilleriya taktikası professoru Yevqeniy Zaxaroviç Barsukov kitaba yazdığı müqəddimədə bunu bir daha təsdiq edirdi:

"Qızıl Ordunun artilleriyası özünün möhtəşəm qüvvəsini yaradarkən təkcə bu günün nailiyyətlərindən istifadə etməmiş, təkcə gələcəyə baxmamış, eyni zamanda keçmişdən bütün faydalı və lazım olanları da götürmüşdü. O, köhnə rus ordusunda olan ən yaxşı döyüş ənənələrini mənimsəmişdir.

Döyüş ənənələri və köhnə rus artilleriyasında yaxşı nə vardısa, hamısı general-leytenant Əliağa Şıxlinski ilə əlaqədardır".

1944-cü ildə isə professor respublika Elmlər Akademiyasına göndərdiyi məktubda yazırdı:

"Hörmətli yoldaş Hüseynov! Əliağa Şıxlinskinin kitabından altı nüsxə göndərdiyiniz üçün səmimi qəlbdən təşəkkür edirəm. Həmin kitabları marşal Voronova, Yakovleva, Proçkoya, Xoxlov və Samsonov yoldaşlara vermişəm.

Bundan əlavə, əgər mümkünsə, SSRİ EA Tarix İnstitutunun direktoru, akademik Qrekova, bizim şanlı Qızıl Ordunun komandanlığının Əliağa Şıxlinskinin "Xatirələrim" kitabı ilə maraqlanan bəzi üzvlərinə verməkdən ötrü daha altı nüsxə göndərməyinizi Sizdən xahiş edirəm".

GENERAL ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİNİN MÜDRİK FİKİRLƏƏRİNDƏƏN

- Adi bir insan özünü dahi hesab edərsə, demək o, ən küt bir adamdır.
- İnsan nə mələkdir, nə də heyvan; ancaq özünü mələk hesab edəndə, heyvan vəziyyətinə düşür.

* * *

1920-ci ildə iyirmi səkkiz aprel çevirilişinin səhəri həbs olunan general Əliağa Şıxlinskiyə bolşevik çekisti belə bir sual verirmiş:

- Hansı siyasi partiyanın və ya inqilabın mənafeyini müdafiə edirsiniz?

General Əliağa Şıxlinskinin cavabı:

- Hər bir inqilaba əks-inqilab kimi yanaşıram, heç vaxt belə şeylərə qoşulmamışam, qoşulmazdım da…

* * *

1918-ci ildə general Əliağa Şıxlinski Gəncədə yeni yaratdığı Əlahiddə Azərbaycan Korpusunun əsgərləri qarşısında çıxış edərək demişdir:

- Azərbaycanlılar birdəfəlik bilməlidirlər ki, doğma ordu əsla tənbəlxana deyil və onun mövcudluğu hər hansı bir azərbaycanlının maddi rifahını daha da yaxşılaşdırmaq üçün yaranmayıb. Ordu xalqın istinadgahıdır- bura xalqın ləyaqətli oğulları gəlməlidir.

* * *

İyirminci ilin aprel çevrlişi günlərində Müsavat hökumətinin Daxili İşlər nazirinin müavini Şəfi bəy Rüstəmbəyov Əliağa Şıxlinskidən soruşmuşdur:

- Hə, cənab general, qaçmırsınızmı?

- Öz vətənimdən niyə qaçım ki?

- Sizi öldürərlər.

Ağır təbiətli general təmkinini pozmadan cavab vermişdir:

- Gələnlər ağıllı adam olsalar, məni öldürməzlər, çünki mən onların işlərinə yararam. Axmaqlardan isə, heç yerdə canını qurtara bilməzsən. Buna görə də, Vətənimin adama ehtiyacı olduğu bir zamanda, mən onu qoyub heç yerə getmərəm.

* * *

1880-cı ildə Tiflis kadet korpusunda təhsil alan kursant Əliağa Şıxlinski bir gün dostları ilə şəhərə gəzməyə çıxır. Kursantlar güclərini sınamaq üçün güc tərəzisinə yaxınlaşırlar. Hamı bir-bir öz gücünü göstərir. Əliağaya da təklif edirlər. O, deyir ki, gəlsəniz mən bunu divardan tamam qopardam (O vaxtlar güc sınanan tərəzi yumruqla vurulmurdu. Divara bərkidilirdi, güc sınayanlar onu özlərinə tərəf dartırdı).

Yoldaşları deyir:

- Əliağa, zarafat eləmə, altıya, yeddiyə qədər çəkə bilsən qalibsən.

Tərəziçi:

- Bala, əvvəl çək, sonra öyün, - deyib ona kinayə ilə baxır.

Əliağa var qüvvəsi liə elə çəkir ki, güc sınanan tərəzi divardan yerli-dibli qopur.

Tərəziçi:

- Bala, - deyir, sən doğrudan da güclü imişsən, bu güclə öyünməyə haqqın var. Beşə qədər çəkənə altı manat düşür. Sən isə onu yerli-dibli qopartdın. Al, mükafatın on manatdır.

Əliağa:

- Mənə on manat lazım deyil. Mən istədim biəsiniz ki, tərəzinizi dibindən çıxardan oğullar da var - deyə cavab verir.

MƏXFİ DANIŞAN SƏNƏDLƏR

AZƏRBAYCAN KORPUSU KOMANDİRİNİN MƏLUMATI

№ 67 13 dekabr 1918-ci il, Gəncə şəhəri

Azərbaycanın müstəqil respublika elan edilməsi mənə may ayının 27-də qəzetlərdən aydın oldu.

Mən mayın 28-də yeni dövlətin hərb nazirliyinin layihəsini artıq hazırlamışdım; layihə arxasında izahedici qeyd olan müfəssəl sxem əlavə edilmişdi.

Bu layihədə, ümumi şəkildə aşağdakılar deyilirdi:

I. Hərb nazirliyinin idarə və müəssisələri ordunun təşkilat, tədris, tərbiyə və təminatı üçün heç bir şeyi əsirgəməməlidir.

Aşağdakıların təşkil edilməsi zəruridir:

1) nazirliyin dəftərxanası;
2) Ali Baş Qərargahın idarəsi (elə özü də baş qərargah);
3) İntendantlıq;
4) Artilleriya idarəsi;
5) Qoşunların yerləşdirilməsi təminatı üzrə şöbə ilə hərbi texniki idarə;
6) Məhkəmə və sanitar qüvvələri və sairə.

Bundan başqa hərb naziri - əgər o mülki şəxsdirsə - onda o özünün yanında səlahiyyətli şəxslərin çox kiçik sayından hərbi şura yaratmalı və qoşunların təlim və tərbiyəsinə bilavasitə nəzarət etmək üçün köməkçi təyin etməlidir.

Artıq məsul vəzifələrə mənə şəxsən tanış olan şəxslər təyin edilmişlər. Yeri gəlmişkən, dəftərxana rəisi vəzifəsinə Koll dəvət edilmiş və o da tam razılıq vermişdir. Rus hərb nazirliyinin dəftərxanasında uzun müddət xidmət etmiş və bu müəssisənin iş fəaliyyəti ilə əla tanış olan Genşelman müşavir vəzifəsinə təyin edilmişdir.

II. Şöbə rəislərinin hamısı çox yüksək maaş alan əlahiddə korpusun iri gərargahları və idarələri ləğv edilsin və hərb nazirliyinin idarə və müəssisələrinin qurulmasında həmin rütbəli şəxslərdən istifadə edilsin.

Diviziyalar bilavasitə hərb nazirinə və ya onun köməkçisinə tabe edilsin. Gözəl təlim və tərbiyə almış, Mancuriyada müvəffəqiyyətlə döyüşən, yüksək döyüş qabiliyyətli Yapon ordusunun korpus təşkilatı haqqında təsəvvürü belə yox idi.

Bundan başqa heç bir hərbi-dairə idarəsi nəzərdə tutulmurdu.

Hərb nazirliyinin idarə və müəssisələri öz növbələrində gənc və son dərəcə kiçik olan dövlətin vasitələri və onun qoşunlarının sayına müvafiq olaraq-ziyalı qüvvələrə artıq dərəcədə qənaətlə yanaşmağı təşkil etməlidirlər.

III. Bu əsas layihə ilə yanaşı olaraq mən başqa ehtimalı da nəzərdə tuturdum:

1) hərb naziri (onda bu vəzifəyə mülki şəxs təyin edilmişdi) onun korpus komandirinə verəcəyi tapşırıqlar müqabilində özünün şəxsi yazışması üçün çox az sayda yavərlər və kargüzarlar ştatı alır.

2) Əlahiddə korpus idarəsi demək olar ki, qalır, gənclərin hərbi qulluğa səfərbərliyi və qoşunların yerləşməsinin təminatı üzrə olan orqanlarla tamamlanır.

3) Korpus komandiri hökumətin müzakirə etdiyi hərbi məsələlərin hamısında nazir ilə bərabər səs hüququna malikdir.

IV. Birinci layihə (qismən və 2-ci ehtimal şübhəsiz olaraq aşağıdakı faydaları verə bilərdi);

1) Bizdə həddən artıq az olan, zabit və hərbi məmurların xüsusilə Ali Baş Qərargahın zabitlərinin və hərbi mühəndislərin-ziyalı qüvvələrin qənaət edilməsi;

2) Çoxlu pul qənaəti;

3) İdarənin bəsitləşməsi, belə ki, müasir şəraitdə qətiyyən lazım olmayan bir instansiya azalacaqdır.

V. Hökumət Gəncə şəhərinə köçən kimi (iyun ayının əvvəlində) mənim layihəm hərb nazirliyi müəssisələrinin müfəssəl sxemi şəklində Nazirlər Sovetinin sədrinə təqdim edilmişdir.

Ehtimal edilirdi ki, hökumətə tam məlumatı, yəqin ki, Nazirlər Sovetinin müvafiq iclasına dəvət ediləcək korpus komandiri şəxsən özü təqdim edəcək. Lakin mən heç bir yerə dəvət edilməmişəm və layihə haqqında heç bir xəbərdarlıq almamışam. Güman edirəm ki, layihə heç müzakirə edilməmişdir, çünki Bakı quberniyasının bolşeviklərdən təmizlənməsi və bunun üçün lazım olan xarici kömək ilə əlaqədar olaraq yaranmış xüsusi şəraitə görə hökumət hərb naziri təyin etməkdən imtina etmişdir.

Mən bu sadə məsələnin üstündə ona görə çox dayanıram ki, mən çox zəif olduğuma görə bizim hamımızın həyəcanına səbəb olan mövzu haqqında qəti danışa bilmirəm və şəxsən məlumat vermək imkanından məhrumam.

VI. Bizdə hərb nazirliyinin yaradılması və yuxarıda göstərdiyim prinsiplərin Siz cənab zat-ali …….. bəyənəcəyinə tam əmin olaraq aşağıdakı vəsatətləri edirəm:

1) Azərbaycanın korpus qərargahı dərhal ləğv edilsin;

2) Onun şəxsi heyətindən qalan və onun təşkili üçün dəvət olunmuş şəxslərdən hərb nazirliyinin idarə və müəssisələirinin yaradılmasında istifadə edilsin.

General-leytenant
Əliağa Şıxlinski

***

VAHİD TÜRK TERMİNOLOGİYASI ÜZRƏ NƏTİCƏ

Türk xalqları üçün hərbi terminologiyanın birləşdirilməsi, aşağıdakı iki əsasa görə əhəmiyyətli sayıla bilər:

1) Hərbi terminologiyada müxtəlif fikir ayrılığı nə qədər az olarsa, ordu üçün o qədər yaxşıdır.

2) Terminologiyanın birləşdirilməsi türk dilinə daxil olmuş xarici sözlərin hamısının da olmasa, çoxunun (əsas etibarilə ərəb və fars sözlərinin) əvəz edilməsi üçün lazım olan miqdarda əsl türk sözlərini toplamaq imkanını verə bilər. Xarici sözlərin axını, bu və ya digər dərəcədə unudulmuş, ya da ki, türk mənşəli müxtəlif xalqların saymadıqları ana sözlərinin ədəbi türk dilindən "qovub", çıxarmışlar.

Bir çox əsl türk sözləri var ki, onlar Azərbaycanda çox geniş işləndiyi halda, Tatarstanda, Özbəkistanda və sairədə işlənmir və əksinə, o respublikalarda işlənən sözlər Azərbaycanda işlənmir.

Vahid türk hərbi terminologiyasının praktiki olaraq həyata keçirilməsi üçün aşağıdakıları etmək olar:

1. Marağı olan respublikaların nümayəndələrindən ibarət komissiya təşkil etmək. Komissiyaya rus və türk dillərinin (öz xalqlarının ləhçəsini) mükəmməl bilən və hərbi işlə əsaslı surətdə tanış olan şəxslər daxil olmalıdır.

Komissiyanın yeri Bakı şəhərində müəyyən edilməlidir, çünki şəhər həm coğrafi mövqeyinə görə uyğun gəlir, həm də orada komissiyanın kooptasiya edə bilən, türk dilini yaxşı bilən şəxslər çoxdu. Komissiyanın tərkibinə daxil edilmiş şəxslərin sayı az olmalıdır.

2. Terminoloji lüğətin tərtib edilməsi üçün komissiya Orduda qəbul edilmiş terminlər məcmuəsini vermək lazımdır. Məcmuə təcili surətdə Moskvada hazırlanmalıdır. Məcmuəyə köhnə hərbi terminlər (avanqard, aryerqard, zastava və s.) kimi tarixi əhəmiyyəti olan və bugünkü gündə də öz əhəmiyyətini itirməmiş köhnə hərbi məcmuələrdə saxlanmış sözləri də daxil etmək lazımdır.

3. Komissiya öz işində həddən artıq ehtiyyatlı olmalıdır, heç bir dilə üstünlük verməməlidir ki, heç bir şübhə, narazılıq yaranmasın.

Xalqların siyasi həyatında dil çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Bunu Fridrix Engenls aşağıdakı sözlərlə çox əla ifadə etmişdir: "Dövlətlərin təbii sərhədləri Dil və simpatiyalar ilə müəyyən edilir".

Komissiya bütün türk xalqları üçün absolyut vahid terminlərin yaranmasına çalışmalıdırlar.

Əgər onlardan hər biri, digərindən xarici sözləri və ya boş söz yerlərini əvəz etmək üçün əsil türk sözü qəbul edərsə - bu əsas hal kimi qəbul edilməməlidir - və yaxud öz sözünün əvəzinə daha münasib əsil türk sözü seçərsə bu kifayyətdir. Bu hallar vacib deyildirlər, söz seçmək, səs çoxluğundan asılı olmayaraq, könüllüdür.

Azərbaycan Hərbi Redaksiya Nəşriyyat Komitəsinin və Azərbaycan SSR-nin Maarif Xalq Komissarlığının elmi-terminoloji Komissiyasının təqdir etmiş, mənim tərtib etdiyim "Qısa hərbi lügət" türk hərbi terminologiyasının birləşdirilməsi komissiyasının işi üçün kifayət qədər material verə bilər.

AZƏRBAYCAN REDAKSİYA-NƏŞRİYYAT KOMİSSİYASININ SƏDRİ

Əliağa Şıxlinski
2 iyun 1925-ci il

***

Əlahiddə Azərbaycan Korpusunun komandiri general-leytenant Əliağa Şıxlinski Hərbi nazirin müavini təyin edilməsi haqqında Səməd bəy Sadıq bəy Mehmandarovun Fətəli xan Xoyskiyə

Təqrir

№799, Gəncə 25 noyabr 1918-ci il

Müsəlman hərbiçiləri arasında ziyalı zümrənin kasadlığını nəzərə alaraq general-leytenant Əliağa Şıxlinskinin təqririni təqdim etməklə, mən, onun Hərbi nazirin müavini təyin edilməsi barədə vəsatət verirəm. Bu vəsatət bir də o mülahizədən doğur ki, mənə yaxın zamanlarda müxtəlif hissə, idarə və anbarları yoxlamaq üçün tez-tez getməli olacağam, buna görə də Yelizavetpolda (Gəncədə - Ş. N) müavinmin olması zəruridir. Bundan başqa, general Əliağa Şıxlinskiyə mən bütün texniki və hərbi tədris müəssisələrinə rəhbərliyi həvalə etmək fikrindəyəm.

Tam artilleriya generalı:
Səməd bəy Mehmandarov

Baş Qərargahın rəisi, polkovnik:
Həbib bəy Səlimov

***

Azərbaycan Redaksiya - Nəşriyyat Komissarlığının sədri Əliağa Şıxlinskiyə

NKP YANINDA ELMİ TÜRK TERMİNOLOGİYASININ TƏRTİB EDİLMƏSİ KOMİSSİYASI 20 AVQUST 1925-Cİ İL

Sizin 2 iyun 1925-ci il sorğunuza cavab olaraq Elmi-Türk Terminologiyasının Komissiyası bildirir ki, SSRİ -də vahid terminologiyaını tərtib edilməsi siyasi məsələ olduğu üçün, bu məsələyə dair Komissiyanın fikir söyləməyə hüququ yoxdur. Yalnız onu əlavə edə bilərik ki, Komissiyanın razılığı ilə Əliağa Şıxlinski ASSR üçün üç min sözdən ibarət olan Hərbi Lüğət tərtib edilmişdir, lakin o hələ çapdan çıxmamışdır.

Komissiyanın sədri - imza

Katib - imza

Əsli ilə düzdür: Az. M. İ.K. - nin iş icraçısı - imza və tanış olub: Əliağa Şıxlinski.[9]

---

[9] General Əliağa Şıxlinskinin tərtib etdiyi 280 səhifəlik "Rusca - Türkcə qısa hərbi lüğət" əsəri 1926-cı ildə "Azərbaycan Hərb redaksiyası" tərəfindən Bakıda nəşr olundu. Həmin əsərə görə Əliağa Şıxlinski SSRİ Hərbi İnqilab Şurasının 23 fevral 1928-ci il tarixli qərarı ilə Fəxri Fərmanla təltib edilmişdir. Ş.N

***

Çox hörmətli və əziz Əliağa!

Mən bu gün keçmiş rus olrdusunda öz xidmət yoldaşım və dostum kimi tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarova məktub yazmışam. Əliağa, eyni duyğularla Sizədə, məktub yazıram. Habelə mənə Azərbaycan Cumhuriyyəti qoşunlarında hər hansı bir vəzifə verilməsi xahişi ilə müraciət edirəm. Mən könüllü ağqvardiya Ordusunda Kazak briqadası komandiri kimi kiçik bir vəzifə tuturdum. Sonra qısa müddətdə Kuban ordusu qərargahı yanında tapşırıq generalı oldum.

Ailəmin yaşayışını təmin edə bilməkdən ötrü istənilən vəzifəyə qane olacağam. Siz məni tanıyırsınız. Mən istənilən vəzifədə Azərbaycan Cümhuriyyətinə faydalı olacağam. Xidməti /hərbi/ sədaqət andı içməyə hazıram. Arvadım və uşaqlarım - qızlarım Vera və Nadejda Sizə, Əliağa və Nigar xanıma səmimi salamlarını göndərirlər.

Sizə səmimi sədaqət və səmimi hörmətlə
V.İrmanovlar ailəsi.
31 mart 1918-ci il Kutaisi şəhəri[10]

***

1914-cü il sentyabrın 8-də General-mayor Əliağa Şıxlinskinin Baş Artilleriya idarəsinə ərzindən:

"Uçan aparatlarla mübarizədən ötrü, ordumuzu xüsusi səhra topları ilə təchizin təxirəsalınmaz zəruriliyi məni əlbəəl, uçan aparatlara atəş açmaq üçün 3 düyməli toplarla silahlanmış 4 top avtomobil batareyasının yaradılması barədə vəsadət qaldırmağa sövq edir. Deyilən batareyanın formalaşdırılmasının və ona komandanlığın qvardiya ştabs - kapitanı Tarnovskiyə həvalə olunmasını vacib sayıram. Zira, əvvəla, təklif olunan toplar Putilov zavodunda ştabs-kapitan Tarnovskinin niyyətinə görə və nəzarəti altında hazırlanır və zabitlərdən heç biri təklif olunan topla hal-hazırki vaxtda qvardiya ştabs-kapitanı Tarnovski qədər tanış ola bilməz. Və sonrası, həmin batareyaya komandanlıq ona, döyüş təcrübəsi əsasında öz sistemini gələcək təkmilləşdirmə üçün çoxlu qiymətli məlumat gətirər…[11]

***

General Əliağa Şıxlinski Avropaya oxumağa gedən azərbaycanlı tələbələr haqqında deyir:

---

[10]İrmanov Vladimir Aleksandroviç - (18.10.1852-27.04.1931) tam artilleriya generalı. Port-Artur və Birinci Dünya Müharibəsində Əliağa Şıxlinski və Səməd bəy Mehmandarovla çiyin-çiyinə döyüşlər aparmışdır. Oktyabr inqilabından sonra ağqvardiyaçıların könüllü ordusunda birinci Qafqaz-kazak korpusunun komandanı olmuşdur. Ağ qvardiyaçıların məğlubiyyətindən sonra Yuqoslaviyaya mühacirətə getmiş 1931-ci ildə Novi-sad şəhərində vəfat etmişdir. - Ş.N.

[11] Sənəd 2003-cü ildə (dekabr ayı) Moskvada çıxan, "Texnika i voorucenie" jurnalından götürülüb. Jurnalda “Rus zenit artilleriyasının yenilikçisi” adlı məqalə və general Əliağa Şıxlinskinin foto-şəkli də verilmişdir. Ş. N.

"Üç ildir tələbələr Darülfunununsuz qalmışdır. Amerikaya tələbə göndərilir. Qərbə qoşulub müasir həyata hazır qayıtmalı. Qərbə yüksək idealla getməli. Avropa və Amerikaya gedənlər bilməlidirlər ki, niyə və nə üçün gedir. Rusiyada təhsil alanlar milli həyatla yaşamalıdırlar. İlyaslar - İlya, Məhəmmədlər -

Mişa, Vəlilər - Vasya və Vladimir olmamalıdırlar. Onlar Vətənə yüksək idealla, milli hisslərlə ziyalı kimi qayıtmalıdırlar".

"AZƏRBAYCAN" QƏZETİ,
1919-CU İL, 24 YANVAR

ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİYƏ VERİLMİŞ VƏSİQƏ

31 iyul 1920-ci il.

Bu vəsiqəni təqdim edən Əliağa Şıxlinski yoldaş Azərbaycan İnqilabi Komitəsi tərəfindən gələcəkdə döyüş cəbhəsinə yola düşmək üçün Moskvaya - RSFSR İnqilabi Hərbi Şurasının sərəncamına göndərilir.

Bütün hərbi və mülki idarələr, ayrı-ayrı şəxslər yol boyu Əliağa Şıxlinski yoldaşa mənzil başına maneəsiz çatmağa və ona qanuni kömək göstərməyə çağrılır.

Əliağa Şıxlinski yoldaşda olan əşyalar və ərzaq məhsulları müsadirə və rekvizisiya oluna bilməz.

Xalq Xarici İşlər Komissarı ***N. Nərimanov***
İdarə işlər naziri ***imza***

***

Qafqaz cəbhəsi Qoşunlarının Baş Komandanı vəzifəsini icra edən general Y. V. Lebedinskiyə

R a p o r t

İndiki zamanda geyim formasının dəyişdirilməsi, o cümlədən, mövcud çiyin paqonlarının klapanlarla (petlisa-Ş. N.) əvəzlənməsi ordumuza yeni zərbə vurar və hardasa azacıq qalan milli ruhun daha da aşağı düşməsinə aparıb çıxarar.

Yenidən formalaşdırılan Müsəlman Korpusu üçün ləğv fəlakətli rol oynaya bilər. Buna görə də Müsəlman Korpusundan ötrü geyim formasının təsdiqi haqqında təkidlə xahiş edirəm.

Ümumi cizgilərlə bu forma belə layihələndirilmişdir:

- Baş geyimi-papaq; kokarda əvəzinə - beş guşəli ulduz;
- çərkəzi paltar və başlıq;
- ərəb əlifbası ilə "Müsəlman" şifrli və hərbi hissənin nömrəsi olan çiyin paqonları.

Geyim formasının ətraflı təsviri əlavə təqdim olunacaqdır.

Müsəlman Korpusunun Komandiri
general-leytenant Əliağa Şıxlinski[12]
9 fevral 1918-ci il

***

TAM ARTİLLERİYA GENERALI ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİYƏ

Teleqram

Gəncədən

Hərbiyyə naziri Səməd bəy Mehmandarovun və şəxsən öz adımdan tam artilleriya generalı rütbəsi ilə təltif olunduğunuza görə Sizi ürəkdən təbrik edirik.

General-mayor
Həbib bəy Səlimov[13]

QAZAX GENERAL-QUBERNATORU HÖRMƏTLİ CƏNAB, ƏMİRXAN[14]

Qəzetlərdə məzmunu təxminən aşağıdakı mövzuda olan yazılar peyda olub:

"Qazaxdan təxribat xarakterli xəbərlər gəlir ki, guya Ge-neral Əliağa Şıxlinski, Daxili İşlər Naziri Məmmədhəsən Hacınski, doktor Qarabəy Qarabəyov və Qarabağ General- qubernatoru (Xosrov bəy Sultanov-Ş.N) hakimiyyəti ələ almaq niyyətilə hərbi çevriliş eləməyə hazırlaşırlar".

Aparılan sorğulardan məlum olur ki, siz bu barədə Ömər Faiq Əfəndiyə (Nemanzadə Ş.N) və parlamentin üzvü Mustafa bəy Vəkilova demisiniz.

Siz bilirsiniz ki, yüksək vəzifədə olan hərbçinin sui-qəsddə iştirak etməsi necə böyük bir cinayətdir.

Yalnız bircə dəfə mənə Sizi görmək nəsib olub. Mən inanıram ki, ciddi səbəb olmadan Siz məni günahlandırasınız:

görünür siz, özünüz inandığınız adamdan bu barədə eşitmisiniz.

---

[12] Bu vaxt Azərbaycan Hərbiyyə nazirliyi yaranmamışdır. 1918-ci il noyabrın birində Hərbi Nazirlik, noyabrın 15-də isə Ümumi Qərargah, 1919-cu ilin mart ayında Baş Qərargahın Baş İdarəsi təşkil edildi.- Ş. N.

[13] Bu tarixsiz teleqram fonda(F.2898, iş.2,11, səh.221-də) əlyazması halındadır. Əliağa Şıxlinski bu ali rütbəyə 28 iyul 1919-cu ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 339 saylı əmriylə təltif olunmuşdur. Ş.N.

[14] Əmirxan Cahangir xan oğlu Xoyski (1888-1954) 1919-cu il oktybrın 13-dən 1920-ci il aprelin 27-dək Qazaxda Qubernator olub. Xarici İşlər Naziri Fətəli xan Xoyskinin qardaşı oğlu idi. Bolşevik-daşnaq təzyiqindən iyun ayından bacısı Sarabəyimlə Türkiyəyə qaçdı. 1954-cü ildə İstanbul şəhərində vəfat etmişdir. Məktub-teleqram elə bir vaxtda yazılmışdırki yerli bolşeviklər və Rusiyadan gələn təxribatçılar həm Milli orduda, həm də yüksək rütbəli ziyalılar arasında şaiyə yayıb onlarda Azərbaycan Hökumətinə qarşı inamsızlıq yaradırdılar. Daha doğrusu hökumət orqanlarının və şəxsiyyətləri biri-birinə vuruşdurmaq məqsədi güdürdülər. Məktubun surəti Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin arxivində (iş. №4344, səh.137) saxlanılır Ş.N.

Xahiş edirəm, tezliklə mənə bu ağ yalanı Sizə çatdıran adamın kim olduğunu bildirəsiniz ki, bu bədxah şər kələfini açaraq günahkarı məsuliyyətə cəlb edə bilim.

Sizə hörmət edən: **Əliağa Şıxlinski.**

***

VAXTİLƏ GENERAL ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİNİN KURSANTI OLMUŞ, MƏRHUM GENERAL-MAYOR AKİM ABBASOVUN (1911-1992) XATİRƏ ÇIXIŞI:

- Ömrümün qırx ildən çoxu Ordu sıralarında keçib. Bir zabit kimi yetişməyimdə 30-cu illərin hərbiçi gəncləri məhşur generallarımız Əliağa Şıxlinskiyə, Səməd bəy Mehmandarova borcluyam. Bakıda yerləşən Serqo Orcenikidze adına Zaqafqaziya hərbi hazırlıq məktəbində general Əliağa Şıxlinski bizə artilleriya taktikasından dərs deyirdi. O, dərslərdə ciddi və tələbkar idi. Biz gənclərə atalıq qayğısı ilə təlim - tərbiyə verir, yaxşı bilik almağımıza səy edirdi.

Bu gün fəxrlə deyə bilərəm ki, Əliağa Şıxlinskinin vaxtilə dərs dediyi kursantlar sonralar Böyük Vətən müharibəsi illərində mərdliklə vuruşaraq xalqın sevimli qəhrəmanları olublar. Bu qəbildən mən iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı tank qoşunları general-mayoru Həzi Aslanovun, iki Sovet İttifaqı Qəhrəmanı polkovnik Həbibulla Hüseynovun, polkovnik Aslan Vəzirovun və başqa şöhrətli oğullarımızın adını çəkə bilərəm.

General Əliağa Şıxlinski 50 ildən çox ordudakı xidməti və hərbi-elmi pedoqoci fəaliyyəti ilə xalqımızın adını ucaltmışdır. Bu gün biz xalqımızın sevimli oğlu ilə fəxr edirik. Şəxsən mənim üçün iki qat sevincdir. Əziz generalımızın, sevimli müəllimimizin xatirəsini əbədləşdirdiyi üçün qədirbilən Azərbaycan xalqına minnətdaram.

***

"QÜDRƏTLİ FİLOSOF, GÖZƏL İNSAN" məqaləsindən:

… O vaxtkı qaydaya görə Akademiyanın bütün institutlarının kadr məsələlərinin tam həlli axırıncı olaraq prezidentin birinci müavini kimi Heydər Hüseynovdan keçirdi. Onun köməkçisi məqsədimi bildikdən sonra səhərki gün qəbuldan bir saat qabaq gəlməyimi məsləhət gördü və söz verdi ki, onun yanına buraxmağa çalışacaq. Köməkçi qadın öz sözünə əməl edərək səhərisi gün Heydər Hüseynovdan icazə alıb məni qəbul vaxtından bir saat qabaq içəri buraxdı. Heydər Hüseynovdan başqa kabinetdə mərhum yazıçımız Mehdi Hüseyn də əyləşmişdi. Onlar çox səmimi söhbət edirdilər. Salam verdikdən sonra heç bir söz demədən ərizəni təqdim etdim. Ərizəni makinada yazdırmışdım. Heydər müəllim ərizəni diqqətlə oxudu və mənə əyləşməyi təklif etdi. Stul çəkib əyləşdim. O, birdən gülümsəyərək mənə müraciətlə dedi: "Əgər əsl tarixçi olmaq istəyirsənsə, söhbətə qulaq as, sonra sənin xahişinə baxarıq".

Onlar Azərbaycanın məhşur generalı Əliağa Şıxlinski haqda söhbət edirdilər. Birdən Heydər Hüseynov qəflətən məndən soruşdu ki, Əliağa Şıxlinskini tanıyırsanmı? O, kim olub? Xatirələrini oxuyubsanmı? Mən cavab verməkdə çox tələsdim və dedim ki, xatirələrini oxumamışam, ancaq eşitmişəm ki, çox yaxşı topatan olub. Onlar hər ikisi, xüsusən, H. Hüseynov qəhqəhə ilə gülərək, "Onun yaxşı top atan olduğunu kimdən eşitmisən?" - deyə soruşdu. Mən qulaqlarımın ucuna kimi qızardım. Hiss elədim ki, yersiz danışmışam.

Heydər Hüseynov general-leytenant Əliağa Şıxlinski ilə görüşlərindən çox fərəhlə danışırdı. O, dedi ki, general Şıxlinskinin yaşının 80-ə yaxınlaşmasına baxmayaraq, 1942-ci ildən onun yanına gedib, hərbi vətənpərvərlik işini gənclər arasında yaxşı təbliğ etmək üçün xatirələrini yazmasını xahiş etdim. General gözünün çox zəif görməsinə və qulağının ağır eşitməsinə baxmayaraq mənim xahişimi yerə salmadı. Həqiqətdə onun yazdığı xatirələri biz müharibə illərində həm Azərbaycan, həm də rus dillərində çap etdirdik və bu çox yaxşı səmərə verirdi.

Heydər Hüseynov general Şıxlinskinin həyat yoldaşı Nigar xanım haqqında danışaraq göstərirdi ki, yaxşı savadlı və Şıxlinskinin dediyinə görə çox mehriban bir qadın olub. Birinci Dünya Müharibəsi illərində şəfqət bacısı kimi yaralı döyüşçülərin müalicə edilməsində yorulmaz fəaliyyət göstərib. Bu zaman Mehdi Hüseyn dillədi: "Professor, mən təəcüb edirəm, necə olub ki, yaxşı ziyalı ailəsində böyüyən və şəxsiyyətcə gözəl olan belə cavan qız 50 yaşlı generala ərə getməyə razı olub". Heydər Hüseynov bir az durxub cavab verdi: "Məsələ elə deyil, əvvəla, Şıxlinski evlənən zaman 50 yox, 44 yaşında olub, ikincisi isə general Şıxlinski Nigar xanımın ikinci əri olub, onun birinci əri[15] vəfat etdikdən sonra dul qadın kimi Şıxlinskiyə ərə gedib". M. Hüseyn onunla razılaşdı, daha bir söz demədi.

H. Hüseynov sözünə davam edərək dedi ki, Şıxlinskidən başqa köhnə rus ordusunda general-leytinantlar Səməd bəy Mehmandarov, Hüseyn xan Naxçıvanskinin də xidməti böyükdür. Lakin xalqımız onları yaxşı tanımır. Müharibə illərində onun Əliağa Şıxlinski haqqında qəzet və jurnallarda xeyli yazıları çap olunmuşdur, ancaq bu çox azdır. Onlar haqqında Siz yazıçılar də gərək öz sözünüzü deyəsiniz, bədii ədəbiyyatda onları işıqlandırasınız, bu çox vacib və əhəmiyyətlidir. Mərhum Mehdi Hüseyn gülümsəyərək cavab verdi ki, işıqlandırmağa işıqlandırarıq, ancaq qorxuram sonra keçmişi idealizə etdiyimiz üçün bizi partiya məsuliyyətinə cəlb edəsiniz.

Heydər Hüseynov xeyli durxdu, sonra dedi ki, sən müəyyən dərəcədə haqlısan, təəssüf ki, bizimlə qonşu xalqlara nisbətən bu sahədə biz çox məhdud hərəkət edirik. Ancaq əminəm ki, vaxt gələcək, bu məhdudiyyət aradan götürələcəkdir.

Bununla da onların söhbəti qurtardı. Mehdi Hüseyn durub getmək istəyirdi ki, Hüseynov gülə-gülə dedi: "Mehdi müəllim, tələsmə, qoy bu yaxşı top atan yoldaşın ərizəsinə də baxaq, sonra gedərsən". Sonra məndən zaçot kitabçamı istədi və tələsmədən onu vərəqləyib qiymətlərimi nəzərdən keçirərək

[15] Nigar xanımın birinci əri milliyyətcə acar olan Dərviş bəy Məmmədbəy oğlu Palavandov idi. Dini müsəlman idi. (- Ş. N.)

üzümə baxıb: "Sən lap yaxşı oxuyansan ki", - dedi. M. Hüseyn söhbətə qarışdı: "Professor yəqin yaxşı oxuyur ki, Sizin yanınıza gəlib, pis oxusa, çətin ki, cürət edə bilərdi".

Talıb Əliyev,
Mərkəzi Müəllimləri Təkmilləşdirmə
İnstitunun baş müəllimi.

***

"DİLİN SAHİBİ XALQDIR" MƏQALƏSİNDƏN:

… Bu yaxınlarda Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Əlyazmaları İnstitutunda xalqımızın fəxri, böyük hərbi sərkərdə Əliağa Şıxlinskinin 1940-cı ildə çapdan çıxmış "Azərbaycan rusca lüğət" (Heydər Hüseynovun redaktəsi ilə) haqqında
yazdığı rəyin əlyazmasına rast gəldim. Həmin materialdan faydalanmaqla bərabər, müəllifin Azərbaycan xalq dilinin sirlərinə nə qədər dərindən bələd olduğuna heyran qaldım. Dilimizin necə də gözəl, necə də mənalı sözləri varmış. General Azərbaycan dili barədə, onun lüğət tərkibinin zənginliyi barədə çox maraqlı fikirlər söyləməklə yanaşı, lüğətin tərtibçilərinin bir sıra sözlərin məna çalarlarını nəzərə almaqda, nəticədə onların rusçaya da düzgün tərcümə etməkdə təqsirləndirmişdir.

Bizim indiki hərbi mütəxəssislərimizə, hərbi sərkərdələrimizə, hərbi jurnalistlərimizə tövsiyə etmək istərdim ki, ana dilinə münasibəti, ana dilini sevməyi general Əliağa Şıxlinskidən öyrənsinlər; heç olmazsa "dislokasiya" (qoşun diskolaksiyaları, dislakasiya etmək") kimi qəliz terminlərin azərbaycanlaşdırılmasına çalışsınlar. Təxminən yetmiş il bundan əvvəl Əliağa Şıxlinskinin Azərbaycan dilində yaratdığı hərbi terminlərə də onların münasibətini bilmək istərdik. Mənə belə gəlir ki, vaxtilə generalın yaratdığı hərbi terminlərdən bu gündə istifadə etmək olar.

Məmməd Qasımov
Filologiya elmləri doktoru, professor.
"ƏDƏBİYYAT QƏZETİ", 2 sentyabr 1998-ci il

* * *

"Rus ordusu generalarından azərbaycanlı Əliağa Şıxlinski çar Rusiyasının Avropa cəbhəsində xidmət etmək üçün Qafqaz müsəlmanlarından təşkil etmiş olduğu "Vəhşi diviziya"ya mənsub əsgər və zabitlərdən "Tatar alayı" adı ilə altı yüzə yaxın süvari toplayaraq, erməni qırğınlarının qarşısını almağa cəhd göstərdi. Bu qoşunda bir neçə rus zabit idə vardı".

"Birinci dünya hərbində türk hərbi, Qafqaz cəbhəsi, üçüncü ordu hərəkatı" tarixi əsərindən.Əsər 1993-cü il Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının nəşriyyatında çap olunmuşdur".

* * *

SALAM, MƏNİM GENERALIM!

Görkəmli Azərbaycan sərkərdəsi,cəsu general Əliağa Şıxlinskinin anadan olmasının 130 vəfatının 50-ci ildönümü münasibətilə.

Salam, mənim generalım,
Sənsiz pisdir mənim halım.
Bu dar gündə sənin kimi,
Sərkərdəni hardan alım.

İncimәsin indikilər,
Sıramızda az deyil nər,
Fəqət, əsil komandana,
Həsrət qalıb bu igidlər.

Dövran çətin, zaman təzə,
Boylanırıq yola, izə.
Kaş sənintək bir general,
Qoşulaydı cərgəmizə.

Əlli ildir həsrətliyik,
Qayğılıyıq, zəhmətliyik.
Unutmarıq heç bir zaman,
Biz səninlə şöhrətliyik.

Bir sözü də gərək deyəm,
Generalın ad günündə.
Gəlib ona raport verək,
Vətənimin şad günündə.

Şıxlinski yatan torpaq,
O vaxt nura qərq olacaq.
Qələbəmiz düşmənlərə,
Özü boyda dərd olacaq.

Bax belə bir arzu ilə,
Qəbrin üstə gəlmişik biz.
Bircə ona yanıram ki,
Qədrini gec bilmişik biz.

Salam, mənim komandanım,
Sənsiz keçir günüm, anım.
Fəxr edirəm, olub bir vaxt,

Sənin kimi generalım
Sənin kimi qəhrəmanım!

Həmid Abbas
16.03.93-cü il

* * *

YAZAQ

Elin Şer yazanları keçin bu üst yana yazaq,
Yurdumuzun mərd oğlunun adını dastana yazaq.
O, xalqın dostu olub, tərifi dostyana yazaq,
İgidlikdə, kişilikdə bənzəyib astana yazaq,
Şerimizin surətini Zaloğlu Rüstəmə yazaq.

Rus topunun allahıdı Şıxlinski Əliağa,
Harda adı çəkilirsə ürəyimiz dönüb dağa.
Öyrənmək istəyənlər çox düşməsinlər sorağa,
Haqqında çox çalışıb yazıbdı neçə varağa,
Buna görə çox sağ olu Nəzirli Şəmistana yazaq.

Bir orduya lərzə salıb bircə kəlmə sözü ilə,
Böhtana inanmayıb ta görməmiş gözü ilə.
Ürəkləri isindirib ürəyinin közü ilə,
Öz xalqının şöhrətini gəzdiribdi özü ilə,
Bəlkə daha aşıqların sazları sazdana yazaq.

Azərbaycan torpağına adı şöhrət-şan olubdu,
Kür yadına düşən zaman qara bağrı qan olubdu.
Döyüş günü igidlərin canlarında can olubdu,
Düşməni vecə almayıb neçə milyon san olubdu,
Doğulanda mərd doğulub anadan, düzyana yazaq.

Şair Telman Tovuzlunun coşubdu sinəsi yenə,
Ürəyi sözlə dolub o olub dinəsi yenə.
Xəstədi həkim yazıb şerdi kinəsi yenə,
Əliağa tək oğul gərək atları minəsi yenə,
Gorun nurla dolsun sənin, afərin ustana yazaq.

Telman Tovuzlu
05.07.83

GÖRKƏMLİ ADAMLAR GENERAL ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİ HAQQINDA

Hərb elminin araşdırıcıları qəlbən etiraf edə bilərlər ki, bizdə tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinskidən başqa ikinci hərbi alimimiz yox dərəcəsindədir. Xüsusilə, artilleriyadan söhbət düşəndə Fransa və Rus hərbi alimləri, görkəmli sərkərdələri eloğlumuzun misilsiz xidmətlərindən iftixarla söhbət açırlar.

Hərb elmləri doktoru professor general-mayor, Dövlət mükafatı laureatı Yevqeni Barsukov:

- Əliağa Şıxlinski taktika sahəsində dərin nəzəri və əməli bilikli sayca çox olmayan topçulardan biri olub. O, hərb elmini təcrübədə tətbiq etmək sahəsində nadir bir istedada malik idi. Əliağanın qəhrəmanlığı öz vətəninin şərəf və azadlığını müdafiə edən hər bir şəxs üçün nümunə olmalıdır.

V. Bertels 1912-ci ildə Varşavada nəşr etdirdiyi "Quru qala" qoşunları və ağır səhra artilleriyası tərəfindən atəş açılmasında cihazlardan istifadə edilməsi haqqında məlumatlar kitabında onun elmi fəaliyyətinə yüksək qiymət verərək yazmışdır:

- "Şıxlinski üçbucağı" təkcə rus artilleriyasında deyil, Fransa, İsveçrə, Norvec və Avstriya artilleriyasında da böyük şöhrət qazanmışdır.

Yazıçı Aleksandr Stepanov:

- Əliağada general təkəbbüründən əsər əlamət yox idi… Şıxlinski hərbi akademiyanı bitirməsə də, fitri zəkası, praktik fəhmi topçuluq elmində ona böyük nüfuz qazandırmışdı.

Moskva Dövlət Universitetinin professoru Arkadiy Sidorov:

- Keçmiş ordunun general-leytenantı məşhur artillerist Əliağa Şıxlinskinin adı artilleriya elmində həmişə hörmətlə çəkilir.

Akademik Heydər Hüseynov:

- Əliağa Şıxlinski dünyada şöhrət qazanmış topçuluq elmi sahəsindəki nəşrləri və fəaliyyəti ilə yanaşı, dil və ədəbiyyat məsələləri ilə də məşğul olurdu. Əliağa Şıxlinski ilə yaxından tanış olanlar, onun maraqlı söhbətlərinə qulaq asanlar bilirlər ki, bu təvazökar və səmimi insan nə qədər ağıllı və ibrətli bir şəxs idi.

Xalq şairi Səməd Vurğun:

- Azərbaycanlılar birinci dəfə deyil ki, vuruş meydanlarında (1945-ci ildə olan Sovet-Yaponiya müharibəsi- Ş. N.) Yaponlarla qarşı-qarşıya gəlirlər. Mən Port-Artur uğrunda gedən döyüşlərdə fərqlənmiş məşhur topçu Əliağa Şıxlinskinin adını çəkə bilərəm. Bu ad rus hərb elmi tarixində böyük şöhrət qazanmışdır.

Görkəmli Dövlət xadimi, yazıçı - dramaturq Nəriman Nərimanov:

- Şıxlinski Nikolay ordusunda "artilleriyanın allahı" sayılırdı.

General-mayor Akim Abbasov:

- Üç il iki məşhur generalımız Səməd bəyin və Əliağanın oxuduğu mühazirələrin dinləyicisi olmuşam. Onların hər sözü, hər mühazirəsi biz dinləyicilərin qəlbinə çox asanlıqla yol tapırdı. Hərb elmində və hərbi taktikada qazandığım bütün müvəffəqiyyətlər üçün onlara borcluyam.

Ordu komandanı İona Yaker (1896-1937):

-Yoldaş Şıxlinski möhkəm iradəyə və enerjiyə malikdir, vəziyyəti düzgün qiymətləndirməyi bacarır, tabeliyində olanlar qarşı tələbkar, lakin çox ədalətlidir, onlara yoldaşlıq münasibəti bəsləyir. İntizamlıdır, sağlamdır, yaşının çox (1925-ci ildə yazılıb- Ş. N.) olmasına baxmayaraq səfərlərdə çox dözümlüdür. Hərbi Elmi Bilik Cəmiyyətinin ən fəal üzvüdür. Yüksək hərbi elmi biliyə malikdir.

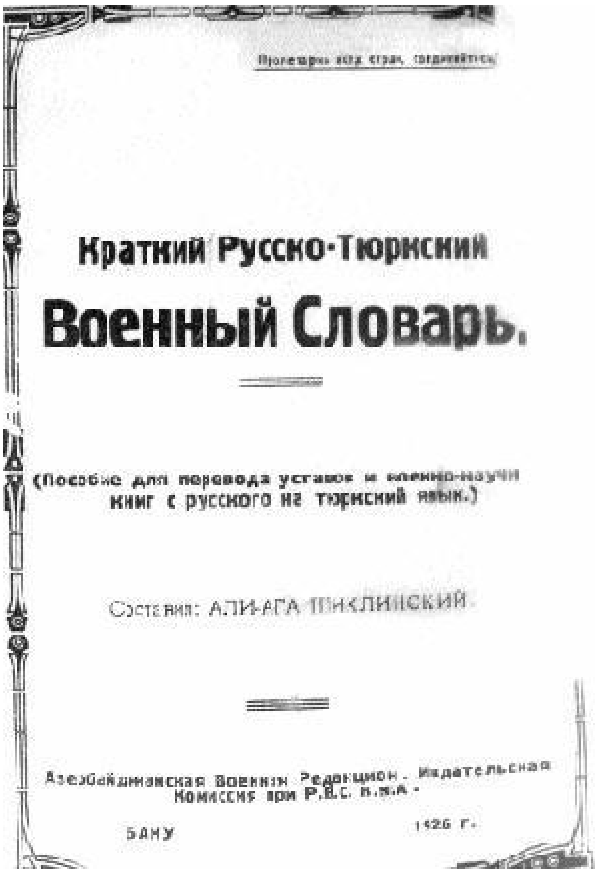

Краткий Русско-Тюркский

Военный Словарь.

(Пособие для перевода уставов и военно-научных книг с русского на тюркский язык.)

Составил: АЛИ-АГА ШИХЛИНСКИЙ.

Азербайджанская Военная Редакционно-Издательская Комиссия при Р.В.С. [illegible]

БАКУ 1926 г.

№179

12 fevral 1920-ci il, BAKI ŞƏHƏRİ

Söz ardı

Bəzi nadanlar ötən əsrin doxsanıncı illərində hay-küy saldılar ki, guya general Əliağa Şıxlinski bolşeviklərin hücumu zamanı Xaçmaz yaxınlığındakı dəmir yolu xətlərini sökdürmək əmrini versəydi, istilaçı bolşevik-daşnak cəlladları Bakıya girə bilməyəcəkdi. Bu yalan nə ayaq tutdu, nə də yeridi. Azərbaycan xalqı bu yalanlara inanmayıb, inanmayacaq da... Xalq dünən də, bu gün də əzəli və əbədi məhəbbətlə sərkərdə oğlu Əliağa Şıxlinskini sevir və sevəcək də... Bütün bunlara onun hərbi fəaliyyəti, o illərdən qalma xatirələr və arxiv sənədləri şahidlik edir.

Bir daha dırnaqarası alimlərə cavab olmaq üçün 1920-ci ilin təlatümlü mart və aprel aylarından qalma bir xatirəni və bir rəsmi sənədi möhtərəm oxuculara təqdim edirəm. Xatirənin müəllifi 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətində əks-kəhfiyyat idarəsinin rəisi vəzifəsində işləmiş Nağı bəy Şeyxzamanlıdır. Nağı bəy həmin xatirəni 1934-cü ildə Türkiyədə mühacirətdə olarkən yazıb.

***

Azərbaycan hökuməti Türkiyədən gələn zabitləri orduya götürməyə əmr vermişdi. Gələnlər parlamentin mühafizə alayına daxil oldular. Ancaq onlar hökümətimizdən aldıqları maaşdan bir neçə dəfə çox maaş fırıldaqçı nümayəndələrdən alırlarmış. Hamısı Moskvanın pulları idi. Hökumətimiz işğal ərəfəsində son bir qərar verir: Hökumət təcili Bakıdan Gəncəyə keçəcək Qızıl Ordu ilə müharibəyə Gəncədən başlayacaqdı. Bu məsələnin həlli üçün pula ehtiyac var idi. Təcili olaraq Azərbaycan Dövlətinin mərkəzi bankı Gəncə şöbəsinə 100 milyon manat göndərilməsinə əmr verdi. Pullar sandıqlara qoyuldu. Stansiyaya göndərilərək vaqonlara yerləşdirildi. Qatar hərəkət edəcəyi vaxt parlamentin mühafizə alayından Xalid adında qısaboylu türkiyəli bir zabit əlli-altmış silahlı nəfərlə qatarı saxladır və hərəkətinə mane olur.

Hökumətimizin daxilində çox məşum rol oynamış Məmməd Həsən Hacınski gizli olaraq Moskva agentləriylə sözləşmiş, hökumətimizin və xalqımızın əleyhinə çalışmışdır. Moskvanın göstərişi ilə hərəkət etmişdir. Əsl xəyanətkar olan bu bədbəxt xainin hərəkəti pula tamahı olmayıb alçaqlığından irəli gəlmişdir. Müdafiə naziri, (Müdafiə Nazirinin müavini olmalıdır -Ş. N) general Əliağa Şıxlinski Birinci Dünya müharibəsində rus ordularının baş müfəttişi olaraq şöhrət qazanmış general fırıldaqçı nümayəndə olan Xəlil paşaya inanıb saflığının və qocalığının qurbanı olmuşdur.

Qızıl Ordu sərhədimizdə toplandığı vaxt hökumətimiz Quba qubernatoruna dəmiryol xətlərinin bir kilometrə qədər sökülməsi əmrini verir. Ertəsi gün qubernator xətləri sökdürür. Lakin Xəlil paşa general Şıxlinskiyə gedib deyir: "Amandır, paşam, hökumət sərhəddə dəmiryol xətlərini sökdürübdür. Qızıl Ordu Anadoluya keçə bilməyəcək, yardım gecikəcəkdir. Tədbir görün". General Şıxlinski dərhal əmr verir və xətlər bərpa olunurlar.

27 apreldə Qızıl Ordu Bakıya gəlir və hər yanda mühüm nöqtələri tutur. İlk tədbir olaraq mühafizə alayının adını dəyişdirib "Yardım" alayı qoyurlar. İki gün keçdikdən sonra onu istifadə edirlər. Üçüncü gün Qızıl Ordu "Yardım" alayının əsgərlərindən silahı alıb, "marş evinizə" deyirlər. Alay zabitlərinin isə ələ keçənlərini güllələyirlər. Yaxalanmayanlar isə bir müddət gizlənib, sonra hərəsi bir tərəfə qaçırlar. Artıq bolşeviklərə görə bu alay öz vəzifələrini yerinə yetirmişdir. Bu fırıldaqçılardan Xəlil paşa, Baha Said, Nail və başqaları canlarını qurtarıb Gürcüstana keçə bilmişdilər.

İşğalın ikinci günü idi. "İttihadi-İslam" firqəsinin sədri doktor Qarabəyov ilə safsulu general Şıxlinski Bakıdakı kazarmaları dolaşaraq azəri əsgərlərinə nitq söyləyirdilər. Qarabəyov dindən, müsəlmançılıqdan bəhs edirdi. Qoca general Şıxlinski isə: "Övladlarım, türk ordusu paşalarının rəhbərliyi altında gələrək bizim Bakımızı düşməndən təmizlədi. İndi yardım etmək

növbəsi bizə çatdı. Türklərin İstanbulunu düşmənlər işğal etmişlər. İstanbulu düşməndən təmizləmək lazımdır. Mən də siz əsgərlərimi alıb köməyə gedəcəm. Siz də gedəcəyinizə, savaşacağınıza söz verirsinizmi?" - deyə soruşur. Əsgərlər sevinc göz yaşları içində "gedəcək və öləcik" deyə qışqırırlar. Şıxlinski deyir: "Övladlarım köməyə gedən yalnız biz olmayacayıq. Ənvər paşa vaxtıyla Rusiyada əsir düşən bütün türk əsgərlərini və bir milyona yaxın tatar könüllüsünü toplayıbdır. Gəlib buradan keçəcək. Biz də onlar ilə gedəcəyik".

Safdil Şıxlinski söylədiyi sözləri səmimi-qəlbdən deyirdi. Bolşeviklərə satılmamışdı. Xainlərin təbliğatına ağılsız kimi inandığından söyləyirmiş. Təbliğat dediyimiz şey ən iti qılıncdır. O vaxt bolşeviklər Ənvər paşa ordusuyla gəlir deyə bir şaiyə çıxarırlar və bütün şəhər camaatı stansiyaya toplaşır. Sonra Ənvər paşa bir gün gecikir deyə ikinci bir şaiyə çıxır və camaat evlərinə qayıdır.

(Nağı bəy Şeyxzamanlı "Azərbaycan İstiqlal mücadiləsi xatirələri" "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1997-ci il. səh 100-də).

***

ВОЗЗВАНИЕ К ГРАЖДАНАМ АЗЕРБАЙДЖАНА

16 марта 1920г.

Всем известна трагедия турецкого народа в Аидинском вилайете с главным городом Смирной, где коварно и жестоко были истреблены многие тысячи наших единоплеменных братьев.

Весть об этих страшных событиях с быстротою молнии пронеслась по всему мусульманскому миру и до сих пор жжет сердца. Но нас, азербайджанцев, смирнские события должны волновать и беспокоить больше всех. Освобождением нашей столицы г. Баку от захвата врагов наших мы всецело обязаны тем турецким героям, в серде коих 60% были айдинские уроженцы. эти герои легли костьми на чужбине, лелея надежду по исполнении долга вернуться к родным очагам и ласкать, после продолжительной разлуки, своих детей.

Между тем дети и жены этих героев ныне изнывают под гнетом жестоких событий, обреченные на голод и холод, и наш священный долг всеми мерами и силами прийти на помощь мусульманам, пострадавшим от смирнских событий, настолько же необходима она и беженцам Нахчивани и Зангезура, которые являются неотьеммыми частями Азербайджана.

Ради спасения жизни обреченных на голодную местностей, мы нравственно обязаны уделить из своего состояния посильную лепту.

Необходима, чтобы во всех местах Азербайджана образовались общества для сбора пожертвований в пользу мусульманских беженцев.

Приглашаем всех граждан к участию в пожертвованиях на это не терпеящее отлагательства дело.

Председатель Центрального Комитета по сбору пожертвований генерал Али Ага Шыхлинский

“Азербайджан” газ, 1920г.
16 марта

TAM ARTİLLERYA GENERALI ƏLİAĞA ŞIXLİNSKİ ÖMRÜNÜN ƏSAS TARİXLƏRİ

1865, 23 aprel- Gəncə quberniyası Qazax qəzasının Qazaxlı kəndində məşhur mülkədar Hacı İsmayıl ağa Alqazax oğlu Şıxlinskinin və Şahyəmən xanım Mirzə Məhəmməd qızı Qayıbovanın (qız soyadı) ailəsində anadan olub.

1875, 17 noyabr - Tiflisdəki iki illik şəxsi gimnaziyaya daxil olub. Qeyri-adi istedada malik olduğuna görə ekstrni imtahan verib buranı yeddi aya fəxri fərman və əla diplomla bitirmişdir.

1876 avqust- Tiflis hərbi gimnaziyasının birinci sinfinə qəbul olunub. Gimnaziyanı (sonralar Kadet Korpusu adlandı-Ş. N) on iki ballıq əla qiymətlərlə bitirib.

1883, 1 sentyabr - Peterqburdakı Mixaylovsk Artilleriya Məktəbinə yunker rütbəsində daxil olub.

1886, 11 avqust - Mixaylovski Artilleriya Məktəbini birinci dərəcəli diplomla bitirdiyinə görə pul mükafatı, qızıl saat və podporuçik rütbəsi verilib. Qafqazda yerləşən 39-cu topçu briqadasına həqiqi hərbi xidmətə göndərilib.

1900-1901-ci illərdə - Çin hərbi yürüşündə iştirak etmişdir.

1904-1905-ci illərdə Rus-Yapon müharibəsində iştirak etmişdir. Əla döyüş xidmətlərinə görə dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Georgi" ordeni və qızıl Silahla mükafatlandırılmışdır.

1906. fevralın 1*-dən avqustadək - Çarskoye-Selo şəhərindəki Artilleriya Zabitləri məktəbində kurs keçib. Əla qurtardığına görə həmin məktəbdə müəllim saxlanılıb.

1906-cı il - Gözlə görünməyən hədəfi nişan alan "Şıxlinski Üçbucağı" hərbi-elmi nəzəriyyəsini kəşf edib.

1907-ci il - Riqada yerləşən 29-cu topçu briqadasında batareya komandiri olub.

1908, 26 noyabr - Polkovnik rütbəsi verilib.

1909, 27 oktyabr -Nigar xanım Mirzə Hüseyn qızı Qayıbova ilə ailə qrmuşdur.

1910, 4 avqust - İyirmi birinci artilleriya briqadasının birinci divzionuna komandir təyin edilib. "Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi" elmi əsərini nəşr etdirmişdir.

1913, 2 yanvar - Artilleriya Zabitləri məktəbinin rəis müavini təyin edilib.

1913, 14 aprel - General-mayor rütbəsi ilə təltif olunub.

1913, 13 sentyabr - Fransanın generallara məxsus “Fəxri Legion” ordeni ilə təltif olunub.

1915, yanvar - Şimal-Qərb cəbhəsinə dəvət olunub. Müharibə üçün ağır artilleriya heyətinin təşkilinə rəhbərlik edib.

1915, 31 oktyabr - Ali Baş Komandan yanında tapşırıq generalı vəzifəsinə təyin edilib. Ağır artilleriya divizionlarına və briqadalara rəhbərlik edib.

1916, 16 aprel - Qərb cəbhəsindəki ordunun artilleriya müfəttişi təyin olunub.

1917, 9 sentyabr - Onuncu ordunun komandanı təyin olunub.

1917, 2 aprel - General-leytenant rütbəsi ilə təltif olunub.

1917, 15 noyabr - İmperiya ordusundan tərxis olunmaq haqqında xahiş etmiş, rəsmi olaraq dekabrın 2-də ordu komandanı vəzifəsindən azad edilmişdir.

1917, noyabr - Qafqaza qayıdır və azərbaycanlılardan ibarət "Əlahiddə Müsəlman Korpusu"nu təşkil edir.

1918, 13 dekabr - Milli Azərbaycan ordusunun yaradılması haqqında "Hərbi layihə" hazırlayır.

1918, 25 noyabr - Azərbaycan Respublikasının ilk Hərbiyyə Naziri, tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovun müavini təyin olunur.

1919, 28 iyul - Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti-nin 339 saylı əmri ilə Əliağa Şıxlinskiyə tam artilleriya generalı rütbəsi verilmişdir.

1920, 9 mart - İlk dəfə onun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Demokratik Respublikasında Qızıl Aypara Cəmiyyəti təsis olunmuşdur.

1920, avqust 1921, 18 iyuladək-Moskvadakı Ali Artilleriya məktəbində dərs demiş və Petroqrad Topçu Akademiyasıda mühazirələr oxumuşdur.

1922-ci il - Azərbaycan Komanda heyəti məktəbində topçuluqdan dərs demiş və Hərbi-Elmi Cəmiyyətin sədr müavini seçilib.

1923-cü il - "Kommunist" qəzetində (aprel ayı №9, 10,11) "Gələcək müharibədə toplar" silsilə məqalərini dərc etdirmişdir.

1924-cü il - Azərbaycan Komanda Heyəti məktəbinin rəis müavini olmuşdur.

1925-ci il - Azərbaycan Hərbi tərcümə kollegiyasının baş redaktoru.

1926-cı il - Bakıda "Rusca-Türkcə qısa hərbi lüğət" əsəri nəşr olunmuşdur. Bu, Azərbaycan Hərb tarixində ilk kamil hərbi lüğət idi.

1927-ci il - "İşçi-kəndli Qızıl Ordu topçusunun döyüş təlimnaməsi" elmi əsəri nəşr olunmuşdur.

1928-ci il - "Hərbi bilik" jurnalının beş və altıncı saylarında silsilə hərbi-elmi məqalələrlə çıxış etmişdir.

1929-cü il - Səhhətinə görə istefaya çıxmışdır, lakin hərbi -elmi pedoqoji fəaliyyətini dayandırmamışdır. Ömürlük fəxri təqaüdlə təmin olunmuşdur.

1943-cü il, 18 avqust - Bakıda C. Cabbarlı küçəsi 14 saylı mənzildə vəfat etmişdir.

1944-cü il, aprelin 9-da - "Xatirələrim" kitabı nəşr olunmuşdur. Həmin kitab 1984-cü ildə "Azərnəşrdə" əlavə və izahlarla kütləvi tirajla (60 min) Azərbaycan, rus dillərində nəşr olunmuşdur.

İlk azərbaycanlı hərbi şəfqət bacısı
Nigar xanım Şıxlinskaya

İLK HƏRBİ ŞƏFQƏT BACISI
(Nigar xanım Şıxlinskaya)

Mən yalnız bir qadının mehriban nəvazişilə yaşayıb ölmək istərdim.

Jül Renar

Dadıma çatmışdı şəfqət bacısı.
Hörüklü saçları dəydi üzümə.
Kövrəldim. Qanımda ağrı, acısı,
Dedim: Burax məni özünü üzmə
Qoy qalıb can verim, allah xətrinə…
Elə məyus-məyus baxdı ki, mənə,
Daha dinənmədim. Yaramı yudu,
Sonra da ehmalca onu sarıdı.

Yakob Polonski[16]

Hər dəfə Nigar xanım Şıxlinskayadan söz düşəndə istər-istəməz Qafqaz tarixinin mahir bilicisi Vasili Veliçkonun "Nəciblik azərbaycanlıların qanındadır, onlar təbiət etibarilə xoşxasiyyət və rəhmlidirlər, mərd və alicənabdırlar" sözlərini xatırlayıram.

Nigar xanımın ömür yolu ilə tanış olanda görürsən ki, nəciblik sözü onun təbiətinə xas olan xüsusi bir keyfiyyət imiş. Bu nəcib və xoşxasiyyət qadınla iyirmi iki il ömür sürmüş məhşur sərkərdəmiz Əliağa Şıxlinski yazır:

"1909-cu il oktyabrın 27-də qırx dörd yaşında ikən mən Zaqafqaziya müftisi Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbovun qızı Nigar xanımla evləndim… bu dəyişiklik mənim həyatımı işıqlı bir yola, parlaq səadətə yönəltdi. Bir yerdə

[16] Şeri şair Səyavuş Məmmədzadə tərcümə edib

keçirmiş olduğumuz iyirmi iki illik həyatın aydın səmasında bir bulud ləkəsi belə görünmədi. Fitrən istedadlı olan, yaxşı təhsil görmüş, mülayim xasiyyətli Nigar xanım ailə səadəti üçün yaradılmış bir qadın idi. Mən bu səadətə tam mənası ilə nail oldum. Lakin 1931-ci il avqustun on beşində Nigar xanımın ölümü mənim üçün ən ağır zərbə oldu. Mənim hər şeyim: həm səadətim, həm də səhhətim onunla getdi".

Nigar xanım 1871-ci il oktyabrın 10-da Tiflisdə ziyalı bir ailədə dünyaya gəlmişidr. Atası Şer-sənət xridarı, məhşur din alimi Mirzə Hüseyn, anası Səadət xanım isə Qafqaz Qadınları Xeyriyyə Cəmiyyətinin fəxri sədri idi.

İlk təhsilini evdə ata-anasından və məhşur riyaziyyatçı Əbdülkərim ağa Qayıbovdan alan Nigar xanım Tiflisdəki Nücabə Qızlar İnstitutunu 1889-cu ildə qızıl medalla bitirmişdir[17] fransız və rus dillərində sərbəst danışan Nigar xanım, ərəb və fars dilərini də kamil bilirdi.

Zaqafqaziya müftisinin qızı Nigar xanım Qayıbova qızıl medalla, Dilşad xanım Axundova və Fərruxa xanım İsmayılova gümüş medalla təltif olundular.

Bahadır bəy Qayıbovun akademik Heydər Hüsenova 30 sentyabr 1946-cı il tarixli məktubu:

"Hörmətli Heydər Nəcəfoğlu!

Əlbəttə, Sizin unudulmaz Əliağa və Nigar bacı haqqındakı yazınız həmişə çox uğurlu alınır. Bəli, onları unutmaq olmaz: onların hər ikisi öz Vətənini və xalqını səmimi qəlbdən sevirdilər. Onlar yalnız təhsil aldığı rus dili deyil, öz doğma ana dilini də əla bilirdilər.

Heç vaxt unutmaram ki, onların hər ikisinə şəxsən ana dilində təhsil verən, həmçinin Tiflisdə, Qoridə - Müəllimlər seminariyasında yüzlərlə azərbaycanlı uşağını oxudan rəhmətlik atam səbəbkardır.

Rəhmətlik Nigar bacı atamdan daha çox şey əxz etmişdir: o yetkinliyində, nəinki İran klassikləri Sədi, Firdovsi, Hafiz, Cami və başqalarını oxumuş, həmçinin bütün Azərbaycan şairləri - Xaqani, Nizami, Fizuli, Vaqif və başqalarını mütaliə etmiş, ərəb dilini öyrənmiş və ərəb ədəbiyyatı ilə yaxından tanış idi. Heyif ki, Siz onunla tanış deyildiniz - o, həqiqətən rus dili bir yana, bizim və fars ədəbiyyatının bilicisi idi".

1918-ci ildən Bakıda yaşayan Nigar xanım "Yeni fikir" qəzetində Azərbaycan ədəbiyyatına dair silsilə məqalələri ilə çıxış etmişdir. O, 1923-cü ildə "Proletar mədəniyyəti" şüarı altında klassik irsimizə xor baxan, dilimizin saflığını korlayan cığırdaş qələm sahiblərini cəsarətlə tənqid edir və Nizami Gəncəvinin nə üçün farsca yazmasının tarixi səbəblərini elmi izahını əsaslı faktlarla şərh edir, Nizaminin azərbaycanlı olmasına şübhə edənləri kütbeyin, savadsız adlandırır. O, Nizaminin azərbaycanlı olmasını yazan ilk tədqiqatçılardan biridir.

Nigar xanım Şıxlinskayanın "Yeni fikir" qəzetinin doqquz oktyabr 1923-cü ildə dərc etdirdiyi "Azərbaycan ədəbiyyatına dair" iri həcmli elmi məqaləsində ədəbi problemlərin həlli araşdırılır.

---

[17] "Tiflisskiy listok" qəzeti 1889-cu il 3 iyun (N 124) tarixli sayında yazır ki, ötən həftənin cümə axşamı Zaqafqaziya Qızlar İnstitutunun təntənəli buraxılışı oldu. İnstitutu bitirən 194 nəfər müdavimin 17 nəfəri ali təltifata layiq görüldü. Təltif olunanlar arasında müsəlman qızları da var. (Ş. N.)

O, yazır: "Yeni fikir" qəzetinin keçən nömrəsindən birində "Ədəbiyyat necə xidmət etməlidir?" ünvanlı məqaləsində Hüseyn bəy Hacınski cənabları deyir ki:

"Bizim dahi şairlərimiz hələ gəlməyiblər. Fars tayfasının dahiləri: Firdovsi, Sədi, Hafiz, Ömər Xəyyam… yazdıqları ədəbiyyat ilə dünyada məhşur olmuşlar. Bizim bunlar kimi heç bir şairimiz olmayıbdır. Olsa da Molla Rumi, Şeyx Nizami kimi fars dilində gözəl əsərlər qoyub. Öz dillərinə məhəl qoymayıblar. Odur ki, biz onlara türk şairi deyib fəxr etməməliyik. Farsdan, ərəbdən qafiyə düzəldib dilimizi xan-xarab edərək mədh və ya həcv yazan ədib ola bilməz. İndiki şairlərimizdən Abdulla Şaiq, Hüseyn Cavidə az-çox ədib demək olar, ancaq bunlar dillərini molla dili deyil, caamat dili yapmalı, şerlərini osmanlı türkcəsilə deyil, Azərbaycanın şivəsində uyğunlaşdırmalıdırlar".

Hüseyn bəy Hacınski cənabları deyir ki, "bizim dahi şairlərimiz hələ gəlməyiblər. Biz bu cür əbibləri, şairləri gözləyirik. Onlar bundan sonra gələcəklər".

Nigar xanım Şıxlinskaya, Hüseyn bəy Hacinskiyə irad tuturaq sonra fikrini belə əsaslandırır:

"İstədiyiniz şair, ədiblər gələcəklərmi - bunu bilmək çətindir. Bu halda şairlərimiz, ədiblərimiz vardır və keçmişdə də var idilər. Bunu yəqin deyə bilərik. Abdulla Şaiq və Hüseyn Cavid cənabları, əlbəttə ki, ədibdirlər və təbii-şairanələri də vardır…"

Nigar xanım məqalələrində bolşevik fitvasına uyanlara, klassik irsimizi inkar edənlərə, zəngin Azərbaycan dilini mükəmməl bilməyənlərə məsləhət verərək yazırdı:

"… Həmişə və hər yerdə camaatın söylədiyi dildə yazmaq olmaz. Hər millətin və camaatın növbənöv şivəsi vardı, amma ədəbi dili birdir. Yazan özü də şivədə danışsa da, yazdığı ədəbi dildə olmalıdır. Dilimizdə olan ərəb, fars sözlərini mümkün qədər əvəz edib Azərbaycan sözlərini işlətmək lazımdır. Çünki öz dilimizdə Azərbaycan sözləri çoxdur. Ərəb və fars sözlərini ancaq azərbaycanca əvəzi olmadıqda izahlarla işlətməliyik.

Dilimizdə köklənmiş ərəb, fars sözləri işlətmək olar, çünki bunları oxumamışlarımız da bilirlər. Rus dilində də əcnəbi sözləri vardır. Başqa dillərdən iqtibas etməmiş heç bir dil tapılmaz"

* * *

1948-ci il noyabrın 28-də gecə saat ikidə dünyadan köçən dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyovun pianosunun üstündə bitməmiş bir not qaldı. Üzeyir bəy general Əliağa Şıxlinskinin altı bəndlik "Mənim" şerinin iki bəndinə romans yazmışdı.

1912-ci ildə Çarskoye Seloda yazılan bu şerdə general sonsuz bir məhəbbətlə sevdiyi Nigarını tərənnüm edirdi:

Ey sevdiyim, ey dilruba,
Səbrim, qərarımsan mənim.
Səd mərhəba, səd mərhəba,

Nə türfə yarımsan mənim.

Görən səni, ey nazənin,
Deyər: pəh-pəh, səd afərin!
Dünyada mislin yox yəqin,
Əcəb dildarımsan mənim!
Gözəl zahirdə surətin,
Gözəl batin, təbiətin.
Gözəl, hər işdə qeyrətin,
Namusum, arımsan mənim.

Mənim baharda bülbülüm,
Mənim qızılca sünbülüm.
Gülşənlərdə zərif gülüm,
Bağlarda barımsan mənim.

Səni ziyarət eylərəm,
Sənə ibadət eylərəm.
Həm çox sədaqət eylərəm,
Çün sən Nigarımsan mənim.

Mən aşiqin adı Əli,
Verdin bu dərsi bilməli.
Eşqindən olmuşam dəli,
Sən ahu-zarımsan mənim.

Nigar xanımın fransız dilini mükəmməl bilməsi haqqında mənim bildiyim iki olmuş əhvalat var. Onlardan birini general Əliağa Şıxlinski xatirələrində ötəri də olsa yazıb.

… 1912-ci ilin yayında Çarskoye-Seloya gələn Fransa hərbi nümayəndə heyətinin başçısı general Dezavye general Əliağa ilə səmimi münasibətdə olur. Bir gün Şıxlinski onu evinə qonaq dəvət edir.

Fransızca çətinliklə danışan Əliağaya Nigar xanım da arabir kömək edirmiş. Nigar xanımın fransız dilini incəliklərinə qədər bilməsi general Dezavyeni heyrətə gətirdi. O, maraqla soruşur ki, neçə il Parisdə yaşamısınız. Onda Nigar xanım gülümsünüb deyir ki, heç Parisin üzünü görməmişəm. Heç vaxt Rusiya ərazisindən kənara çıxmamışam. Ona təşəkkür edən general Dezavye demişdir:

- Məni heyrətəgətirdiniz, madam, öz gözəl, təmiz Paris ləhcənizlə…

İkinci əhvalatı isə mənə on il əvvəl Nigar xanımın yaxın qohumu, mərhum Zülfüqar Qayıbov danışmışdı.

…Bir dəfə anası Səadət xanımla doğma Salahlı kəndindən Tiflisə gedən Nigar Saloğlu Stansiyasında qatar gözləməli olur. Bu vaxt Qarayazı çölündən ekspedisiyadan qayıdan iki fransız da qatarın gəlməsini gözləyirmiş. Fransızlardan biri o birinə Milli geyimdə olan Nigar xanımı göstərib deyir: - Ora bax, gör türk qızı necə gözəldir, amma heyif ki, çox zövqsüz geyinib.

Fransızların Nigara baxıb nəsə dediklərini hiss edən anası Səadət xanım :
- Qızım, - deyir, - onlar deyəsən səndən danışırlar?

- Ana, dinmə, onlar məni və geyimimi təhqir etdilər. Eybi yoxdur, bu saat cavablarını alarlar.

Qatar gəlir. Minirlər. Bir xeyli gedəndən sonra Nigar xanım çölə baxıb fransızlardan təmiz fransız dilində soruşur: - Cənab, zəhmət olmasa, deyin görək saat neçədir, hələ Naftulluğa çoxmu qalır?

Heyrətdə qalan fransızlar özlərini itirirlər. Dönə-dönə Nigar xanımdan və anasından üzr istəyirlər.

Nigar xanım xalqımızın ilk hərbi şəfqət bacısıdır.

Birinci Dünya müharibəsi başlananda general Əliağa Şıxlinski Çarskoye Selodakı Artilleriya Zabitləri Məktəbində rəis müavini idi. Döyüşən orduya gedən müdavimlərin tədris binası, kazarmaları (qışlaları) yaralı əsgərlər üçün hospitala çevrilir. Zabit arvadları yaralı əsgərlərə tibbi yardım göstərmək üçün "Qırmızı Xaç Cəmiyyəti" təşkil edirlər. Nigar xanım həmin cəmiyyətə sədr seçilir.

İmperatorun "Qırmızı Xaç Cəmiyyəti"nin səlahiyyətli nəzarətçisi polkovnik Velçinski bir yoxlama zamanı demişdir ki, Nigar xanım Şıxlinskayanın başçılıq etdiyi hərbi xəstəxana hazırki müharibədə fövqəladə təşkil olunmuş bütün "Qırmızı Xaç Cəmiyyəti" xəstəxanaları arasında ən yaxşısıdır. Onu da xatırladaq ki, Hərbi xəstəxananın rəsmi adı “Topçu zabitləri məktəbi qadın komitəsinin xəstəxanası” olmasına baxmayaraq, hörmət əlaməti olaraq hamı ona "Şıxlinskayanın xəstəxanası " deyirmiş.

Həmin illəri xatırlayan general Əliağa Şıxlinski yazır:

- Mənim arvadım Nigar xanım həmişə xəstəxanada olurdu. Komitənin sədrliyi vəzifəsini ifa etməkdən başqa əsgərlər üçün rusca, kazan tatarlarının, kazak və özbəklərin dillərində evləirnə məktub yazırdı. Əsgərlər onu ana kimi son dərəcədə sevir və onu "mamaşa" - deyə çağırırdılar; tez- tez bu xəstəxanaya getdiyimdən mənə də "papaşa" deyirdilər”.

1984-ci ilin oktyabrında Sankt-Peterburqdakı Saltıkov-Şedrin adına kütləvi kitabxananın arxivində saxlanan "Artilleriya Zabitləri Məktəbinin Xəbərləri" jurnalının səhifələrində Nigar xanım haqqında xeyli maraqlı faktlara rast gəldim. Jurnalın 1914-cü il oktyabr (30) nömrəsində (səh. 60-61-də) yazılıb ki, Nigar xanım Şıxlinskaya "Qadın Xeyriyyə Cəmiyyəti"nin sədri seçilib. Digər bir səhifədə isə daha qırx belə qadının adı, familiyası dərc edilib. Bunlar "Qadın Xeyriyyə Cəmiyyəti"nin üzvləri Nigar xanımın tabeliyində işləyənlərdir. Daha sonra jurnalın yetmiş səkkizinci səhifəsində Nigar xanımın "Dul qadınlar, yetim uşaqlar və aşağı rütbəli ailələr üçün" adlı müraciət-məqaləsi dərc olunub. Məqalədə göstərilir ki, hökumət müharibədə ailə başçısını itirənlərə yardım verib, təqaüd kəsməlidir…

***

Sankt-Peterburqun və onun ətraf şəhərlərinin havasını bircə gün yağmursuz təssəvür etmək çətindir. Çətiri olmayanlar Litsey-müzeyindən çıxan

kimi qaçıb özünü avtobusa salırdı. Navalçalardan tökülən aramsız yağış mərkəzi küçənin asfaltını yuya-yuya axıb səssiz gölə qarışırdı. Gün günortadan keçmişdi. Nə hava açılırdı, nə də yağış kəsirdi. Buna baxmayaraq, dəstə-dəstə, ikibir-üçbir şəhər bağını, Yekatirina sarayının ərazisini başı çətirli gəzənlər azalmadı.

Artilleriya zabitləri məktəbini və onun arxivinin yerini soruşdum.

Litsey - muzeydəki növbətçi qız dedi ki, arxivi deyə bilmərəm, amma məktəbin binası durur. Arxiv üçün şəhər müzeyinə müraciət edin. Park küçəsi ilə gedin, muzey yolun üstündədir.

Muzeydə bələdçi qız dedi ki, Əliağa Şıxlinskinin adını birinci dəfədi eşidirəm. Direktorumuz məzuniyyətdədir, amma bir yana getməyib, şəhərdədir. O, keçmiş Çarskoe-Selo və indiki Puşkin şəhəri haqqında kitab yazır, bilməmiş olmaz. İstəyirsiniz ev telefonunu verim, zəng edib soruşun. Məmnuniyyətlə razı oldum. O, - buyurun, - deyə ev telefonu, ad və familiya yazılmış balaca bir kağızı mənə verdi.

Telefona Nina Aleksandrovna Trofimovanın özü gəldi. O, Bakıdan olduğumu biləndə:

- Allah xatirinə, heç bir izahat, təqdimat lazım deyil, vaxtınız varsa, gözləyin, indi gəlirəm.

Yarım saat keçər-keçməz Nina Aleksandrovna gəlib çıxdı.

- Bağışlayın, - dedi, - bir az gecikdim, lətifəsi sizdən uzaq, bizim şəhərin yağışı üzlü qonaq kimidi, gəldi, getmək bilmir. "Bakı" sözünü eşidəndə sevindim. Bakılılara, ümumi yətlə, azərbaycanlılara böyük hörmətim var.

Ürəyim fərəh hissiylə döyündü. Uzaqda yağışlı, soyuq bir havada xalqımızın haqqında eşitdiyim xoş söz canıma hərarət, gözümə nur gətirmişdi.

- buyurun, eşidirəm, mənə dair qulluğunuz? - deyə Nina Aleksandrovna mehriban gözlərini mənə dikdi.

Mən nə məqsədlə gəldiyimi izah elədim.

O, gülümsəyə-gülümsəyə dedi:

- Əliağa Şıxlinski general olub, özü də elə-belə general yox, ordudakı misilsiz xidmətinə görə artileriyanın "allahı" sayılıb. - Mən onun haqqında eşitmişəm də, oxumuşam da. Amma çox təəssüf ki, onunla bağlı muzeyimizdə heç nə yoxdur, təkcə ondan yox, heç onun işlədiyi məktəbdən də bir sənəd, fotoşəkil qalmayıb. Məndə bir kitab var, 1911-ci ildə Sankt -Peterburqda çap olunub. - "Çarskoe-Selo" müəllifi də Sergey Nikolayeviç Velçikovskidir. O kitabı gətirim baxaq.

Kitabın bir yerində polkovnik Şıxlinskinin adı çəkilir. Məktəb haqqında olan faktları dəftərçəmə köçürdürəm. Arxiv, haqqında isə yenə də heç nə əldə edə bilmərəm.

Nina Aleksandrovna soruşur:

- Yaxşı, qonaq, belə yağışda yolun haradır?

- Məktəbə baxmaq istəyirəm.

- Gedək göstərim, mənim evim də o istiqamətdədir.

Biz məktəbin həyətinə çatdıq. İndi burada "Puşkin

Nina Aleksandrovna soruşur:

- Yaxşı, qonaq, belə yağışda yolun haradır?

- Məktəbə baxmaq istəyirəm.
- Gedək göstərim, mənim evim də o istiqamətdədir.

Biz məktəbin həyətinə çatdıq. İndi burada "Puşkin şəhər Ali Radiotexnika məktəbi" yerləşir. Bazar günü olduğundan rəhbər işçilərindən heç biri yoxdur. Nina Alesandrovna xahiş edib muzeyi açdırdı. Təəssüf ki, general Əliağa Şıxlinski haqqında heç nə tapa bilmədik. Muzey əsasən 1940-cı ildən bu günlərədək olan eksponatlar əsasında qurulub. Biz siyasi işlər üzrə rəis müavini, keçmiş məktəb zabitlərinin yaşadığı binanın yerini göstərməyi xahiş etdik. O, ikimərtəbəli bir binanı göstərdi.

"Burada məktəbin rəisi, müavinləri, əlbəttə, ailələri ilə birlikdə yaşayıblar". "Məktəb müavininin evi". Deməli, Şıxlinski həyat yoldaşı Nigar xanımla burda yaşayıb. 1906-cı ildən ta 1914-cü ilin yayına kimi isti ocağı, doğma evi bura olub. Burada o, gecədən keçənə kimi qərib-qərib yanan lampa işığında elmi-hərbi məqalələrini yazıb, onu bütün dünyaya tanıdan məhşur "Şıxlinski üçbucağını" tərtib edib. 1912-ci ildə Nigar xanım qışın bir ayını Tiflisdə atası evində olanda general Əliağa Şıxlinski qəribsəyərək yazmışdı:

Səni ziyarət eylərəm,
Sənə ibadət eylərəm.
Həm çox sədaqət eylərəm,
Çün sən Nigarımsan mənim.

Mən aşiqin adı Əli,
Verdin bu dərsi bilməli:
Eşqindən olmuşam dəli,
Sən ahu-zarımsan mənim.

Burada, bu evdə general Şıxlinskinin həyat yoldaşı Nigar xanımın bir vaxt bişirdiyi dadlı-tamlı Şərq xörəkləri qraf Baransevi, general Sinitsini, Barsukovu, knyaz Sergey Vasilyeviçi heyran qoyub…

1914-cü ildə məktəbi yoxlamağa gələn qraf Baransev üzünü general Şıxlinskiyə tutub deyir:

- Hamı Sizi tərifləyir. Həyat təcrübəmə görə əgər bir adamı tərifləyirlərsə, deməli, burada bir fırıldaq var.

On gün məktəb heyətinin işilə yaxından tanış olan yoxlama qruppu heç bir qüsur tapa bilmir. Qraf Baransev Əliağa Şıxlinskiyə nümunəvi rəhbərliyinə təşəkkür etmək üçün general Qaitinovla onun evinə gəlir.

"Qraf Baransev gəldi. O, son dərəcə mehriban idi. Arvadımla tanış oldu, onun əlini öpdü, sonra general Qaitinova müraciət edərək dedi:

-Mən indi inandım ki, belə bir köməkçisi olan hər cəhətdən xatircəm ola bilər.

Görüşüb ayrılarkən qraf Nigar xanıma dedi:

- İzin Verin ərinizi qucaqlayım.

Arvadım ona cavab verdi:

-Nəinki icazə verirəm, ona qarşı səmimiyyətinizə görə təşəkkür edirəm.

Qraf məni qucaqlayıb üç dəfə öpdü".

Çarskoye-Selo xatirələri general-mayor, hərb elmləri doktoru professor Yevgeni Barsukovun da qəlbində unudulmaz izlər qoymuşdu: "1905-ci ildən 1914-cü ilə kimi mən həmişə topçu-general-müfəttiş tərəfindən taktika dərsləri vermək və qrupların təcrübə atışlarına rəhbərlik etmək üçün topçu zabitləri məktəbinə göndərildim. İşi ilə yaxından tanış olduğuma görə, təsdiq edə bilərəm ki, Əliağa Şıxlinski məktəbi ali akademik topçuluq təhsili görmüş bütün ştatlı rəhbərləri arasında ən görkəmlisi və ən istedadlısı idi…

Əliağa Şıxlinski arvadını sonsuz bir məhəbbətlə sevirdi, övladı yox idi. Qumara nifrət edirdi, heç bir zaman spirtli içki içməzdi. Pulla kart və başqa bir oyun oynamazdı, çox mehriban və qonaqpərvər idi. Yoldaşlarını tez-tez ləzzətli plova qonaq edərdi…".

Mən bütün bunları Nina Aleksandrovnaya və siyasi işlər üzrə müavinə danışdım. Onlar məni heyranlıqla dinlədilər. Hiss edirdim ki, bəzi faktlara şübhə ilə yanaşırlar. Bəlkə ona görə də Nina Aleksandrovna dözə bilməyib soruşdu:

- Məgər general Şıxlinskinin həyat yoldaşı rus olmayıb?

- Xeyir, - dedim, - öz əmisi qızını-Nigar xanım Mirzə Hüseyn qızı Qayıbovanı alıb. Buyurun, baxın, bu da fotoşəkli. Tiflisdəki Nücabə qızlar institutunda oxuyarkən çəkilib, 1889-cu ildə çəkdirib, həmin institutu qızıl medalla bitirməsi münasibətilə, yaxasındakı banta fikir verin. İnstitutu əla qurtaranların hamısı belə bir bantla təltif olunurdu.

Danışdıqca hiss edirdim ki, kursantları da, Nina Aleksandrovnanı da, siyasi işlər üzrə müavinin özünü də Nigar xanımın sonrakı taleyi, daha doğrusu inqilabdan sonrakı fəaliyyəti daha çox maraqlandırır. Ona görə də Əliağa Şıxlinski haqqında söhbətimə yekun vurub, Nigar xanım haqqında bildiklərimi onlara nəql etdim.

Hələ inqilabdan əvvəl Tiflisdə təşkil olunmuş "Qafqaz Qadınlarının Xeyriyyə Cəmiyyəti"nə ömürlük üzv seçilən Nigar xanım Azərbaycan qadınlarının azadlığı və təhsili ilə xüsusi məşğul olmuşdur.

1921-ci ildə Nigar xanım "Yeni fikir" qəzetində Azərbaycan ədəbiyyatına dair sanballı bir məqalə ilə çıxış etmiş, dilin saflığını korlayan cığırdaş qələm sahiblərini tənqid atəşinə tutmuşdu. "Axır vaxtlarda çox yazır və söyləyirlər ki, molla dili, kitab dili ilə yazmaq lazım deyil:, yazı el, camaat diliycə yazılmalıdır ki, "hamı onu qansın". Belə sözləri oxuyanda, eşidəndə adam fikir edir ki, kişi doğru deyir, camaat diliilə yazılsa hamı başa düşər. Amma bu doğru deyən kişinin dediyini yerinə yetirmək çox çətin işdir. Camaat dili ilə demək asandır. Amma caamat dili - "Azərbaycan oxumamış dili" hansıdır? Hamıya məlumdur ki, Azərbaycan camaatı növbənöv şivədə danışır: Şəki, Şirvan, Gəncə… hər biri başqa şivədə. El dili ilə yazmaq istəyən hansı camaatın şivəsi ilə yazılmışdır? Məsələn: "bayır" desin, yoxsa "eşik", "külək" desin, yoxsa "yel", "necə" desin, yoxsa "hancarı", "nöşün" desin, yoxsa "niyə" "ana" desin, yoxsa "ciji", "cici", "dəgil" desin, yoxsa "dögü", "deyil", və i. a. Bu camaatın hansının şivəsində yazılsa, o birinin xoşuna gəlməyəcəkdir. Demək ki, həmişə və hər yerdə camaat söylədiyi dildə yazmaq olmaz. Hər millətin və camaatın növbənöv şivəsi vardır, amma ədəbi dili birdir. Yazan özü hər nə şivədə danışsa da, yazdığını ədəbi dildə yazır".

Nigar xanım Şıxlinskaya zəngin klassik ədəbiyyatımızı, mədəni irsimizi qoruyub saxlamağı gənc nəslə tövsiyə edir, ədəbiyyatımızı, dilimizi yad ləhcələrdən təmizləməyin doğru-dürüst yolunu göstərirdi.

* * *

Çölə baxdım, qaranlıq düşmüşdü. Dərhal xatirimdən keçdi ki, görəsən, Əliağa Şıxlinskinin 1913-cü ildə nəşr olunmuş kitabını arxiv işçiləri tapdımı? Sifarişlərimin cavabı indi necədi? Şəhərə çatana kimi kitabxana bağlanacaqmı? Özümə təsəlli üçün bir el məsəlini xatırladım: axşamın xeyrindən səhərin şəri yaxşıdır. Ona görə də birbaşa mehmanxanaya qayıtmağı qət elədim.

Ayrılanda Nina Aleksandrovnanı fikirli gördüm. Düzü, əvvəl ürək eləmədim soruşmağa. Nəhayət, dözə bilməyib:

- Niyə belə fikirlisiniz, Nina Aleksandrovna? - deyə soruşdum, - nəsə sözlü adama oxşayırsınız? Bəlkə mənim çıxışımda xətrinizə dəyən söz…

O, gülümsəyə-gülümsəyə başını buladı və soruşdu:

- Hər adın bir mənası var. Nigar nə deməkdir? Mənası nədir?

- Nigar, - dedim, - sevgili, şəkil kimi gözəl deməkdir.

- Onda mümkünsə, Nigar xanımın şəklinin birini yazıb mənə bağışlayın. Bircə qızım var, - dedi, - tale mənə onu qoca yaşlarımda qismət edib. Bir neçə ay olar ki, ərə vermişəm. Nəvəm qız olsa adını Nigar qoyacağam…

Nədənsə məni qəribə, kövrək bir hiss bürüdü. Özümü cəmləşdirib dedim:

- Çarskoye Seloda yetmiş il əvvəl kişi qeyrətli birRespublika Nazirlər Sovetinin 1990-cı il 28 iyul tarixli qərarı ilə Sabirabad rayonundakı altı saylı pambıqçılıq kolxozuna və Bakının yeddinci mikrorayonundakı 135 saylı orta məktəbə Əliağa Şıxlinskinin adı verilmişdir. Vaxtilə yaşadığı Cəfər Cəbbarlı küçəsindəki binaya xatirə-barelyefi vurulmuşdur.

1990-cı il iyulun 23-də isə Respublika Prezidentinin fərmanı ilə ali məktəb tələbələri üçün xüsusi general Əliağa Şıxlinski təqaüdü təsis edildi. Qazax Xeyriyyə Cəmiyyəti cəbhə bölgəsində və orduda fəallıq göstərən əsgər və zabitlər üçün "General Əliağa Şıxlinski mükafatı" təsis edib. Hər il general Əliağa Şıxlinskinin doğum və vəfatı günü qeyd olunur. Fəaliyyəti və şəxsiyyəti haqqında kitablar və çoxlu məqalələr yazılır, xatirə günü keçirilir.

Vətənin, doğma Azərbaycanın şərəf və azadlığı yolunda igid bir sərkərdə kimi danılmaz xidmətləri olan tam artilleriyaNigar yaşayıb. Özünün zərif əllərilə yaralı əsgərlərə şəfa verib. Qoy gözəl Puşkin şəhəri heç vaxt Nigarsız olmasın. Sizin Nigar bizim Nigar xanımın adına layiq böyüsün, elinə-obasına gərəkli övlad olsun, - deyib xudahafizləşdim.

Həmin ili - 1914-cü ildə Nigar xanım başqa bir mətbuat orqanında çıxış etmişdir. O, "Russkiy invalid"[18] qəzetinin dörd avqust nömrəsində "Əzizlərini müharibəyə yola salan qadınlara" adlı məqaləsini dərc etdirmişdir. Hərbi şəfqət bacısı kimi yaralılara tibbi yardım göstərən xeyirxah Nigar xanım təkcə bununla kifayətlənməmişdir. O, bir ziyalı kimi çıxış edərək demişdir ki, döyüşçünün qadını ağlayıb sızlamaqdansa, sağlamlığını qorumalı, uşaqlarına

[18] Çar Rusiyasında Hərbi Nazirliyin rəsmi orqanı idi.Qəzet 1814-cü ildən 1917-ci ilə qədər Petroqradala dərc olunmuşdur. Ş.N

qayğı göstərməlidir. Qoy Vətən və torpaq uğrunda döyüşən ərin qulağına ailəsi, uşaqları haqqında xoş sədalar yetişsin.

Yetmiş səkkiz il əvvəl xalqımızın fədakar və nəcib ziyalısı Nigar xanım Şıxlinskayanın yazdığı müraciət-məqaləsi bu günümüzlə necə də eyni ruhda səsləşir. Ona görə də həmin məqaləni möhtərəm oxuculara təqdim edirəm:

"Əksər hallarda, zabitin döyüşən orduya təyin olunması haqda çağırış gələrkən, onun ailəsindəki qadınlar ağlaşmağa, ümidsizliyə qapılmağa başlayırlar, qorxurlar ki, onların əzizi müharibədə həlak ola bilər. Zənnimcə bu məsələnin düzgün açıqlanmamasından irəli gəlir. Hər bir mömin qadın əmin olmalıdır ki, yeri-göyü yaradan ulu Tanrı nə vaxt lazım bilsə, istəkli kişisi də məhz o vaxt ölməlidir. Əgər bəndəsinin məhz bu il ölməsi Tanrının meylindən keçərsə, həmin bəndə müharibədə iştirak etmədən də o dünyalıq olar, yəni ömrünü sizlərə bağışlayar. **Belə olduqda evdə ölməkdənsə, hər bir igid hərbçinin arzuladığı kimi, döyüş meydanında şəhid olmaq daha yaxşı deyilmi? O, Vətən qarşısında öz borcunu şərəflə yerinə yetirdiyinə görə dünyasını xoş duyğularla dəyişəcək, onun xatirəsi bizim aləmimizdə cəfakeşlik, müqəddəslik haləsi ilə nurlanacaq: o şəhidin adını tanış-bilişləri də, ucsuz-bucaqsız diyarımızın onu əsla tanımayan zümrələri də ehtiramla, pərəstişlə çəkəcəklər".**

Döyüşən əzizlərimizin təhlükəsindən səksəkəyə düşməkdənsə, biz onun səhhətinin, sağlamlığının qeydinə qalmmalıyıq. Sülh, əmin-amanlıq çağlarına biz ailəmizin kişi xeylağının qulluğunda dayanırıq: çalışırıq hər şeyi elə səhmanlayaq ki, ömrümüzün-günümüzün fərəhi xidmətdən qayıdıb gələndə evdə həm mənəvi, həm də ruhən dincələ bilsin. Əməlli-başlı yeyib-içməyə, istirahət etməyə onun kifayət qədər vaxtı olmadığı üzündən, doğrusu çoxlarımızın ürəyindən ağrılar keçib. Müharibədə onun vəziyyəti müqayisə olunmaz dərəcədə çətindir. Elə də olur ki, o mərmi gurultusu, güllə vıyıltısı altında ac-susuz, yuxusuz günlər keçirir. Təsəvvürə gətirərsən gərək-tapşırılan vəzifəni yerinə yetirməkdən ötrü, varlığı titrədən, əsəbləri tarıma çəkən xoşagəlməz şəraitdə öz dəyanətini, zəka aydınlığını qoruyub saxlamaq üçün bizim əzizimizə, görün, nə qədər böyük iradə əzmkarlığı, əsəb gərginliyi lazım gəlir? Bu hələ harasıdır? Təkcə öz fəaliyyətini deyil, idarə olunması ona tapşırılmış qeyrilərinin hərəkətlərinə başçılıq etmək işində də şəxsi təşəbbüs göstərmək tez-tez onun üzərinə düşür.

Mən qəlbimin dərinliyində əminəm ki, hər bir sevən qadın müharibədə könül həmdənimin görəcəyi işin müəyyən hissəsini öz üzərinə götürməyi cani-dildən arzulayır. Təəssüf ki, indiki halda bu baxımdan əlimizdən heç nə gəlmir. İmkan daxilində gücümüz buna çatar - özümüzü elə tutmalıyıq ki, əzizimizin biz sarıdan beli bərk olsun, evin güzaranı, qayğıları onun müharibədə keçirəcəyi hər cür həyəcanlara əlavə olunmasın.

Biz yaxın kimsələrimizi "hara gedirsən, hara?, sənsiz vay günüm qara…" deyə-deyə uğurlamamalıyıq: biz təmkinlə xeyir-dua verməli, ona təlqin etməliyik ki, o özünün əvəzinə ailədə, ocaqda zəif, aciz məxluq deyil, ruhən güclü, təhlükənin gözünə düz baxmağı bacaran sadiq, sevən dost qoyub gedir və həmin bu sadiq dost lazım olarsa uçunub gələr onun yanına. Öz nəvazişilə ovundurar, qadasını alar onun…

Ruhdan düşməmək, özümüzü möhkəm ələ almaq üçün, əvəzsiz əzizimizə lazım gələn məqamda şəfqət göstərməyə imkanınız olsun, deyə sağlamlığımızı həmişəkindən daha çox qorumaq üçün, yola düşənimizə bəslədiyimiz atəşin bizə həyan olsun.

"Qafqaz Qadınlarının Xeyriyyə Cəmiyyəti"ndəki xidmətlərinə görə Müfti Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbovun həyat yoldaşı Səadət xanım cəmiyyətin fəxri üzvü, qızı Nigar xanım isə ömürlük üzvü seçilmişlər.

Yanvar, 1993-cü il

GECİKMİŞ VÜSAL

Mənim ölüm tariximi sevimli Nigar xanımın vəfatı günü ilə hesablayın.

General Əliağa Şıxlinski

Nigar xanım Şıxlinskayanın iyirminci əsrin əvvələrində çəkilmiş bir foto şəkli var. Şəkildə o, oğlu ilə birgə təsvir olunub. Bizə yaxşı məlumdur ki, general Əliağa Şıxlinski ilə iyirmi iki illik birgə yaşayışdan Nigar xanımın heç bir övladı olmayıb. Bəs onda Xosrov bəyin atası kimdir? Bunun qısa tarixçəsi var.

Nigar xanımın atası Zaqafqaziya müftisi Hüseyn Əfəndi Qayıbzadə Əliağanın anası Şahyəmən xanımın əmisi oğlu idi. Zaqafqaziya müftisi kimi məsul vəzifədə çalışan Mirzə Hüseyn on iki yaşından Əliağanın təlim-tərbiyəsi ilə özü məşğul olmuşdur. Onu Tiflisə gətirib Semyon Monastırsevin şəxsi gimnaziyasına oxumağa qoymuşdur. İllər keçəcək ömrünün son illərində bu əvəzsiz yaxşılığı xatırlayan Əliağa Şıxlinski yazacaq: "Ata-anam həmişə kənddə yaşadığına görə mən tamamilə Mirzə Hüseyn Əfəndinin himayəsinə keçdim. Sonrakı tərbiyəm bütünlüklə onun əlində oldu. Bu adamın nəsihətləri və örnək ola biləcək şəxsi həyatı mənə o qədər böyük təsir bağışlamış və mənim xasiyyət və dünyagörünüşümdə o qədər dərin iz buraxmışdır ki, mən hər cəhətdə diqqətə layiq olan bu şəxsiyyətə borcluyam".

Əliağanın təlim-tərbiyəsində əvəzsiz xidmətləri olan müfti ilk vaxtlar qızı Nigarla onun ailə qurmasına razılıq vermişdi. Arada hələ heç bir nişan-filan olmasa da Peterburqdakı Mixaylovsk topçuluq məktəbində təhsilini davam etdirən Əliağa ilə qızının yazışmasından da xəbərdar idi. Müdrik müfti Mirzə Hüseyn yaxşı bilirdi ki, qeyri-adi istedada malik olan Əliağanın çox parlaq bir gələcəyi var. Ona görə bu izdivacın baş tutacağına qəlbən razı idi.

1886-cı ildə Əliağa Peterburq topçular məktəbini də birincilər sırasında bitirdi. Ona əla oxuduğuna görə pul mükafatı və buraxılış imtahanında qızıl saat hədiyyə verdilər. Podporuçik rütbəsində onu 39-cu topçu briqadasına xidmətə göndərdilər.

Aradan beş aydan çox keçsə də Əliağadan heç bir səs-soraq yox idi. Həmin vaxtlarda milliyyətcə Acar olan knyaz Məmməd bəy Palavandov Qazax qəzasına hakim təyin etdilər. Uzun illər Stavropol ərazisində yüksək rütbədə

olan Məmməd bəyi müfti hələ gəncliyindən yaxşı tanıyırdı. O vaxtlar Məmməd bəyin bir neçə qohumu Qori Seminariyasında təhsil alırdı. O səbəbdən də Qoriyə tez-tez gələrdi.

Müfti Qori seminariyasında dərs deyəndə görüşüb dostlaşmışdılar. Dədə-baba Vətəni Qazaxa hakim təyin olunan Məmməd bəyi təbrik etmək üçün ailəsilə birgə Tiflisə qonaq çağırdı. Elə bu qonaqlıqda Nigar görənı Məmməd bəyin arvadı onu oğlu Dərviş bəyə istədi. Qız anası Səadət xanım dönə-dönə işarə vurdu ki, Nigar bibisi oğluna istəklidir. Üstəlik də qızının hələ kiçik olduğunu və təhsil aldığını da xatırlatdısa mümkün olmadı. Nə Məmməd bəy, nə də inadkar arvadı əl çəkmədilər. Zor-xoş müftidən razılıq aldılar. Müftidən soruşanda ki, Nigarla Əliağa bir-birilərini çoxdan sevirlər. İndi qızı Palavandovlara niyə verirsən. Əliağada hansı qüsuru gördün? Daxilən əzab çəkən müftinin cavabı yarızarafat, yarıciddi belə olardı:

- Əliağa hərbçidir, onun şələsi dalındadır. Bu gün bu şəhərdə, sabah o birində yaşayacaq. O həm də ağıllı və istedadlıdır. Harda olsa xöşbəxtliyini tapacaq. Nigarı mən gözümün nuru qədər istəyirəm. O, mənə yazı-pozu işlərində ən yaxın köməkçidir. Onu gözümdən qırağa qoya bilmərəm kəsəsi istəmirəm gül kimi balam yad şəhərlərdə, gavurlar içində yaşasın.

İllər ötdü, yaşın üstünə yaş gəldi. Amma ilk sevgisini heç cür unuda bilməyən Əliağa başqa birisinə könül verib evlənə bilmirdi. 1906-cı ildə Port-Artur müharibəsindən ad-sanla qayıdan Əliağa Şıxlinskini öz xahişi ilə Çarskoye-Seloda yerləşən "Artilleriya zabitləri məktəbi"ndə təhsilini davam etdirməyə göndərdilər. Kursu böyük müvəffəqiyyətlə bitirən podpolkovnik Əliağa Şıxlinskini məktəbdə müəllim saxladılar. Elmləri asanlıqla mənimsəyən Əliağanın tərtib etdiyi "Üçbucağı" məktəb heyətində yaxşı mənada səs-küy qaldırıb onun şöhrətini artırdı. Məktəbin rəisi onun ixtisasını şurada müzakirəyə qoydu. Müəllim və professor heyəti ona zabitlər üçün yeni məsələ kitabı tərtib etməyi tapşırdı. Məktəbin rəisi tam artilleriyə generalı Aleksandr Nikolayeviç Sinitsin əmr etdi ki, nəşr olunan kitabda üçbucağın şərhi "Şıxlinski üçbucağı" kimi yazılsın.

1908-ci il noyabrın 25-də Çarskoye-Selodakı Yekatirina sarayında Georgi Pabedonosev günü qeyd olunacaqdı. İmperatorun əmri ilə buraya dəvət olunanların əksəriyyəti Port-Artur döyüşlərinin iştirakçıları və Georgi Kavalerləri idi. Onların arasında Əliağa da vardı. Kavalerlər sırasında padşaha təqdim olunanda Əliağa sağ ayağına laklı, qəşəng, sol ayağına isə mahud çəkmə geymişdir. İmperator ona diqqətlə baxıb xoş təbəssümlə gülümsündü:

- Cənab zabit, - dedi od-alov içindən çıxmış Georgi kavalerlərindən soruşmazlar ki, niyə axsayırsan?

Məgər yaralarınız hələ də sağalmır?

- Əlahəzrət, sol dizimin üstündən aldığım yara sağalmır ki, sağalmır. Qıçım qatlanıb açılmır. Elə hey çirk verir. Həkimlərin dediyinə görə yara xeyli dərinə işləyib.

İmperator xəfifcə gülümsündü:

- Sizə şərəfli Georgi ordeni təqdim edir və altı ay padşah xəzinəsi hesabına Qafqaz sularında müalicə olunmağı tövsiyə edirəm. Baxıram, Siz

cavan və sağlam zabitsiniz. Hələ uzun müddət orduda qulluq edə bilərsiniz. Çalışın ki, tez sağalın - deyib Əliağa Şıxlinskinin əlini sıxdı.

Altı aylıq məzuniyyətin iki ayını Yessentuki mineral sularında müalicə olunan Əliağanın yarası xeyli yaxşılaşdı. Çoxdan qürbət ellərdə dolaşan Əliağanı könlü doğma eli-obası, qohumları istədi. Onun Qazaxa gəlişi özü ilə bayram əhval-ruhiyyəsi gətirdi. Hamı onu görməyə gəlir, qonaq çağırırdı. Qəzetlərdə təriflənən Port-Artur qəhrəmanını hamı yaxından görüb həmsöhbət olmağı özünə şərəf bilirdi. Hər gün evləri görüşə gələnlərlə dolu olurdu. Bir gün Tiflisdən Müftinin böyük oğlu Bahadır da Qazaxa gəldi. Aralarında yaş fərqi olsa da Əliağa Bahadırı çox istəyirdi.

- Əliağa, - dedi anam səni bizə qonaq çağırır.

- Bəs Müfti necə, çağırmır? Əliağa zarafat etdi. - Mən dəvətsiz də gələcəkdim. Anam da bir neçə dəfə bu barədə söhbət salıb. Amma bu gəlib-gedənin əlindən imkan yoxdur. Mən özümdə kəndim-kəsəyim üçün darıxmışam. Axı, on ildən çoxdu mən Vətənə gələ bilmirəm.

Neçə illik ayrılıqdan sonra Əliağa ilk gənclik illərini keçirdiyi Tiflis və heç vaxt unutmadığı Nigarını gördü.

İllər ötsə də Nigar az dəyişmişdi, əvvəlki gənclik təravətini saxlamışdı. İlk görüşdə özünü şən göstərən Nigarın qəlbi kədər və nisgilli idi. İki il əvvəl əri Dərviş bəy Palavandov vəfat etmişdir. Onların Xosrov bəy adlı bir oğlu var idi. O da əmisi ilə Türkiyəyə getmişdi. Yaxın günlərdə qayıtmalı idi. Əliağa fürsət tapıb Nigarla ayrıca söhbət elədi. Səmimi qəlblə bildirdi ki, onu unuda bilmir.

Əliağanın Nigarla evlənmək xəbərini eşidən Şıxlinskilərin bəziləri onu töhmətləndirdi ki, qız tapılmır, sən gedib dul qadın alırsan. O vaxt Qayıbovlar bir qızı da bizə çox gördülər. Müfti tamahının ucundan qızı vəzifəli adamın oğluna verməklə bizi təhqir etdi. İndi sən təzədən onun dul qızını istəyirsən. Əliağa isə inadından dönmədi:

- Nigar - dedi, mənim ilk məhəbbətim, ilk arzumdur. İki dünya bir də olsa Nigarla evlənəcəm, vəssalam. O ki, qaldı qız, ya dul məsələsinə mənim üçün nə olsa da qəbuldur. Təki ilk sevgim Nigar olsun…

1909-cu il, oktyabrın 27-də qırx dörd yaşlı Əliağa Şıxlinski ilk sevgisinə belə qovuşdu.

General Əliağa Şıxlinskinin qadını Nigar xanım Şıxlinskaya hərbi vəzifədə işləyən ilk azərbaycanlı qadınıdır. Nigar xanım birinci imperialist müharibəsində ordu sıralarında yaralılara tibbi yardım göstərən qadın komitəsinin sədri olmuşdur. Şıxlinskayanın "Russkiy invalid" qəzetinin 1914-cü il bir avqust tarixli nömrəsində rus qadınlarına müraciətnaməsi, həm vətənpərvərlik hissi, həm də ifadəsi etibarilə diqqətə şayandır. Nigar xanım Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri ilə çox yaxından məşğul olmuşdur. Bu fədakar qadın geniş məlumata və yüksək mədəni səviyyəyə malik olaqmla, Azərbaycan xalqının ümumi inkişafı və mədəni yüksəlişi uğrundu bacardığı qədər çalışmışdır.

HEYDƏR HÜSEYNOV
Azərbaycan EA-nın həqiqi üzvü,
fəlsəfə elmləri doktoru.

Şəxsi həyatında general Əliağa Şıxlinski sonsuz bir məhəbbətlə arvadı Nigar xanımı sevən sədaqətli bir ər idi. Onun övladı yox idi.

Yevgeni Barsukov,
general mayor, hərb elmləri doktoru,
professor, Dövlət mükafatı laureatı

ULU VƏSİYYƏTİ FAYDASIZ OLMAZ

Yarın könlün alaydım,
Dərdim yada salaydım.
Qismət belə imiş,
Gərək yalqız qalaydım.
El bayatısı

General Əliağa Şıxlinskiyə tale övlad qismət eləməmişdi. O, sevimli həyat yoldaşı Nigar xanımın ölümündən sonrakı həyatını tamamilə artıq hesab edirdi. Bu, doğrudanmı belədir, yoxsa şair təbli məhşur sərkərdəmiz ötəri hissəmi qapılmışdı?

1931-ci il avqustun 12-də vəfat edən Nigar xanımdan sonra general on üç il yaşamışdı. Bu on üç ildə tənha yaşayan Əliağa Şıxlinski həyatının bir anını belə Nigarsız təsəvvür etməmişdi. O, hər cümə axşamı sevimli həyat yoldaşının qəbrini ziyarət etmiş, vəfatının ildönümündə ehsan vermişdir.

Görüşdüyüm Şıxlinskilər nəslinin çoxsaylı nümayəndələri mənə dönə-dönə demişlər ki, generalın ən çox sevdiyi insan yalnız və yalnız həyat yoldaşı Nigar xanım olub. Əliağa Şıxlinski məhşur "Xatirələrim" əsərində, şerlərində və məqalələrində bu barədə söhbət açıb. Biz də bu məhəbbətin ülviliyindən oxuculara az-çox çatdırmışıq.

1983-cü ildə Azərbaycan Dövlət Tarix Muzeyinin arxivindəki "Şıxlinski fondu"nda araşdırmalar apararkən ağzı bağlı bir məktuba rast gəldim. Mavi rəngli zərfin üstündə rus dilində belə yazılmışdır: "Vəsiyyət. Mən öləndən sonra açmalı".

Məktub əlimdə bir müddət kövrək hisslərin ağır təsirindən quruyub qaldım. Gözlərimdə yaş dumanı, beynimdə qarma-qarışıq sözlər fırlanırdı: "açım, açmayım. Bu müqəddəs kişinin ruhu məni lənətlənməz ki…".

Məktubu o biri üzünə çevrib yapışdırılmış tərəfinə dönə-dönə baxıram. Məktub bağlıdır. 1943-cü il avqustun 18-də Bakıda vəfat edən generalın ölümündən isə düz 40 il keçir. Kədərlə köks ötürüb çölə boylanıram. Fevral ayının sazağı sanki uğultu liə içəri dolub varlığımı titrədir. Həyat və fəaliyyətini az-çox öyrəndiyim general Əliağa Şıxlinski bilirəm ki, çox maraqlı bir insan

olub. Güclü müşahidəsi, əla mütaliəsi və geniş dünyagörüşü olan bu adam heç vaxt ötəri və ya başdansovdu iş görməzmiş. Onun şəxsi əlyazmalarını araşdıranda görürsən ki, xırdaca bir qeydi də böyük məna kəsb edir. Mənim yəqinim idi ki, generalın hələ oxumadığım vəsiyyətnaməsində də müdrik sətirlərə rast gələcəm.

Bu anda ağlıma qəribə bir fikir də gəldi. Əgər arxiv işçiləri icazə versəydi bu ağzıbağlı məktubu götürüb generalın yaxın qohumlarından birinin yanına gedər və onunla birgə açıb oxuyardım. Məlumdur ki, vəsiyyət hər şeydən əvvəl yaxın qohumu üçün yazılır. Mən də istəyirdim ki, bu məktubu generalın doğması müdrik yazıçı İsmayıl Şıxlı ilə birgə oxuyam. Amma bu, mümkün deyil. İndi bu məktub adi kağız parçası deyil. Möhürlənib, qeydə alınıb və tarixi bir sənəd olub. Bəs bu tarixi sənəd nə üçün indiyədək heç kəsi maraqlandırmayıb. Bəlkə tədqiqatçıların rastına çıxmayıb. Elə isə onda mənim uğurumdur qarşıma çıxıb, açsam heç bir günah sahibi olmaram.

Ehtiyatla qələmin iti ucunu ağzıbağlı məktuba yaxınlaşdırıram. Qırx il qurumuş yapışqan asanca qopur. İçərisindən adi dəftər kağızında yazılmış dörd vərəq çıxır. Birincisinin sərlövhəsi : "Ailə vəsiyyətnaməsi", 30 oktyabr 1933-cü ildə yazılıb. İkincisi - "Əziz Bahadır və Varya" (həmin tarixdə yazılıb). Üçüncü sərlövhəsizdir, yalnız "3 yanvar 1938-ci il" tarixi qoyulub. Dördüncü : "Son rica (xahiş)", 13 mart 1942-ci ildə yazılıb.

General Əliağa Şıxlinskinin "Vəsiyyətnamə"sinin dördünün də üzünü köçürüb evə qayıdıram. Yol boyu ikinci vəsiyyətnamədəki bir cümləni ürək ağrısı ilə öz-özümə təkrar edə-edə qəlirəm.

"Əgər tale mənim bu sevincsiz həyatımı uzun müddət davam etdirərsə, onda mənim "əmlakım" mənim dəfn olunma və ən sadə qəbr daşı qoyulma xərclərinə belə bəs etməz, bu halda mənim vəsiyyətim gülünc hal almış olar".

Oxucum, general Şıxlinskinin vəsiyyətnamələrindəki kədər təkcə bu cümlədə deyil. Onların dördü də tənha yaşayan insanın kədər və həsrətilə doludur. Burda onun sevimli Nigarına ülvi məhəbbətinin də şahidi olacaqsan.

Mən on bir il əvvəl ulu generalımızın kədərinə şərik oldum. Vəsiyyətnamələri Sizə təqdim etməkdə bircə məqsədim var: xalqımız üçün əvəzsiz xidmətlər göstərmiş general Əliağa Şıxlinskinin nikbinliyinə, qayğılarına Siz də şərik olun. Ulu vəsiyyəti faydasız olmaz.

***

Ailə vəsiyyətnaməsi

Mənim ölümümdən sonra, əmlakımdan nə qalarsa: mebel, qab-qacaq, geyim şeyləri və başqa əşyalar, eləcə də qalmış nəğd pul məbləğini- həyatımın kimsəsiz illərində mənə qayğı göstərmiş həkim Bahadır Qayıbova[19] və onun arvadı Qayıbovaya[20] vəsiyyət edirəm.

Yazılanları öz şəxsi imzam ilə təsdiq edirəm.

[19] *Bahadır bəy Mirzə Hüseyin Əfəndi oğlu Qayıbov (1878-1949) Əliağa Şıxlinskinin qaynıdır. 1897-ci ildə Tiflis gimnaziyasının və Xarkov dövlət Universtetinin tibb fakultəsini (1903-cü il) bitirmişdir. onlar həm də qonşu olmuşlar.*

[20] *Varvara Qayıbova doktor Bahadır bəyin arvadı Ş. N.*

30 oktyabr 1933-cü il, Bakı
Əliağa Şıxlinski

Biz mətnin altında imza atmış şəxslər, aqronom Nəsrulla Əlizadə və texnik Sadiq Əlizadə şahidik ki, Əliağa Şıxlinski 30 oktyabr 1933-cü ildə bizim iştirakımızla vəsiyyətnaməni tərtib edib, imzalayarkən tam sağlam əqlə və yaddaşa malik idi.

1. Nəsrulla Əlizadə. 2. Sadiq Əlizadə.

* * *

Əziz Bahadır və Varya!

Əgər tale mənim bu sevincsiz həyatımı uzun müddət davam etdirərsə, onda mənim "əmlakım" mənim dəfn olunma və ən sadə qəbr daşı qoyulma xərclərinə belə bəs etməz, bu halda mənim vəsiyyətim gülünc hal almış olar.

Lakin, ona əvəz olaraq, unudulmaz həyat yoldaşım Nigar xanımın vəfatından sonra, siz məni qayğı ilə hərtərəfli əhatə edərək, onsuz yaşadığım günləri mənim üçün mümkün və dözümlü etdiyinizə görə, mənim Sizə qarşı olan minnətdarlığımın həddi-hüdudu yoxdur.

Bu qəni minnəttarlığı mən özümlə qəbr evinə aparacağam.

Sizin mənə qarşı mərhəmətinizə görə Allah Sizdən razı olsun.

Sizi sevən Əliağa Şıxlinski
Bakı, 30X-1933-cü il

3 yanvar 1938-ci il

Vəsiyyətnamə yazılarkən, mənim bəzi qiymətli şeylərim var idi ki, onlar Bahadır və Varyanın mənə göstərdikləri qayğı və mənəvi köməklikdən əlavə, maddi yardımlarını qismən ödəyə bilərdi.

Lakin mən gözlənildiyindən də artıq yaşadım, satmalı nə vardısa, satıb xərclədim və bununla da vəsiyyətnamə öz mənasını itirmiş oldu.

Əgər evdə qalmış əşyaların dəyəri dəfn mərasiminə və sadə qəbr daşına kifayət edərsə, ona da şükr. Heç bir ehsan və elan lazım deyil.

Qohumlara telefon vasitəsilə, telefon yoxsa, məktubla xəbər vermək olar.

Qəbir daşı yalnız onun üçündür ki, mənim adım unudulmaz həyat yoldaşım Nigar xanımın adı ilə yanaşı yazılsın.

Əliağa Şıxlinski

Son rica (xahiş)

1. Əgər mən yataqda qalası xəstə olsam, məni xəstəxanaya göndərin.

2. Əgər xəstəxanada ölsəm, nəşimi evə yox, xəstəxanadan qəbristanlığa aparın.

3. Qəzetdə elan verməyin.

4. Dəfnetmə xərclərinin az olmasına çalışın. Yorğan ağına bükülmüş cəsədi rənglənməmiş, üstünə ağ kilim salınmış tabuta qoyun.

5. Heç bir ehsan verməyin, bunu etmək həmişə gərəksizdir, müasir çətinlikləri nəzərə alsaq isə qəbahətdir.
6. Mənə əziz olan Nigar xanımın qəbri ilə yanaşı qəbri yastı tava daşı ilə örtüb, üstünə yazarsınız: Əliağa Şıxlinski - heç bir tarix lazım deyil.

Əliağa Şıxlinski
Bakı, 13.03. 1942-ci il

Nə tabutun içinə, nə də tabutun üstünə bir dənə də olsun gül qoyulmasın.

Əliağa Şıxlinski

1943-cü il avqustun 18-də indiki Musa Nağıyev adına xəstəxanada kardiosklerozdan vəfat edən general Əliağa Şıxlinskinin dəfn olunma mərasimini filosof-alim Heydər Hüseynovun özü təşkil etdi. Generalla heç bir qohumluğu olmayan alimin Ə. Şıxlinski şəxsiyyətinə, onun sərkərdərlik fəaliyyətinə, xüsusilə lüğətçilik sahəsindəki elmi- publisistik yaradıcılığına böyük rəğbəti vardı.

Dəfn mərasimini Bakı Hərbi Qarnizonundan çağırılmış alay orkestrlə müşayət etdi. Qəbri üstündə topdan və avtomatlardan yaylım atəşi atıldı. "Artilleriyanın allahı"nı görkəmli sərkərdələrə məxsus hərbi qaydada torpağa tapşırdılar. Heydər Hüseynovun özü, generalın yetirmələri və qohumları son vida nitqi söylədilər.

Tam artilleriya generalı Əliağa Hacı İsmayıl ağa oğlu Şıxlinskinin adı və hərbi quruculuq tariximizdəki misilsiz xidmətləri bu gün də unudulmamışdır. İndi Bakıda, Gəncədə, İmişli və Qazax rayonlarında abad küçələr onun adını daşıyır.

GENERAL CAVAD BƏY ŞIXLİNSKİ

/və hərbçi Şıxlinskilər haqqında qeydlər /

Ata yurdumuzdan ilham almasaq,
Zaman ağac kimi qurudar bizi.
Bu gün babaları yada salmasaq,
Sabah nəvələr də unudar bizi.

Xalq şairi
Hüseyn Arif

Bir neçə il əvvəl iyirminci illərə kimi yaşamış bir çox hərbiçilərimiz haqqında danışmaq bizə yasaq olmuşdu. Xüsusilə də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunun general və zabit heyəti barədə. Bəzilərin adını bir yerdə çəksək də, yalan-gerçək yazırdıq ki, filankəs yeni gələn şura hökümətini ürəkdən alqışlayıb.

Beləcə yetmiş ildən çox bir müddətdə yüzlərlə, minlərlə oğullarımıza, qızlarımıza özümüz öz əlimizlə qara yaxmışıq. Bunların arasında elələri də olub ki, indiyə kimi adını heç yerdə çəkməmişik. Hətta yaxın qohumları belə onların

adını çəkməyə ehtiyat ediblər. Bunu dövr, zaman belə tələb edib. Totalitar rejimin ağır təzyiqinə məruz qalmış o qohumları bu gün biz günahlandırmaq iddiasında deyilik. Bir quruluşda ki, ölüyə Quran oxuyan mollanı Sibirə sürgün edirdilər, onda əmini necə günahlandırmaq olar ki, istilaçı IX Qızıl Orduya qarşı vuruşan qardaşın oğlunun adını xatirələrində niyə yazmamısan? Təsəvvür edin ki, "şanlı Qızıl Ordu"-deyə, şəninə nəğmələr qoşduğumuz bir vaxtda o əminin aqibəti necə olardı?

Tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski 1942-ci ildə qələmə aldığı "Xatirələrim" kitabının iyirmi ikinci səhifəsində yazır: "1896-cı ildə briqadanı təftiş edən dairə topçu rəisi general-leytenant Baumqarten mənim komandamı gözdən keçirərkən briqada komandiri knyaz Ximşiyevə göstərib dedi: "Bu zabit çox ağıllı adamdır, onu sənə təqdim edirəm". Knyaz Ximşiyev cavab verərək dedi: "Siz onu yunkerlikdə görmüsünüz, biz isə on ildir ki, onun zabitliyini görür və onu lazımınca qiymətləndiririk". Bu təftişin nəticələri haqqında təlim komandasının rəisi əmrnaməsində yazırdı: "Otuz doqquzuncu topçu briqadasının təlim komandası sevindirici bir vəziyyətdədir…". Sonra o, öz əmrində komandanın başqa komandanlarla olan bütün üstünlüklərini göstərib, mənə təşəkkür elan etdi.

… 1895-ci ildə mənim doğma qardaşım oğlu, cavan zabit bizim briqadaya keçdi. Topçu rəisi general-leytenant Parçevski dedi ki, rəislər bu zabit haqqında göstəriş vermək vəzifəsindən azaddırlar.Çünki onun üçün əmisi Əliağa Şıxlinski kimi bir örnək vardır".

1983-cü ildə generalın "Xatirələrim" kitabını yenidən nəşrə hazırlayanda ona "Qeydlər və izahlar" fəsli yazmalı oldum. İstər-istəməz generalın qardaşı oğlu, həmin cavan zabitin taleyi ilə maraqlandım. Bu barədə Bakıda heç nə tapmadım. Bir dəfə Qazağa gedəndə ağbirçəklərdən, ağsaqqallardan soruşdum ki, Əliağa Şıxlinskinin hərbçi qardaşı oğlunun adı nə olub? Onlar da sorğuma sualla cavab verdilər ki, hansı hərbçi qardaşı oğlunu deyirsən, generalın iki hərbçi qardaşı oğlu olub: Cavad bəy və Rüstəm bəy Şıxlinskilər.

Bəli, ortaya bir çətinlik də çıxdı.

Eşitdim ki, polkovnik Rüstəm bəyin qızı Qazaxda yaşayır. Zəng eləyib görüşmək istədim. Ədilə xanımla telefon söhbətimiz görüşməyə körpü salmadı. Mətbuat işçilərindən giley-güzar elədi. Dedi ki, "Dəli Kür" filmi çəkiləndə bir rejissor bizdən xeyli şəkil apardı, hələ də geri ala bilmirik, hətta, Əliağa babamın ağ at üstündə çəkilmiş yeganə şəkli belə it-bata düşdü.

Haqlı giley idi. Bu söhbətdən sonra mən də Ədilə xanımla görüşməyə inad eləmədim. O, telefonda elə qəmli danışırdı ki, əzizlərinin nadir fotoşəkillərinin onun üçün nə qədər ağır itki olduğunu çox gözəl başa düşdüm. Bir də hiss elədim ki, Cavad bəy Şıxlinski haqqında danışmağa ehtiyat edir…

Az sonra Şıxlinskilər nəslinin cavan nümayəndəsi ilə tanış oldum. Sözarası həmin cavan zabitin adını soruşdum. O, inamla bildirdi ki, Əliağa babamın ehtiyat edib adını çəkmədiyi cavan zabit Cavad bəy Şıxlinski idi. Onun dediyinə inanıb "Xatirələrim" kitabının 211-ci səhifəsinə belə bir izahat yazdım: "Həmin cavan zabit sonralar general-mayor rütbəsinə qədər yüksələn Cavadbəy Məmmədağa oğlu Şıxlinski olub".

Generalın yaxın qohumuna inansam da, özümdə bir inamsızlıq, narahatçılıq vardı. Arxivlərdə işləyəndə Cavad bəyin adına rast gəlmirdim. Heç olmasa fotoşəklini belə tapa bilmirdim. Axtarışlarımın bəhrəsizliyi bəzən belə bir hərbçinin olması haqda məndə şübhə də doğururdu. Digər tərəfdən, general Əliağa Şıxlinskinin ensiklopedik biliyinə, dəqiq yaddaşına inanmaya bilmirdim. Generalın iki yüz səhifəlik "Xatirələrim" kitabında onlarla hərbçinin və müxtəlif peşə adamlarının vəzifəsini, ad-familini dönə-dönə hərbi ensiklopediyalarla tutuşdurmuşdum. Səksən yaşlı qoca generalın yazdığı kitabda zərrəcə səhv tapa bilməmişdim.

General xatirələrini yazanda 1942-ci il idi. Otuz yeddinci il hələ davam edirdi. 1920-ci ildə istilaçı XI Qızıl Orduya qarşı Gəncədə üsyanın fəal başçısı olan general Cavad bəy Şıxlinski İrana qaçmışdı. Ona görə də general onun adını yazmağa cəsarət etməmişdi.

Bəs nə etməli? Haradan, necə öyrənməli, general Cavad bəy Şıxlinskinin fəaliyyətini? Bir tərəfdən də fikirləşirdim ki, onun haqqında yazacağım məqalənin dərcinə heç kəs yaxın durmayacaq.

Qazax ağsaqqalları isə məni şirnikləndirirmiş kimi xeyir-şər məclislərində onu tərifləyirdilər. Dəqiq hərbi fəaliyyətini öyrənmək istəyəndə "qalsın gələn dəfəyə" - deyib, söhbətin mövzusunu dəyişirdilər. Sözün tam mənasında oxunu atıb, yayını gizlədirdilər. Hiss edirdim ki, qorxurlar, ehtiyat edirlər. Onlar hardan biləydilər ki, dövr dəyişəcək, tarixin qaranlıqlarına işıq düşən gün gələcək. İndi həmin vaxt gəlib, amma çox təəssüf ki, o yaxşı məlumatlı kişilər yoxdur. Onlar general Cavad bəy və onun polkovnik qardaşı Rüstəm bəy haqqında söz-söhbəti də özləri ilə o dünyaya apardılar. Onlardan yalnız - Abdulla Babanlı müəyyən mətləblərdə mənə kömək etdi.

Yadımdadır, elə oradaca söhbət polkovnik Cahangir bəy Şıxlinskidən düşdü. Bir neçə ağsaqqal onun 1918-20-ci illərdəki fəaliyyətindən fəxrlə söhbət açdı. Dedilər ki, bu illərdə Daşsalahlı Məmməd koxa, Söyünbəy Sübhanverdixanov, Mədəd bəy Vəkilov, Əskiparalı Mikayıl ağa Cahangirbəylə çiyin-çiyinə verib erməni daşnaklarına, gürcü menşeviklərinə qarşı vuruşaraq torpağımızı qorudular.

Mən də "Azərbaycan tarixi" kitabından oxuduğum bir epizodu onlara danışdım.

- Orada yazılır ki, 1915-ci ildə fabrik fəhlələri (məlum deyil hansı fabrikin - Ş. N.) gündəlik əmək haqqının artırılması üçün tətil eləyirlər. Bu təzyiqdən sahibkar əmək haqqını 5 qəpik də artırır. Lakin bunun sədəqə kimi qəbul edən fəhlələr yenə imtina edirlər. Tətilçilərin qətiyyətini görən qəza rəisinin müavini Cahangir bəy Şıxlinski fəhlələrin beş nəfər nümayəndəsini yanına çağırıb onları həbslə hədələyir. Əmr edir ki, işə başlasınlar. Polislər də fabriki mühasirəyə alırlar. Lakin tətilçilər inadla öz tələblərinin ödənilməsinə nail olurlar, onların əmək haqqı beş qəpikdən on beş qəpiyə qədər artırılır, üstəlik də iş günü yarım saat azaldılır…

Bu yerdə dözə bilməyən ağsaqqal maarifçi Abdulla Babanlı dedi: - Yalandı, - oğul büsbütün yalan epizoddur. Əvvəla bizim Qazaxda elə bir fabrik olmayıb. Bizdə indi də, o vaxt da xırda xalça, kəlağayı, dondurma və konfet sexləri var. Bizdə inqilabdan əvvəl belə sexlərin və dükanların sahibkarları Hacı

Rəsul uşağı adı ilə tanınan Məmmədəli, Əbdüləli, Mirzəvəli və başqa qardaşlar vardı. Onlarda xeyirxah, kasıba, -yetim-yesirə əl tutan oğullar idi. Dükanlardan biri kəlağay alanda, birini də bağışlayırdılar. Onlar xırda-para şeylərin alverçisi deyirdilər, əsl tacir idilər. Mən əsrdən böyüyəm, nə təhər olub ki, bu boyda tətili nə görmüşəm, nə də eşitmişəm. Yalan yazır o oxuduğun "Azərbaycan tarixi" kitabı…

Yaxşı tanıdığım bir tarixçi professorun kitabından aşağıdakı cümlələri oxuyanda o vaxt mən də general Cavad bəy Şıxlinskinin xalqının düşməni olduğuna inanmışdım. Eləməyib tənbəllik bu cümlələri də Abdulla müəllimə oxudum: "Müsavat

generalı Cavad bəy Şıxlinski, polkovnik Cahangir bəy Kazımbəyov, polkovnik Məhəmməd Mirzə Qacar, məhşur müsavatçı Xan Xoyski qardaşları və başqaları qiyamın bilavasitə təşkilatçıları olmuşlar.

Əksinqilabçı ünsürlərdən təşkil edilən qiyamçılar on-on iki minlik böyük dəstəyə və üç artilleriya batareyasına malik idilər.

Mayın 26-da qiyamçılar hərbi cəbbəxananı ələ keçirdilər, dəmiryol vağzalını tutdular. Müsavatçılar şəhər əhalisi içərisində bolşeviklər, qızıl əsgərlər əleyhinə hər cür böhtanlar yayır, guya bolşeviklər əleyhinə bütün Azərbaycan üsyan etmişdir, - deyə fitnə-şayiələr yayırdılar".

Cümlələri oxuyub qurtaran kimi Abdulla müəllim titrək, arıq barmaqlarını sətirlərin üstündə gəzdirə-gəzdirə dedi:

- Bu cümlələrdəki “böhtan, fitnəkar, şayiə”, “əksinqilabçı” sözlərini pozsaq, “qiyam və qiyamçıları” isə igid, üsyankar sözləri ilə əvəz etsək professorun fikirləri düz olar.

Əlbəttə, on dörd il əvvəl Abdulla müəllim bu iradları mənə ikilikdə, özü də astadan, ehtiyatla deyirdi. Onda nə demokratiya vardı, nə də aşkarlıq.

1991-ci ildə arxivdə rast gəldiyim bir kitab məni çox sevindirdi. Sevindim ki, nə general Əliağa Şıxlinskinin yazdığı, nə də onun qohumunun dediyi səhv olmadı. 1912-ci ildə Qafqaz canişinliyinin mətbəəsində nəşr olunmuş "Kavkazski kalendar" sorğu kitabı bunu bir daha təsdiq etdi. Kitabın 489-cu səhifəsində belə bir qeyd var: "Otuz doqquzuncu artilleriya briqadasının komandiri general-mayor Kalin, birinci rotanın komandiri isə kapitan Cavad bəy Şıxlinskidir".

Yeri gəlmişkən həmin kitabdan müəyyən səhifələri qısaca olaraq oxuculara təqdim edirəm. Ona görə ki, orada xalqımızın görkəmli hərbçi oğulları haqqında məlumat verilir.

Dörd yüz yetmiş səkkizinci səhifədən:

-Birinci Qafqaz ordusu korpusunun artilleriya müfəttişi general-leytenant Səməd bəy Mehmandarov, əlli ikinci artilleriya briqadasında birinci divizionun komandiri Əsəd bəy Talışxanov, Qafqaz canişinliyinin hərbi qərargahında ştalmeyster /orduda süvari zabiti - Ş. N./ Bəhram xan Naxçıvanski xidmət edirlər.

Yüz otuz altıncı səhifədən:

- Cavanşir qəzasının Tərtər qəryəsində praporşik Gəraybəy Vəkilovun, Qarasaqqalda İsfəndiyar bəy Muradovun /general Ə. Şıxlinskinin bacısı oğludur. Az müddət Qazax qəzasının rəisi olub. 1920-ci ilin mayında Gəncə

üsyanının iştirakçısı adı ilə məhşur ədəbiyyatşünas Firudin bəy Köçərli, doktor Məcid bəy Vəkilov, müəllim Nadir bəy Dağkəsəmənski ilə birgə bolşeviklər tərəfindən güllələnib - Ş. N./, Qazax qəzasında starşina köməkçisi Cahangir bəy Şıxlinski və Məcidbəy Şıxlinskinin fəaliyyətindən danışılır.

Beş yüz iyirmi doqquzuncu səhifədə isə Əliağa Şıxlinskinin iyirmi ikinci artilleriya briqadasında birinci polkun komandiri olduğu göstərilir.

"Kavkazski kalendar"dakı bu tapıntılarımdan sonra cəsarət edib 1990-cı ilin sentyabrında "Bizim generallar" verlişində general Cavad bəy Şıxlinski haqqında sorğu ilə çıxış elədim. İki gün keçməmiş bir nəfər zəng elədi. Dedi ki, çıxışınıza qulaq asdım. Çox sağ olun ki, mənim babalarım Cavad bəy və Rüstəm bəy Şıxlinskilər haqqında az-çox məlumat verdiniz. Amma heç birinin şəklini göstərmədiniz.

- Yoxdur, - dedim, - qardaş, heç bir arxivdən şəkillərini tapmaq mümkün olmadı. Mən də ona görə sorğu elədim ki, kimdə onların şəkli varsa, bizə göndərsin. Əgər doğrudanda o kişilər sənin babandırsa kömək elə, şəkillərini tapaq.

- Var, - deyə xəttin o başındakı adam inamla bildirdi.

Mən sevinclə:-Harda, kimdə?- deyə soruşdum.

- Qazaxda, anamda. Siz bir neçə il əvvəl anamla bu barədə telefonla danışmısınız. Anam isə əmisi Cavad bəyin adı gələndə həmişə ehtiyat edir. Bir də itkin şəkillərdən sonra anam heç kəsə inanmır. Sizin verlişə baxıb, indi özü Qazaxdan zəng eləmişdi ki, qəzetdə dərc olunan yazılarını oxuyuram, verlişinə də baxdım, şəkilləri ona etibar eləyə bilərəm…

Danışan Ədilə xanım Şıxlinskayanın oğlu Rüstəm idi. On ildən sonra bu görüşün baş tutması üçün polkovnik Rüstəm bəyin nəvəsi Rüstəmə təşəkkür edib, Qazaxa getdim. Gedəndə özümlə respublika kino-foto-sənədlər arxivindən tapdığım iki nadir şəkli də götürmüşdüm. 1919-cu ildə çəkilən bu şəkillərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ordusunun general və zabitləri təsvir olunmuşdu. Hər iki şəkildə cavan bir zabitin ad-famili yazılmışdı: Bahadırbəy Vəkilov.

Elə ilk görüşdən bir-birimizdən üzrxahlıq elədik. Ədilə xanım yanıqlı-yanıqlı dedi ki, gözüm qorxub, ay oğul, iyirminci, bir də otuz yeddinci illər bizim ailəyə heç nədən çox ağır zərbələr vurub. Sənin on il bundan qabaqkı telefon zəngində isə yara hələ isti idi. Şəkillərin yarasını deyirəm, ən çox məni yandıran da, Əliağa babamın ağ at üstündə çəkilmiş yeganə fotoşəkili idi. Günah məndə oldu, heç olmasa üzünü çıxartdırıb özümdə saxlamadım. Rüstəm dönə-dönə gedib o rejissoru axtarıb. Deyiblər rəhmətə gedib. Şəkillər də itdi-batdı. Nəisə, olan-oldu, keçən-keçdi… Məndə qalan şəkillər bunlardı, - deyib, Ədilə xanım "Nikolaydan qalma" bir albomu stolun üstünə qoydu. Albomun ilk səhifəsində çərkəzi geyimli cavan bir zabit şəkli... İri ala gözləri necə də tanış və doğmadır. Mənim şəklə diqqətlə baxdığımı görən Ədilə xanım: - Dayımdı, - dedi, - müsavat zabiti olduğuna görə iyirminci ildə bolşeviklər onu da güllələyiblər.

Onun səsindəki təsvirəgəlməz kövrəklik, həzin bir qəm dalğası varlığımı titrətdi. Adam, belə anlarda qarşısındakına təsəlli verməkdən də məhrum olur. Daxili təlatüm, vicdanın səsi olub keçmiş ədalətsizliyi, vəhşiliyi ittiham edir.

Dərindən köks ötürüb, "heyif" - deməkdən başqa əlindən bir şey gəlmir. Çünki nahaq qan tökənləri, heç nədən insan güllələdənləri ittiham etmək gecdir. O vəhşiləri indi tarix mühakimə edir. Tarix öz səhifələrində onlara amansız cəza verir, gec də olsa əyrini-əyri, düzü-düz yazır.

Ağır qəm yükünün altından qurtarmaq xatirinə soruşdum:

- Dayınızın adı necədir, Ədilə xanım?

- Bahadır bəy Vəkilov, Milli Orduda rütbəsi kapitan...

- Ola bilməz, - dedim. - Özümdən asılı olmayaraq səsim bərkdən çıxdı.

- Onda bu şəkillərə baxın, zəhmət olmasa…

Mən özümlə gətirdiyim bir qrup milli ordu əsgərinin iki fotoşəklini ona göstərdim.

- Bu, tən ortada oturan Bahadır dayımdı, - dedi. İkinci şəklə baxır: - bu da odu, dayımdı… Bu şəkillər bizdə yoxdu.

Sizdə hardandı? - deyə soruşdu.

- Arxivdən tapmışam, - dedim.

- Oy, nə yaxşı iş görmüsünüz, çox sağ olun… Mənim anam Böyükxanım Vəkilovlardandır. İbrahim ağa Vəkilovun qızıdır. General-topoqraf İbrahim ağanın yox, o, Paşa ağanın oğludur. Mənim babam isə Pənah ağa Vəkilovun oğludur. İkicə dayım vardı: böyüyü İsfəndiyar bəy, kiçiyi isə Bahadır bəy idi. İsfəndiyar dayım 1907-ci ildə Qori seminariyasını qurtarmışdı. Bir müddət Bakıda rus-tatar məktəbində müəllim işləyib. 1910-cu ilin yayında görkəmli maarifçi Əhmədağa Mustafyevin Dilicanda ədəbi fəaliyyətinin iyirmi beş illiyyi keçirilib. Dayım yubileyin təşkilatçısı olub. Böyük şairimiz M. Ə. Sabirin "Hophopnamə"sinin nəşri üçün işanə toplayıb. 1918-ci ildə Qazax seminariyası açılanda Firudin bəy Köçərli onu Qazağa dəvət edib. Səməd Vurğunun, Seyfulla Şamilovun, Mirqasım Əfəndiyevin, Osman Sarıvəllinin, Mehdi Hüseynin, Mehdixan Vəkilovun və yüzlərlə seminaritsin müəllimi olub. Bolşevik hökuməti qurulanda əksinqilabçı-müsavatçı fəaliyyətinə görə Solovki konslagerinə sürgün etdilər. Ana tərəfimdən Solovki adalarında əzab çəkənlər çox olub. Müsavat parlamentinin üzvü Rəhim bəy Vəkilov, maarifçi Zəkəriyyə Vəkilov, Məmmədhəsən Vəkilov- Baharlı, Bakı Darülmüəllimatının direktoru Mədinə xanım Vəkilova-Qiyasbəyli isə otuz yeddinci ildə güllələndi. Azərbaycan parlamentinin üzvü, partiyanın ikinci lideri Mustafa ağa Nadir bəy oğlu Vəkilov 1920-ci ildə Türkiyəyə mühacirətə getdi… Solovki konslagerində on il həbs cəzası çəkən dayım İsfəndiyar bəy Vəkilov 1936-cı ilin noyabrında qayıtdı. Ömrünün axırına kimi müəllimlik etdi. 1960-cı ildə vəfat edən dayımın indi bir qızı, bir oğlu qalır. Oğlu İbrahim Vəkilov istefada olan polkovnikdir. Kiçik dayım Bahadır bəy Vəkilov idi. Bayaq dediyim kimi iyirminci ildə cavankən bolşeviklər güllələdilər, heç evlənməmişdi də. Sizin tapdığınız şəklin arxasında yazılıbmı, neçənci ildə çəkilib?

- 1919 -cu ildə çəkilib, -deyə cavab verdim.

- Mənimlə yaşıddı, dayımın şəkli, - deyib Ədilə xanım qəmli-qəmli köksünü ötürür. Ovcundakı xırdaca güllü dəsmalla nəmli gözlərini sildi.

- Ədilə xanım, bolşeviklər ana tərəfinizdən ona görə çox adamı güllələyib, sürgün ediblər ki, Rəhim bəy Vəkilov müsavat parlamentinin üzvü olub və nəslinizdə bəylik varmış. Əslində maarifçilər daha çox olub. Tiflisidəki Qori

seminariyasının arxivində işləyəndə bir dəfə maraqlandım ki, görüm neçə Vəkilov oxuyub. Saydım on bir nəfər idi. Hələ Qazax seminariyasını qurtaranlar da olub…Bəs, ata tərəfinizi niyə incidiblər?

- Ata tərəfimdən də ağalıq var idi. "Ağalıq" yeri adlanan Şıxlinskilərə məxsus torpaqlar indi də qalır. Birinci Şıxlıya çatmamış, Kür qırağı yerlər Şıxlinskilərin olub. İndi orda üzüm bağı salınıb… Polkovnik atam Rüstəm bəy Şıxlinskini də 1920-ci ildə bolşeviklər güllələdilər. Bizim ailə Bakıdan Qazaxa köçdü. Sonra Gəncə üsyanı oldu. Cavad əmim İrana getdi. Evimizdə başıpapaqlı qalmadı. Anam Qazaxda arteldə dərzi işləyirdi, bir təhər dolanırdıq. 1932-ci ildə olan bir hadisə heç vaxt yadımdan çıxmır. "Çistka" vaxtı idi. Bir gün anamı komsomolçular kluba çağırdılar. Belə yerlərdə heç vaxt olmayan anam getmək istəmirdi, utanırdı. Dedilər ki, Bakıdan "çistka" aparmağa nümayəndə gəlib, getməsən vəziyyətin daha da pis olar. "Kulak" kimi sürgün edərlər, körpələrinə yazığın gəlsin. Onda anam məni də özü ilə apardı. Yığıncaq başlandı. Səsə qoydular ki, Böyükxanım İbrahimağa qızı Şıxlinskayanın səsi alınsın, yoxsa yox. Yerdən: qadındı, köməksizdi, əri, qaynı və bir qardaşı güllələnib, bir qardaşı isə sürgündədir, bağışlansın-deyənlər çox oldu. Bu vaxt bizim keçmiş nökərimizin komsomolçu oğlu

Mühacir Qiyas bəy Şıxlinski 1952-ci ildə
Türkiyədə ailə üzvləri arasında

söz alıb kürsüyə çıxdı. Anam ürəkləndi. Utancaq anam ilk dəfə başını qaldırıb ümidlə kürsüyə tərəf baxdı. Nökərimizin komsomolçu oğlu Lenindən, Stalindən, proletariatdan və yeni qurulan kolxozdan odlu-odlu danışırdı. Bəyləri, ağaları təhqir edə-edə birdən üzünü anam tərəfə tutub, əlini irəli uzatdı:
- Bu, o Vəkilovlardan, o Şıxlinskilərdəndir ki, proletariatın qanını su yerinə axıdıb. Səsi alınmalıdır. Vəssalam! - deyib kürsüdən fəxrlə düşdü. Anamı işdən çıxardıb, "səsini" aldılar. Ailəmiz hökumət yanında gözükölgəli oldu. Dinə bilmədi, yazıq anam.

Dünya yaxşı adamlardan xali deyilmiş, ay oğul. Bir xeyli sonra anam o vaxtın nüfuzlu adamları Həmid Əfəndiyevə və Sayad Bəhərzalova müraciət etdi. Onlar kommunist olsalar da, vicdanlı adamlar idilər. Anamın səsini qaytarıb, özünü də işə bərpa etdilər. O vaxt əmim Cavad bəy İranda sağ idi. Onda sərhəd çox da möhkəm deyildi, gedib-gələnlər vardı. Xəbər gətirmişdilər

ki, general Cavad bəy Şıxlinski Ərdəbil qarnizonunun komandanıdır. Əmimə Azərbaycan Demokratik ordusunda general-mayor rütbəsi verilmişdi. Səhv eləmirəmsə, on doqquzuncu ildə verildiyini anam danışardı. Əmim də, atam da Birinci Dünya Müharibəsində Tatar polkunun tərkibində vuruşublar, hər ikisi "Müqəddəs Georgi" və "Müqəddəs Vladimir" ordenləri ilə təltif olunublar. Otuz-qırxıncı illərdə o taydan, Cavad bəydən, onun qoçaqlığından yaxşı sədalar gələndə bizim qocalar pıçıltı ilə, ehtiyatla danışırdılar ki, Cavad bəy hərbi işdə atamdan da mahir olub. O, əmisi Əliağa Şıxlinski qədər qoçaq imiş. 1946-cı ilə qədər eşidirdik ki, əmim sağdır, evlənib iki oğlu - Çingiz, Nazir və Göhvər adında qızı var.

- Cavad bəy böyük idi, yoxsa atanız Rüstəm bəy?

- Cavad əmim 1875-ci ildə anadan olmuşdu. Yaşı qırxı keçsə də evlənməmişdi. Bizim Şıxlinskilərin arasında gec evlənənlər var.

- Ədilə xanım, elə General Əliağa Şıxlinski buna canlı sübutdur. O da gec, qırx dörd yaşında evlənib.

- Anam danışardı ki, boy-buxunda, bacarıqda, xasiyyətdə də Cavad bəy əmisi Əliağa Şıxlinskiyə oxşayırdı. Atamı da, əmimi də Əliağa babam Tiflisdəki zadəgan balalarına məxsus kadet korpusuna qoymuşdu. Oranı bitirəndən sonra hər ikisini Peterburqa aparır, vaxtilə özünün oxuduğu Mixaylov topçuluq məktəbinə oxumağa qoyur. Atam, əmim Cavad bəydən iki yaş kiçik idi. 1877-ci ildə anadan olub. Hər ikisi də Qazaxda anadan olub. Sizə danışdıqlarımın hamısını anam yazmışdı, ordan oxumuşam, hara qoymuşam, harda gizlətmişəm tapa bilmirəm… Anam bu yazıları müharibədən qabaq yazmışdı. Deyirdim ki, ay ana, at getsin, bu yazılar nəyinə lazımdır. Birdən nə olar… Bunlara görə başımız bəlalar çəkər. Anam da arxaçıyınlıqla: "Yox qızım, - deyərdi, - vaxt gələcək lazım olacaq, belə kişilərin adı batmamalıdır".

- Ədilə xanım, nə general əminiz Cavad bəyin, nə də polkovnik atanız Rüstəm bəyin Azərbaycan milli ordusundakı əvəzsiz

xidmətləri itib-batmayıb. Xalqımızın görkəmli oğlu Mirzəbala Məmmədzadənin "Azərbaycan milli ordusunun keçdiyi yollar" məqaləsində onlar barədə məlumat var: "Ağdamda / 1918-ci ildə/ pülemyot bölüyünə məxsus hazırlıq məktəbi açıldı. Sonralar bolşeviklər tərəfindən edam edilən mərhum miralay /polkovnik/ Şıxlı Rüstəm bəyin idarəsi altında topçu hissəsi təşkil edildi". Müəllif yazırdı ki, yenicə yaradılan Müsavat ordusunun birinci diviziyasına mirliva /general-mayor/ Cavad bəy Şıxlinski komandan təyin edildi…

Zəngəzurda məskun olan ermənilər İrəvan daşnaklarının təhriki ilə bu vilayəti özlərinə ilhaq etmək niyyətilə Azərbaycan hakimiyyətini tanımırdılar. 1919-cu ilin oktyabr ayında general cavad bəy Şıxlinskinin komandanlığı altında Zəngəzur ermənilərinə qarşı hərbi yürüş oldu. Bu səfər bir aydan artıq davam etdi.

Zəngəzurdakı erməni milli hissələrinə qarşı hərbi əməliyyatlar aparan Cavad bəy Dığ kəndi ərazisində düşmənin möhkəmləndirilmiş istehkamlarını

dağıdır və kəndi onlardan təmizləyir. Az sonra ingilislərin işə qarışması ilə hücum dayandırılır. Noyabrın iyirmi üçündə olan barışığa əsasən erməni hərbi hissələri Zəngəzur ərazisini tərk edir.

Yunker Abdulla ağa Omarağa oğlu Şıxlinski (1899-1970) 1918-ci ildə hərbi xidmətdə olarkən

General Cavad bəy Şıxlinskinin 1919-cü il noyabrın səkkizində həmin döyüşlər barədə Hərbi Nazirliyə göndərdiyi bir teleqram Mərkəzi dövlət Arxivində saxlanılır.

"Adamların həddindən artıq yorulduqlarını və Dığ kəndini əldə saxlamağın mümkün olmayacağını müəyyənləşdirdikdən sonra, mən qrupu Zabıx çayının şimal sahilinə çəkməyi və əlverişli mövqe tutmağı qərara aldım.

Bütün hissələr çayı sağ-salamat keçib müəyyən olunmuş mövqeyi tutdular. Enişi enərkən toplardan biri yoldan çıxdı və dərəyə düşdü, onu çıxartmaq mümkün olmadı. Həmin topun açarını, təkərlərini və mühüm hissələrini söküb götürdük. Top bizim mövqeyimizin yaxınlığındadır, çalışıram ki, ayın doqquzuna kimi çıxardıb aparaq. Mənim bütün göstərişlərimi yerinə yetirmək üçün Yadigarovun dəstəsi Abdallara gəlib.

Qəhrəmanlıqla həlak olan Cavanşir alayının podpraporşiki Muradovun və Zaqatala alayının praporşiki Qazıyevin böyük cəsurluğunu xüsusi qeyd etməliyəm. Bizim artilleriyada əla döyüş xidmətləri olan podpolkovnik Novruzovun məharətini də unuda bilmirəm. Bizim itki belədir: Zaqatala alayından həlak olan və itkin düşən qırx nəfərdir, əlli nəfəri isə yaralanıb. Cavanşir alayından beş nəfər həlak olub, iyirmi nəfər yaralanıb. Şəki alayından iki nəfər yaralanıb, Qarabağ alayından isə ikisi və artilleristlərdən bir nəfər yaralanıb. Zabitlərdən üçü həlak olub, dördü isə yaralanıb. İtkilərimizin sayını əlavə olaraq yenə Sizə bildirəcəm.

General mayor Cavad bəy Şıxlinski,
Abdallar kəndi”

1920-ci ilin martında erməni daşnakları güclü silahlı qüvvə ilə Qarabağa hücum edəndə general-mayor Cavad bəy Şıxlinski də həmin döyüşlərdə inamla vuruşmuşdur. O günlərdə onun Nazirlər Sovetinin və Dövlət Müdafiə Komitəsinin sədri Nəsib bəy Usubbəyliyə vurduğu üç təcili teleqram saxlanılır.

"23 mart 1920-ci il[21]

Bu gün dan ağarmamış ermənilər Əsgərana hücum edib, qalanın bir hissəsini alıblar. Teleqraf xəttində mənim verdiyim məlumat poçtda kəsilir. Mən təsadüfən buraya gəlmişəm. Fövqəladə hadisə barədə Sizə məlumət verməyi özümə borc bildim. Yerli qəza rəisi ilə birgə köməkçi qoşun dəstələri yığırıq. Bu məlumatı Bərdə və Tərtərə də çatdırmışam.

General-mayor Cavad bəy Şıxlinski,
Ağdam."

"Nəsib bəy Usubbəyliyə

Əsgəranı ermənilər artıq zəbt ediblər. Aldığım məlumata görə ermənilər bütün yüksəklikləri ələ keçiriblər. Əsgərandan qaçıb gələn uryadnik və strajnikin dediklərinə görə Xankəndi istiqamətində döyüşlər səhər tezdən başlayıb. Hələlik atəş kəsilib. Hava bərk dumanlıdır. Bizim partizanlar Əsgəran və Ağdam mövqelərini ələ keçirdilər. Artıq ermənilərə qarşı döyuşlər davam edir. Parlamentin üzvü Qarabəy Əliverdiyevin təşkilatçılığı sayəsində Müdafiə Komitəsi və yaralıları müalicə şöbəsi təşkil edilib.

General Cavad bəy Şıxlinski,
Ağdam."

"Nəsib bəy Üsübbəyova

Əsgəran qalasının bir hissəsini döyüşlə geri almışıq. Burada hökumət nümayəndələrindən heç kəs yoxdur. Qəza rəisini tapa bilmədik. Özüm köməkçi dəstələr təşkil edirəm. Yerli partizanlara gözətçilər göndərdim. Başımızdan keçəcəyik, amma Əsgəranı düşmənə verməyəcəyik.

General-mayor
Cəvad bəy Şıxlinski."

Cavad bəy Şıxlinskinin komandanlıq etdiyi birinci piyada diviziyası 1919-cu ilin sonlarında Gəncədə yerləşirdi. Diviziya üç alaydan və üç taburdan /batalyon/ ibarət idi: Cavanşir alayının komandiri podpolkovnik Səmədbəy Rüstəmbəyov Zaqatala alayının komandiri, polkovnik Əhməd və Dibirov və Gəncə alayının komandiri Cahangir bəy Kazımbəyov idi.

Təcili teleqramm

1920-ci il 27 aprel

[21] Bakıdan alınan günü qoyulan tarixdir. Hər üç teleqramda eyni tarix qoyulub Ş.N.

Gəncə. Birinci piyada diviziyasının rəisi, general Şıxlinskiyə.[22]

"Bolşeviklər Yalama stansiyasına hücum etdilər. Onlar dayanmadan irəliləyirlər. Xudatı ələ keçiriblər. Çıxılmaz vəziyyətdəyik. Günü bu gün Qızıl Buruna Qazaxdan bir bataliyon və Gəncədən bir batalyon göndərmənizi əmr edirəm. Hər bir batalyonda ən azı 500 süngü və pulemyot olmalıdır. Yük qatarını artıq göndərmişik. Həmin hissələrin gəlməsi vaxtını teleqrafla bildirin. Biz batalyonları sabaha gözləyirik.

Hərb naziri artilleriya generalı
Səməd bəy Mehmandarov".

Respublika Mərkəzi Dövlət Arxivində saxlanılan daha bir sənəd. Hərbi Dəniz komissarı Çingiz İldırımın və Respublika bolşevik Ordusunun müvəqqəti Qərargah rəisi general-mayor Əbdülhəmid bəy Qaytabaşının 30 aprel 1920-ci ildə verdiyi əmrdə oxuyuruq:

"Birinci piyada diviziyasının rəisi, general-mayor Cavad bəy Şıxlinskinin tabeliyində olan, Gəncə və Zaqatala quberni- yalarında yerləşən bütün hərbi hissələrə, habelə Qarabağ bölməsinin döyüşçülərinə təcili olaraq XI Qızıl Ordunun komandanlığına hərbi əməliyyatlar zamanı tabe olmasını əmr edirəm.

Bütün başqa hallarda bu hərbi hissələr əvvəlki kimi mənim tabeçiliyimdə qalır".

Nə igid Cavad bəy, nə də onun mərd əsgər və zabitləri bolşeviklərin bu ədalətsiz əmrinə boyun əymədilər. Onlar son gülləleri qurtarana kimi Gəncə üsyanı davam etdirdilər…

İyirminci il aprelin iyirmi yeddisində bolşeviklər Azərbaycanı zəbt edəndə Gəncə qaynar qazana dönmüşdü. Hamı silaha sarılmışdı. O günlərin hadisələrini alay komandiri, polkovnik Cahangir bəy Kazımbəylinin mühacirətdə yazdığı "Gəncə üsyanı haqqında xatirələr"ində daha real görürük. O, yazır: "… Mayın iyirmi üçündə səhər saat altıda növbəti fəaliyyət planını və birgə işləri müəyyənləşdirmək üçün şəhərdə olan birinci Azərbaycan diviziyasının rəisi general Cavad bəy Şıxlinskinini, Azərbaycan Ordusunun baş intendantı general Məhəmməd Mirzə Qacarı və süvari diviziyasının rəisi general Teymur bəy Novruzovu müşavirəyə dəvət etdim. İlk iki general onların arxasınca göndərilmiş polk adyutantının müşayəti ilə gəldilər. Küçələrə çıxan əhalinin sevincini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Əhali polkun qərargahına gələn hər iki generalı "Yaşasın" sədaları ilə qarşıladı. Onları qərargaha əllərinin üstündən apardılar. Uzun müddət küçələrdə sevinc qışqırtısı eşidilirdi. Yalnız mənim təkidli xahişlərimdən sonra kütləni sakitləşdirmək mümkün oldu. Xalq evlərinə dağılmışdı.

---

[22] Бу телеграмы бязи мцяллифляр сящвян там артиллерийа эенералы Ялиаьа Шыхлинскинин адына дяръ едирляр. Яввяла Ялиаьа Шыхлински щеч вахт биринъи пийада дивизийасынын ряиси олмайыб. Икинъиси дя Ялиаьа Шыхлински 1912-ъи илдян 1917-ъи илядяк эенерал-майор рцтбясиндя олмушдур. Телеграм, щаггында сющбят ачдыьымыз, онун гардашы оьлу эенерал-майор Ъавад бяй Мяммядаьа оьлу Шыхлинскийя вурулуб /1875-1959/ /Ш. Н.

Bu müşavirədə general Məmməd Mirzə Qacar yerli hökumətin ümumi rəhbəri və təşkilatçısı seçilir. Artilleriya generalı Cavad bəy Şıxlinski həm bolşeviklərdən alınmış artilleriyanı, həm də bolşeviklərin pozub-dağıtdıqları Azərbaycan artilleriyasını yenidən təşkil edir.

Mən öz polkuma və partizan dəstələrinin fəaliyyətinə rəhbərlik edirəm".

Ədilə xanımla köhnə albomu yenidən vərəqləyirik. İllərlə arxivlərdə axtardığım general Cavad bəyin və polkovnik Rüstəm bəy Şıxlinskilərin fotoşəkillərinə ilk dəfə burda rast gəlirəm. Sevincimin həddi-hüdudu yoxdur. Yetmiş ildən çox adı, fəaliyyəti hərb tariximizdən yoxa çıxan iki görkəmli sərkərdəmizin qaytarılması üçün Ədilə xanıma Təşəkkür edib ayrılıram.

İnqilabın ilk günlərində müsavat generalı "damğası" ilə təqib olunan məhşur hərbi xadimlərimiz Əliağa Şıxlinskinin, İbrahimağa Vəkilovun, Səməd bəy Mehmandarovun, Mirkazım xan Talışxanovun, Firudinbəy Vəzirovun, İbrahimağa Usubovun, Qalib bəy Vəkilovun, Daniyal bəy Hələcovun, Əhməd bəy Dibirovun başına nələr gətirilməyib? Vaxtlı-vaxtsız qapıları döyülüb, onlara ağla gəlməyən suallar verilib: bəy baban nə vaxt ölüb, niyə köhnə orduda qulluq eləmisən?. Türkiyədə, İranda neçə qohumun var?

Azərbaycan Demokratik hökumətinin polkovniki Əhməd bəy Dibirovun qızı Nəcibə xanım Abdullayeva hazırda Bakının Qaqarin küçəsindəki səkkiz nömrəli evdə yaşayır. O, ağrılı-acılı illəri Nəcibə xanım kədərlə xatırlayır:

- İstefaya çıxan atam Balakən rayonunun Mahamalar kəndində yaşayırdı. Otuzuncu illərdən başlayaraq çox get-gələ saldılar. Amma onu həbs etmək üçün bir əsas tapa bilmirdilər. Nəhayət, həyat yoldaşım - 1917-ci ildən partiyanın üzvü olan Əmir Abdullayevi həbs etdilər. Səbəbi də bu oldu ki, müsavat polkovnikinin qızına evlənmisən.

… Atam kəndin mərkəzində ağsaqqallarla söhbət edirmiş. Bu vaxt bir xoruz onların yanındakı kötüyün üstünə çıxıb dalbadal banlayır. Səbri tükənən atam zəhlə tökən xoruza zarafatla: "ay xoruz, - deyir, - sən də komsomol kimi nə qışqır-bağır salmısan". Xırdaca bir daş atıb xoruzu qovur. Bir azdan evə qayıdan atamı yarıyoldan qaytarıb orqana apardılar. Sorğu-suala tutdular və günahlandırdılar ki, sən nə haqla komsomolu təhqir etmisən. Onu Sibirə sürgün etdilər. Atam o gedən oldu. O gündən mən "xalq düşməni"nin qızı və "xalq düşməni"nin həyat yoldaşı oldum. İki ay sonra bizə xəbər verdilər ki, atanız türmədə ürək partalamasından vəfat etdi.

* * *

İyirminci ildə rusca dərc olunan "Kommunist" qəzeti generallarımızın və ziyalılarımızın təqib olunması barədə kifayət qədər yazılar verib. Azərbaycan bolşeviklər partiyasının orqanı olan bu qəzetin səhifələrini vərəqləyəndə Azərbaycan və onun övladları haqqında ürəkaçan heç nəyə rast gəlmirsən. Əgər iyirminci ilə qədər Azərbaycan tarixindən bixəbər olan adam bu qəzeti vərəqləsə, istər-istəməz düşünər ki, bu xalqda ziyalı yox imiş, bu xalq quldur, sərqərdan, əksinqilabçı, rüşvətxor və oğru imiş.

Yeni bolşevik hökuməti Azərbaycanda özünü möhkəmlətmək üçün XI ordunun gücü ilə hər cür alçaqlığa əl atıb. Evləri müsadirə, ziyalıları həbs edib, güllələyib, qəddar və vəhşi hərəkətlərini həyata keçirib.

Qəzetin 29 iyun 1920-ci il tarixli nömrəsində oxuyuruq:

"Gəncə Quberniyasının Fövqəl"adə Komissiyası elan edir: Gəngə Quberniyasının Fövqəladə Komissiyası aşağıda adı çəkilən ailələri girov saxlayır: Qacarlar, Kazımbəyovlar, Şıxlinskilər, Xanxoyskilər ailəsini və Gəncədə iki yüzə yaxın görkəmli burjuaziya sinfindən olan şəxsləri.

Əgər bunlardan kimsə üsyan qaldırmaqda, ya da sui-qəsddə yaxalanarsa, həmin şəxs dərhal sorğu-sualsız güllələnəcəkdir".

"Kommunist" qəzetinin 30 iyun 1920-ci il tarixli nömrəsində yazılır: "Gəncə. İyunun 28-də Tiflisdən gələn yoldaşlar xəbər verirlər ki, Azərbaycan əksinqilabçılarının hamısı Tiflisin küçələrində veyillənirlər. Hazırda Rəfiyevlər ailəsinin hamısı, general Cavad bəy Şıxlinski, Teymurbəy Novruzov və bütün Şamxor bəyləri də oradadırlar.

Nəsib bəy Yusifbəyov Konstantinopola gedib. Tiflisdə belə bir şaiyə də gəzir ki, Gəncə üsyanındakı uğursuz təşkilatçılığana görə Xan Xoyski müsavatçıların tərəfindən qətlə yetirilib[23]. Həm də xəbər verilir ki, Gürcüstanda sovet qoşunları ilə toqquşmada Zaqatala dairəsindəki gürcü əsgərləri onlara güllə atmaqdan imtina ediblər. Ona görə ki, güllələnən zabitlərin yeddi nəfəri gürcü olub".

"Kommunist" qəzeti, 6 iyun 1920-ci il tarixli nömrəsində:

"General Şıxlinski həbs olundu. Gəncə, 3 iyul. Məhşur əksinqilabçı və Gəncə üsyanının təşkilatçısı general Cavad bəy Şıxlinski cinayət axtarış idarəsinin milis rəisi tərəfindən həbs olunaraq Tiflisdəki xüsusi dəstənin sərəncamına verilmişdir.

Gürcülər həbs olunan general Cavad bəy Şıxlinskini ona görə günahlandırırlar ki, o, Azərbaycan Respublikasına gələn gündən

(1918-20-ci illər nəzərdə tutulur.-Ş. N.)gürcü zabitlərini zorla hərbi işə cəlb etmişdir.

Axırıncı cümlə tamamilə yalan və iftiradır. Əvvəla, tam məsuliyyətlə demək olar ki, "gürcü zabitləri zorla hərbi işə cəlb edilmişdir" sözləri Gürcü və Azərbaycan xalqı arasında təfriqə, ixtişaş salmaq naminə işlədilmişdir. İkincisi, heç vaxt 1918-20- ci illərdə gürcülər zorla Azərbaycan ordusuna çağrılmamışlar. Əksinə onlar könüllü olaraq Azərbaycan Milli Ordusunda xidmət etmişlər. Hazırda Respublika Mərkəzi Dövlət arxivində saxlanan sənədlər arasında onlarca gürcü əsgər və zabitlərinin bizim orduda könüllü qulluq etmək haqqında ərizə və raportları saxlanılır. Onların arasında yüksək rütbəlilər də var: Azərbaycan hərbiyə məktəbinin rəisi,general-mayor Konstantin Davudoviç Çxeidze, 1919-cu ildə birinci suvari diviziyasının Gərərgah rəisi Amaşukelli, general-kvarrimeyster V. D. Kar-qaleteli, general knyaz Makayev, general-mayor Aleksandr Pursalidze və başqaları.

---

[23] **Əslində Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər naziri Fətəli xan Xoyski 1920-ci il iyunun 19-da bolşeviklərin muzdla tutduğu erməni qatili Aram Erkanyan və Misak Qriqoryan tərəfindən Tiflisdə arxadan atılan güllə ilə öldürülmüşdür. /Ş. N./**

Hətta V. D. Karqaleteli 1920-ci il martın 20-də bizim ordudakı nümunəvi hərbi xidmətinə görə 167 nömrəli əmrlə general-mayor rütbəsi ilə təltif olunmuşdur.

O dövrün tarixçisi Cahangir Zeynaloğlu "Müxtəsər Azərbaycan tarixi" kitabında mart hadisəsindən danışanda

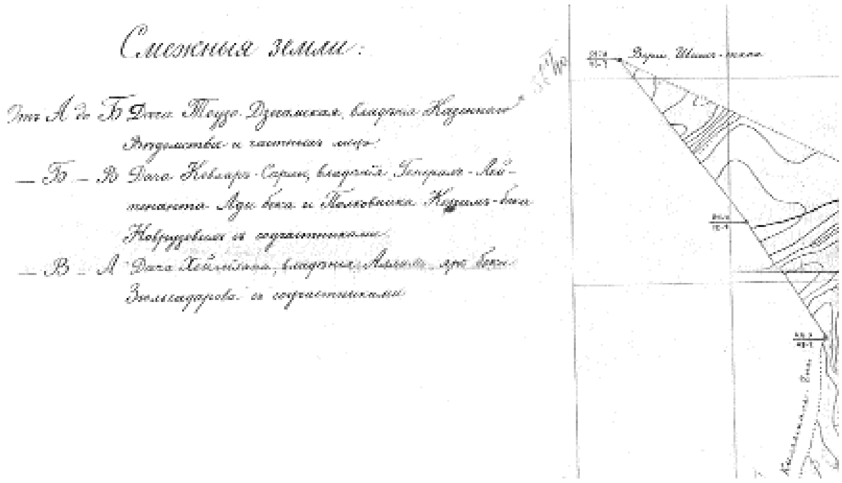

gürcü piyada bölüyünün təmənnasız köməyini unutmur. O yazır: "O Tiflisdəki Mavərayi-Qafqaz hökumətinin lütf və mərhəmətilə müsəlman ordusu adı altında ancaq kiçik bir dəstə təşkil edib, düşmən qarşısına, Kürdəmirə göndərildi. Dəstə birinci tatar /Azərbaycan -Ş. N./ süvari alayı ilə yenidən təşkil edilmiş ikinci süvari alayı, bir gürcü piyada bölüyü və bir Gəncə topçu batareyasından ibarət idi. Gürcü bölüyü Bakı məsələsində gürcülərin müsəlmanlar ilə birlikdə hərəkət etmələrinə bir əlamət və müsəlmanlara kömək olaraq göndərilmiş idi".

O vaxtkı Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərindən onlarca belə fakt söyləmək mümkündür. Lakin yeni gələn bolşevik hökumətinin general Cavadbəy Şıxlinski və gürcü zabitləri barədə yazdığı fakt isə iki millət arasında suyu bulandırmaqdan başqa bir şey deyil.

Rusca "Kommunist" qəzetinin bundan sonrakı nömrələrində nə general Cavad bəy Şıxlinski, nə də Teymur bəy Novruzovun haqqında heç bir məlumat verilmir. Bundan sonra Cavad bəylərə əli çatmayan bolşeviklər Azərbaycanı tərk etməyən hərbçi oğullarımızın tuthatutuna başlayıblar.

Qəzet 19 iyul 1920-ci il tarixli nömrəsində yazır:

"Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının İnqilabi Səhra Məhkəməsi iyulun 17-də general-qubernator Teymur bəy Məlik-Aslanovun məhkəmə işinə baxmışdır. On dörd nəfər kommunistin şahidliyi ilə Teymur bəyin evindən 280340 rubl pul məbləğində əşya müsadirə olunmuşdur. Teymur bəyin günahı ondan ibarət idi ki, o, müsavata qulluq göstərib və bolşeviklərə qarşı döyüşdə fəal iştirak edib. Ona görə də inqilabi məhkəmə Azərbaycan Dəmir yolu idarəsinin rəisi keçmiş müsavatçı olan Teymur bəy Məlik-Aslanova ən ağır cəza verərərk, ona ölüm hökmü kəsir. Məhkəmənin qərarı qətidir, şikayət qəbul olunmur".

Qəzetin dörd gün sonra verdiyi bir xəbər isə general Cavad bəy Şıxlinskinin əmisi oğlu haqqındadır:

"23 iyun 1920-ci il. Hərbi Səhra Məhkəməsi Şərif Abdulla oğlu Şıxlinskinin komandiri olduğu fəhlə-kəndli bataliyonunda yoxlama aparmışdır. Məlum olub ki, Şərif Şıxlinski 22.600rub. məbləğində pul və yeməyi mənimsəyib. O, bu pulları hara xərclədiyini söyləsə də inandırıcı olmadı. Müsavatçı olduğunu boynuna aldı. Nəslən bəy və burjuy qalığı olan bu zərərli elementə ona görə də üç il həbs cəzası verilir".

"Qarşımda arxivdən çıxarılmış, üz qabığı solmuş, qırx ildən də əvvəl Şıxlinskilərin bir qoluna qarşı tərtib edilmiş kiçik bir qovluq var. Bu işin içində 1949-cu il mayın on yeddisində Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin birinci şöbəsinin əməkdaşı mayor Siplis tərəfindən yazılmış və o vaxt üçün tamamilə məxfi sayılan bir arayış var. Həmin arayış Şıxlinskilərin əzab və əziyyətləri üçün əsas olmuşdur. Heç bir şeyə əsaslanmayan və sübuta yetməyən bu saxta sənədin tam mətni belədir. Türkiyədə siyasi mühacir

Şıxlinski Qiyas bəy Cahandar bəy[24] oğlu 1895-ci ildə doğulmuşdur. Azərbaycan SSR Qazax rayonu Şıxlı kəndinin sakini, Qazax rayonunun keçmiş nüfuzlu bəyi, Müsavat hökuməti zamanı Gəncədə pristav olmuşdur. 1930-cu ildə siyasi banda yaratmış /?/ vəAzərbaycanın bir sıra rayonlarında əməliyyatlar keçirmişdir. Sonra qardaşları və quldur dəstələri ilə /?/ Türkiyəyə mühacirət etmişdir. Müsavat liderlərinin göstərişi ilə Türkiyənin SSRİ ilə həmsərhəd rayonlarında bizim əraziyə göndərilmək üçün quldur dəstələri təşkil etmişdir. Azərbaycan SSR-də gizli antisovet təşkilat yaratmaq məqsədilə həmin quldur dəstələrinin köməyi ilə emisarların göndərilməsi həyata keçirilmşdir. İstər özü, istərsə də Türkiyədə yaşayan yaxın qohumları müsavatçı dairələrlə sıx bağlıdır və SSRİ-yə qarşı təxribat işi aparırlar.

Bu, ağ yalan idi, çünki Şıxlinskilər Türkiyədə olarkən ancaq sovet rejiminə müxalifətdə idilər və öz xalqına qarşı təxribat aparmırdırlar. Fransada və digər ölkələrdəki rus mühacirləri-kimi bolşevizm diktaturası metodlarını ifşa etməkdə idilər.

Buna görə də Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutundan sonra bolşeviklərin təqibindən mühacirət etmək məcburiyyətində qalan müsavat partiyası liderinin xaricdə olması totalitar rejimə rahatlıq vermirdi. Qiyas bəy Şıxlinski qardaşları və yaxın qohumları ilə onların arasında idilər. Onları Azərbaycan xalqının gözündən salmaq məqsədilə rejim ifşaedici materiallar uydurur, onları "xalq düşməni" kimi göstərməyə çalışır, Azərbaycanda qalan qohumlarını isə ailəlikcə Qazaxıstanın soyuq çöllərinə, Sibirin və Uzaq Şərqin ucqar tayqasına sürgün edirdi. Bu faciələri oxuyanda istər-istəməz general Cavad bəy Şıxlinskinin vətəni tərk edib İrana mühacirət etməsinə haqq qazandırırsan. İstilaçı XI Orduya qarşı son gülləsinə qədər vuruşan, torpağını yadlardan qoruyan yüzlərlə mərd, igid oğlumuz qürbətdə Vətən, el-oba həsrətiylə dünyasını dəyişdi. Onlardan biridə milli ordu generalımız, Gəncə üsyanının başçısı Cavad bəy Məmmədağa oğlu Şıxlinski idi. O, 1959-cu ildə Türkiyədə vəfat etmişdir.

---

[24] **Xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" romanındakı Cahandar ağadır /- Ş. N./**

* * *

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Respublikasının ordusunda Şıxlinskilər nəslinin nüfuzlu oğulları ləyaqətlə xidmət etmişlər.

Polkovnik Rüstəm bəy Məmmədağa oğlu Şıxlinski -1912-13-cü illərdə Birinci Qafqaz atıcısı artilleriya divizionunda ştabs-kapitan rütbəsində xidmət edib. 1918-ci ildə Topçu hissəsinin və Ağdamdakı pulemyot məktəbinin rəisi idi.

1919-cu il fevralın beşindən Əlahiddə Ağır top divizionunun və 1920-ci ilin əvvəlində İkinci Artilleriya briqadasının komandanı 1920-ci il iyunun 11-də şübhəli şəxs kimi Az. ÇK-nın əməkdaşları Troyan və Polyakov tərəfindən Bakıda həbs edilib, güllələnmişdir. Məhşur generalımız Əliağa Şıxlinskinin qardaşı Məmmədağanın kiçik oğludur. 1877-ci ildə Qazaxda anadan olub. Tiflisdəki kadet korpusunun və Peterburqda Mixaylovski Ali topçuluq məktəbini bitirib. Birinci Dünya müharibəsində birinci Qafqaz atıcı artilleriya divizionunda kapitan rütbəsində döyüşüb.Cəbhədəki döyüş xidmətləri IV-cü dərəcəli "Müqəddəs Anna" (üzərində "İgidliyə görə" yazısı ilə) və IV dərəcəli "Müqəddəs Vladimir" (qılınc və bantla birgə) ordenləri ilə qiymətləndirilib.

Poruçik İsrafil bəy Ağa oğlu Şıxlinski - 1918-ci ildə Gəncədə Hərbi məktəbi bitirib. Məktəbdə ikinci rotanın proporşiki vəzifəsində işləyib. 1897-ci il sentyabrın 10-da Qazaxda zadəgan ailəsində anadan olub. Qori şəhərindəki seminariyanın Azərbaycan şöbəsini bitirib. İyirminci ilin aprelində bolşeviklər gələndə Az ÇEK-nın yanında qısa müddət xüsusi təyinatlı dəstənin komandiri olub. Müsavatın tərəfdarı və Sovet hökumətinin qatı düşməni olduğuna görə ittiham edilib. 1926-cı ildə Solovetsk həbs düşərgəsinə sürgün olunub.

Əli Ağa oğlu Şıxlinski-İkinci Zaqatla piyada alayında Hərbi təhsil komandasının proporşiki.

Qiyas bəy Cahandar ağa oğlu Şıxlinski - Ərəş qəzasının pristavlığında ikinci sahənin rəisi, ştabs-kapitan 1895-ci ildə Qazaxda anadan olub. Aprel çevrilişindən sonra 1930-cu ilə qədər Qazax qəzasında milis rəisi işləyən Qiyas bəy həmin ili bolşeviklərin ədalətsizliyi ilə barışmayıb Türkiyəyə mühacirətə getmişdir. ***M. C. Bağırovun məhkəməsi sənədlərindən***: "Bağırovun antisovet ünsürləri qorumağına və onlara himayədarlıq etməsinə daha bir nümunə keçmiş müsavat pristavı və siyasi bandit, çar zamanı xidmət etmiş Qiyas bəy Cahandar bəy oğlu Şıxlinskinin üzə çıxarılmasıdır. Bağırov onu nəinki üzə çıxartdı, hətta Qazax qəzasında milis rəisi vəzifəsinə də təyin etdi.

O illərdə Azərbaycan Baş Siyasi İdarənin işçiləri arasında Şıxlinski daima Bağırovla yaxınlığını qeyd edirdi.

1930-cu ildə Şıxlinski öz qohumları ilə birgə Türkiyəyə qaçdı. Orada türk kəşfiyyatı ilə əlaqə yaradıb, SSRİ ərazisinə silahlı basqınlar etdi.

İstintaq zamanı M. C. Bağırov təsdiq etdi ki, Qiyas bəy Şıxlinskini o, üzə çıxarıb. Ancaq ona himayədarlıq etmək və müdafiə etmək faktını dandı. Bağırovun bu ifadələrini 1954-cü ilin 28 avqustunda dindirilmiş şahidlərdən Əliyev Zeynal Mehrəli oğlu təkzib etdi. "Bağırov çox vaxt keçmiş müsvat fəallarını öz tərəfinə çəkir və məsul vəzifələrə təyin edirdi. Belə ki, Bağırovun Qazax qəzasında milis rəisi vəzifəsinə keçmiş müsavat pristavı Qiyas bəy

Şıxlinskini təyin etməsi mənim yaxşı yadımdadır. Milis rəisi işləyərkən Şıxlinski sovet hökumətinə heç bir yardım göstərməyib və heç bir xeyirli iş görməyib.

Bağırov Şıxlinskiyə hər cür himayədarlıq göstərirdi. Bundan istifadə edən Şıxlinski yerli sovet hakimiyyəti orqanları ilə hesablaşmır, yalnız Bağırova tabe olduğunu bildirirdi.

Təqribən 1930-cu ildə yerli hökumət cinayətkar fəaliyyətini ifşa etməyə başlayanda Şıxlinski silahlı dəstə ilə Türkiyəyə qaçdı".

Bu ifadələri istintaq zamanı müttəhim T. M. Borşev də təsdiq etdi: "Şıxlinskinin sözlərindən mənə aydın oldu ki, Bağırov onu yaxşı tanıyır. O vaxtlar Qiyas bəy Şıxlinski bununla fəxr edirdi.

İndi yadıma düşür ki, o illərdə Şıxlinski Azərbaycan Baş Siyasi İdarəsinin rəhbər işçiləri arasında dəfələrlə Bağırovla yaxın münasibətindən danışırdı".

Bağırovun Şıxlinskiyə himayədarlıq etməsi sənədlərlə də sübut olunur.

Gəncə vilayət şöbəsi rəisi Qiyas bəy Şıxlinskinin ağır cinayətlərdə iştirakı ilə bağlı məlumat versə də o, məsuliyyətə cəlb olunmamışdır. Bundan əlavə, Qiyas bəy Şxlinski 1930-cu il mayın 12-də müttəhim Bağırova şəxsi məktub yazıb, onu sıxışdırdıqlarından və antisovet fəaliyyətdə şübhələndiklərindən şikayətlənəndə, Bağırov həmin məktuba aşağıdakı dərkənarı qoyur:

"Yoldaş Neverova. Bir daha vilayət şöbəsi vasitəsilə bu biabırçılıqlara son qoyun. Nəticəsi barədə mənə mayın 21-dək məlumat verin".

Bu məktubdan sonra 1930-cu ilin 29 iyulunda həmin Şıxlinskiyə o vaxtlar Azərbaycan Baş Siyasi İdarəsi Gəncə vilayət şöbəsinin keçmiş rəisi Quliyevin imzası ilə 1345 saylı arayış verildi. Həmin arayışda Qiyas bəy Şıxlinskinin yeddi nəfər silahlı yoldaşı ilə birlikdə Gəncəyə tərəf hərəkət etməsi göstərilir və ona heç bir maneçilik göstərilməməsi tövsiyə olunurdu.

Çox keçmədi ki, qohumları və həmin silahlı dəstə ilə birlikdə Qiyas bəy Şıxlinski Türkiyəyə qaçdı".

Qiyas bəy Şıxlinski 1909-1914-cü illərdə Qoridəki Müəllimlər seminariyasının Azərbaycan şöbəsini bitirmişdi. O, 1972-ci ildə Türkiyədə mühacirətdə vəfat etdi.

Pristav Hüseyn bəy Şərif bəy oğlu Şıxlinski- (1886-1920) Goranboy və Əhmədli nahiyəsinin pristavı olub. 1920-ci il mayın 13-də Müsavat rejiminin məmuru və Gəncə üsyanının iştirakçısı kimi həbs edilib, güllələnmişdir. Əslində isə 1919-cu ilin fevral-mart aylarında bolşevik Qatır Məmmədin quldur dəstəsinin darmadağın edilməsində fəal iştirakına görə Fövqəladə Komissiyasının sədri Semyon Pankratovun göstərişi ilə komissar Qriqoryevin qrupu həbs etmişdir.

Kar Hüseyn bəy adı ilə bolşeviklərə qarşı əzazil bir şəxsiyyət kimi tanınan pristav Şıxlinski isiqlal hərəkatının fəal mücahidi kimi ad-san qazanmışdı. O, 1886-cı ildə Qazax qəzasının Şıxlı kəndində anadan olmuşdur.

Abdulla ağa Omar ağa oğlu Şıxlinski 1899-cu il yanvarın 5-də Qazaxda anadan olub. 1918-ci il aprelin 6-da Bakı Realnıy məktəbini bitirib. Həmin ili atası Omar ağa qəflətən vəfat etdiyinə görə əmisi general Əliağa Şıxlinskinin himayəsində yaşayıb. Azərbaycan Milli Ordusunda yunker rütbəsində xidmət edib. Sovet tibb elmində görəkəmli mütəxəssis, tibb elmləri namizədi kimi məşhur idi. Abdulla ağa 1970-ci il mayın 23-də Bakıda vəfat edib.

MİRZƏ MƏHƏMMƏD MOLLA VƏLİ OĞLU QAYIBOV - TƏXƏLLÜSÜ "FƏDAİ"

Molla Vəli Vidadinin atası Məhəmmədağa 1725-ci il müharibəsində həlak olandan sonra Poyludan olan anası Xədicə xanım on səkkiz yaşlı oğlunu da götürüb şəmkirdən Şıxlıya qayıtmışdır. Hələ Şəmkirdə yaşayanda ərəb-fars dillərini öyrənən və kamil dini təhsil alan Molla Vəli Şıxlıda yaşasa da, Poyluda məktəbdarlıq etmişdir. Burda Molla Vəli Qayıbovlar nəslindən olan Molla Cəbrayılın qızı Tükazban xanımla evlənmişdir. Sonralar Molla Vəli Vidadinin qızı Cəvahiri Mirzə Məhəmməd Qayıbova ərə vermişdir.

Gürcü çarı II İraklinin sarayında xidmətdə olan Molla Vəli kürəkəni Mirzə Məhəmməd Qayıbovu da özü ilə ora aparmışdır. Mirzə Məhəmməd sarayda müstövfi vəzifəsində çalışmışdır. Dövlət xidmətində müstöfi1 Qazağı, şair kimi Fədai təxəllüsü ilə eldə-obada böyük nüfuza malik olmuşdur.

Məşhur sərkərdəmiz Əliağa Şıxlinski (1865-1943) "Xatirələrim" əsərində yazır ki, anam Şahyəmən xanım Qayıbova Azərbaycanın məşhur şairi Molla Vəli Vidadinin qız nəvəsidir, yəni Mirzə Məhəmmədin qızıdır.

Klassik şairimiz Molla Pənah Vaqifin müasiri Kazımağa Salik Şıxlinskinin (1781-1842) Mirzə Məhəmməd Qayıbov "Fədai" təxəllüsə nəzmlə yazılan dörd məktubu bizə gəlib çatıb.

***Birinci məktubdan*:**
Olma ey Mirzə Məhəmməd, zəmmi - şeirindən məlul,
Əhli-dil, əhli-dilin azarını eylər qəbul.

1. Müstofi- sarayın təsərrüfat işlərini idarə edən məmur Ş. N.

İkinci məktubdan:
Saliki, ancaq Fədaidir sana həmdəm olan,
İstərəm səndən səva bir qeyri-həmdəm olmasın.

Zəmanədən və çərxi-fələkdən şikayət edən Salik üçüncü məktubunda yazırdı:

Ey Fədai, bu cahan bidad ilən bünyad olub,
Aqil oldur kim onun bidadinə münqad olub,
Ol Hüseyni-şahi-məzlum macərasın fikir qıl,
Aqibət gör bu rəna mülkündə kim dilşad olub.

Yenə Mirzə Məhəmmədə həmin məzmunda Salik yazırdı:

Ey əzizim, istərəm cismində azar olmasın.
Nərgizi-bimarın olsun, özgə bimar olmasın.
Təbiniz olsun guşadə daima hər tərhilə,
Saliki-xoş təb binəzmi əşar olmasın.

Təəssüf ki, Mirzə Məhəmməd Fədainin cavablarını tapmaq bizə qismət olmadı. Fədainin doğum və ölüm təvəllüdünü hələlik dəqiqləşdirə bilmədik. Firidun bəy Köçərli yazır ki, Fədai ilə Kazım ağa Salikin aralarında mehri-ülfət və səmimi dostluq olub. Bu onların yazdıqları şerlərdən də görünür. Yaşca Kazım ağa Fədaidən kiçik imiş. Salahlıda doğulan şair Fədai orada da vəfat edib. Onun cəmisi iki qəzəli bizə gəlib çatıb: "Olmaz" və "Bu imiş".

OLMAZ

Nədəndir ey Bəyim, əşarıma sizdən cavab olmaz,
Bu gündən böylə dəxi şeriniz gəlsə, hesab olmaz.

Sədayi-qafiyəya bir qəzəl yox suyi dilbərdən,
Necə səbr eyləsin dil, bundan artıq kim, əzab olmaz.

Keçib ol növcavanlıq, kimsə yad etməz məni hərgiz,
Qocalıq damənim tutmuş, dəxi zövqi-şəbab olmaz.

Gərək yad eyləsin səyyadi-tazə köhnə səyyadı,
Təsəvvür etməsin tərlan kim, üstündə üqab olmaz.

Rəqibi-kəcrövü gər yad ilə işrət qılır hər dəm,
O yerlərdə şəbpərə pərvaz edər kim, afitab olmaz.

Tikilmiş bir hədəfidir lövhi-sinəm tiri-mücganə,
Xədəngi-qəmzədən üşşaqlərdə ictinab olmaz.

Fərqai-güyi-canan odu bədtər nari-düzəxdən,
Neçə hicrani-rusxarində yanmaz dil kəbab olmaz.

Fədai gəlsə yarın kuyinə, didarı mən, etmiş,
Neçün kim, aşiqü məşuq arasında hicab olmaz.

*** * ***

BU İMİŞ

Dilbərə, küncə-ləbində məks edən hinduyimiş,
Bilməyib sehrinə düşmüş xalların caduyimiş.

Gənci-ruyin üzrə əfi zənn edib qıldım həzər,
Məh yüzün dövründə hər du həlqəyi-kəysuyimiş.

Ey cəbinin mihrə tən eylər çəharom çərxdə,
Gün yanında ol nazik düşmüş hilal əbruyimiş.

Hər zaman umdum vəfa gördüm cəfa səndən şəha,
Aşiqə məşuqəsi gövr eyləmək bu xu imiş.

Vədəyi-vəslinə Uan verdi Fədai, ey nigar,
Dəfnim et əl hökmilləh çünki vədə bu imiş.

* * *

OSMAN AĞA ŞIXLİNSKİNİN TARİXİ-VƏFATI [25]

Cahana olma ey huşyar məğrur,
Görüb beş gün səfasının, olma məsrur.

Nə dərvişü gəda, nə şahü sultan,
Yeridi cümləsinin aqibət gur.

Bu mərqəd əhli Şeyxizadə Osman,
Həm axır məskənindən oldu məhcur.

Açıldı çün üzünə babi- qüfran,
Onun tarixi Nazir oldu "məqfur".

Abbas ağa Nazir Qayıbzadə
(1849-1919)

---

[25] Osman ağa Hacı İsmayıl ağa oğlu Şıxlinski tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinskinin böyük qardaşıdır. Şair Abbas ağa Nazirin isə bibisi oğludur. Əliağa Şıxlinski yazır ki, ailədə on bir uşaq idik, on birincisi mən idim. Mərhum Zülfuqar Qayıbovun 1980-cı ildə tərtib etdiyi "Nəsil şəcərəsində" uşaqların on nəfərinin adı göstərilir:
Məhəmməd ağa, Osman ağa, Ömər ağa, Əbdülrəhman ağa, Əbdülrəhim ağa, Abdulla ağa, Böyükxanım, Bədircahan, Xeyrənisə xanım və Əliağa. "Məğfur" sözündən aydın olur ki, Osman ağa Şıxlinski hicri qəməri tarixlə 1326-cı ildə (miladi 1908) vəfat etmişdir- Ş. N.

GENERAL - LEYTENANT MİRZƏ HACI BƏY NOVRUZOV

Kişidən təkcə övlad deyil,xeyirli əməl və yaxşı ad yadigar qalar.

Makedonyalı İsgəndər

Azərbaycan hərb tarixində hələ öyrənilməmiş səhifələr var. Xüsusilə, 1920-ci il aprel çevrilişindən əvvəlki dövrün ağ səhifələri daha çoxdur. Acınacaqlı haldır ki, sovet hakimiyyəti illərində öyrənilən sovet Azərbaycanın hərb tarixi sosializm prizmasından araşdırıldığına görə orada Azərbaycan hərb tarixindən yalnız işartılar var. Belə ki, o dövrü öyrənən tədqiqatçılar hər bir qələbə və müvəffəqiyyətləri yalnız "qəhrəman" XI Qızıl Ordunun və onun sərkərdələrinin adı ilə bağlamışlar.

Azərbaycan hərb tarixinin solmaz səhifələrini yaradan sərkərdə oğullarımızın döyüş və ömür yolları səksəninci illərə qədər unudulmuşdur. 1920-ci il bolşevik istilasından sonra güllələnən və xaricə müharicətə getməyə məcbur olan hərbçilərimizin döyüş yolu və faciəli taleyi hansı şəraitdə keçib, vətən həsrətilə harada dünyasını dəyişib?..

İndiyə kimi tam tədqiq olunmayan bu talelər, yazılmamış səhifələr bizi ağrıdır. Ağrıdır ona görə ki, gələcəyimizin tam təminatçısı olacaq gənclərimizə onların qəhrəmanlıq yolunu öyrədə bilmirik.

Belə ağrılı-acılı səhifələr general Novruzov qardaşlarının taleyinə də qismət olmuşdu. Bu nəsil Azərbaycan hərb tarixinə üç general və bir neçə yüksək rütbəli zabit bəxş etmişdir.

* * *

Bir dəfə Tiflisdə yaradıcılıq ezamiyyətində olanda Gürcüstan Mərkəzi Dövlət Arxivində 1905-ci ilə aid bir sənədə rast gəldim. Həmin sənəddə Qafqaz canişini, qraf, general-leytenant İ. İ. Voronsov-Daşkovun əmri dərc olunmuşdu. Əmrdə deyilirdi:

"Bu günlərdə başlanan Tatar (Azərbaycan) erməni qırğınının qarşısını almaq üçün 17-ci Nijeqorod draqun alayının birinci, ikinci və dördüncü eskadronu Yelizavetpol quberniyasına göndərilsin. Alay quberniyanın Tovuz, Çardaxlı, Annenfeld, Gədəbəy, Yelendorf (Xanlar rayonu) dairələrinə ezam olunsun. Alay komandanına tapşırılsın ki, Qazax qəzasının Tovuz dairəsində mülkədar Sultanovların və general Novruzov qardaşlarının dədə-baba mülkləri xüsusi mühafizə dəstəsi tərəfindən qorunsun".

Bu yürüşdə iki hərbçi eloğlumuzun fəaliyyətinə tez-tez rast gəlirik. Hallavar, Ortacala, Nəftillik və Borçalı ərazisində poruçik Teymur bəy Novruzov[26] Gədəbəy, Tovuz, Qaraçinar, Cəmilli və Annenfelddə isə üçüncü

[26] 1918-20-ci illərdə Azərbaycan ordusunda xidmət edən polkovnik Teymur bəy Novruzova (- 1961). 1919-cu il, avqustun 2-də general-mayor rütbəsi verilmişdir. 1920-ci il aprel çevrilişindən sonra mühacirətə getmişdir.

eskadronun komandiri rotmistr Süleyman bəy Əfəndiyev[27] daşnak hücumlarının qarşısının almasında fəal iştirak ediblər.

1906-cı il fevralın 9-da divizion komandiri polkovnik Komstadius yazır ki, mənim əmrim alay komandirinə çatdırılsın və şəxsi heyət qarşısında oxunsun: "Üçüncü eskadronun komandiri, rotmistr Süleyman bəy Əfəndiyev hərbi anda və hərbi xidmətdə nizamnaməyə uyğun sadiq əsgər tərbiyə edib yetişdirdiyinə görə ona təşəkkürümü bildirirəm. Rotmistr Süleyman bəy Əfəndiyev azərbaycanlıların adət və ənənəsi aparmaqla əhalinin narahatlıq hisslərini nəzərə çarpacaq dərəcədə zəiflətdi. Bununla yanaşı daşnak quldurlarının cəzasız qalmayacağına və hücumların qarşısının alınacağını onlara aşıladı".

Hələ sovetlər dövründə Sankt-Peterburq, Moskva və Tiflis arxivlərində işləyəndən ayrı-ayrı sənədlərdə az da olsa general-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzovun, qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovun, general-mayor Teymur bəy Novruzovun adına, soyadına rast gəlmişdim. Onların haqqında olan az- çox faktları qeyd dəftərçəmə yazıb götürdüm. Qəribədir ki, rast gəldiyim pərakəndə sənədlərin heç birində general Novruzov qardaşlarının hansı bölgədən olduqları göstərilmirdi.

1979-cu ildə Gürcüstan Mərkəzi Dövlət Arxivində qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzov haqqında maraqlı faktlara rast gəldim. Hətta bəxt üzümə elə güldü ki, onun 1878-ci ildə Georgi kavalerləri ilə birgə çəkilmiş foto şəkilinə baxanda fəxr edirdim ki, ən yaraşıqlı zabit mənim eloğlum, qavardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovdur. Doğrudan da, onun yaraşıqlı boy-buxnuna, hərbçilərə məxsus mərdanə baxışına arxiv əməkdaşları da heyran qaldılar.

Bakıya qayıdan kimi onun haqqında yazımı "Azərbaycan gəncləri" qəzetində dərc etdirdim. Bir neçə gündən sonra o vaxt Tovuz rayon İcra hakimiyyətinin məsul bir əməkdaşı zəng edib dedi ki, bizdə Tovuzun köhnə bir xəritəsi var. Onu bu günlərdə tapmışıq. Xəritənin kənarında rusca bu sözlər yazılıb: "Bu torpaqlar general-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzova məxsusdur.

Deyəsən general Novruzov qardaşlarını oxuculara təqdim etmək üçün kələfin ucu açılırdı. Bu fakt mənim üçün çox qiymətli və sevindirici olduğuna görə dönə-dönə Tovuza getdim. Xəritəni görmək və surətini çıxartdırmaq üçün … Təəssüf ki, həmin məsul işçi ilə görüşmək və xəritəni görüb üzünü çıxartdırmaq bizə qismət olmurdu.

Uzun get-gəldən sonra bir Tovuzlu dostumun köməkliyi ilə 2004-cü ilin avqust ayında xəritəni görmək bizə nəsib oldu. 1887-ci ildə tərtib olunmuş xəritənin aşağı hissəsində hüsnü-xətlə yazılmışdı: "Tovuz, Zəyəm və Qovlar ərazisindəki əkin və yaylaq torpaqları general-leytenant Mirzə Hacı bəy və qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzov qardaşlarına məxsusdur".

Əvvəlcə general-leytenant Mirzə Hacı bəy Əli bəy oğlu Novruzov haqqında bilgilərimi təqdim edirəm.

---

[27] Süleyman bəy Əli Süleyman oğlu Əfəndiyev (1864-1919). Cümhuriyyət dövründə-1919-cu il, yanvarın 3-də general - mayor rütbəsilə təltif olunmuşdur. Həmin il fevralın 21-də tif xəstəliyindən vəfat etmişdir (- Ş. N).

Gürcüstan Mərkəzi Dövlət Arxivində saxlanan "Əlahiddə Qafqaz Hərbi Dairəsinin generallara və zabitlərə məxsus 1894-cü və 1899-cu illərin sənədləri" ndə general-leytenant Mirzə Hacı bəyin 1832-ci ildə anadan olduğu göstərilir. Zadəgan nəslindən olduğuna görə o, Peterburqdakı Paj hərbi korpusunda təhsil almışdır. 1849-cu il iyunun iyirmi dördündə ilk zabit rütbəsilə təltif olunub. Sənədlərdə göstərilir ki, Mirzə Hacı bəy 1862-ci il, avqustun iyirmi altısında on altıncı Nijeqorod draqun alayına divizion komandiri təyin olunub. 1875-ci il, noyabrın iyirmi beşinədək yenə də polkovnik rütbəsində 44-cü Nijeqorod draqun alayında Şimal ehtiyat eskadronunun süvari komandiri vəzifəsində çalışmışdır. Həmin il xidmət yeri Əlahiddə Qafqaz Hərbi Dairəsinə dəyişdirilən polkovnik Mirzə Hacı bəy Novruzov 43-cü Tver draqun alayının komandiri təyin olunmuşdur.

General Mirzə Hacı bəy Novruzov 1849-cu ildə Macarıstanda Viloqoş qalası uğrunda gedən ağır döyüşlərdə və 1877-1878-ci illərdə Rusiya-Türkiyə müharibəsində iştirak etmişdir. Sonuncu müharibədəki əla döyüş xidmətlərinə görə 1878-ci il, dekabrın on üçündə ona general-mayor rütbəsi verilmişdir.

Süvari qoşunlarında nümunəvi zabit kimi xidmət edən Mirzə Hacı bəy Novruzova məxsus sənədlərdə göstərilir ki, ona imperiyanın kavaler ordenləri məhz döyüşlərdə göstərdiyi igidliyə görə verilmişdir.

O, 1856-cı ildə üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Stanislav", 1860-cı ildə üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna", 1873-cü ildə ikinci dərəcəli "Müqəddəs Anna", 1877-ci ildə dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Vladimir" (qılınc və bantla birgə) " İgidliyə görə" (qızıl qılıncla birgə), üçüncü dərəcəli " Müqəddəs Vladimir" (qılıncla birgə), 1878-ci ildə isə çar II Aleksandrın şəxsi təşəkkürünə layiq görülmüşdür.

1882-ci ildə birinci dərəcəli " Müqəddəs Stanislav", 1886-cı ildə birinci dərəcəli "Müqəddəs Anna", 1891-ci ildə ikinci dərəcəli "Müqəddəs Vladimir", 1893-cü ildə uzun illər ordudakı nümunəvi xidmətinə görə fərqlənmə döş nişanı ilə təltif olunmuşdur.

General-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzova 1871-ci ildə ali komandirlərə məxsus Almaniyanın qılıncla birgə "Xaç orderi " verilmişdir. 1896-cı il, mayın 14-də qüsursuz xidmətinə görə general-leytenant rütbəsi alan Mirzə Hacı bəy Novruzov həmin ilidə istefaya çıxmış və Tiflisdə yaşamışdır. Sənədlərdə göstərilir ki, generalın iki oğlu olub: Teymur bəy və Hidayət bəy. Birincisi haqqında məlumatımız var, Teymur bəy 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Milli Ordusunda general-mayor rütbəsinə qədər yüksəlmişdi. Hidayət bəy haqqında isə heç bir məlumatımız yoxdur.

QVARDİYA POLKOVNİKİ
KƏRİM BƏY NOVRUZOV

İgid eloğlumuz qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovun (1838-1918) ömür yolunu, döyüş fəaliyyətini araşdıranda istər-istəməz belə qənaətə gəldim ki, ali general rütbəsi daşımaq heç də şərt deyilmiş. Saf toxum daş da cücərib boy atan kimi, qəhrəmanlığa da hər yerdə meydan varmış.

Yüz otuz il bundan əvvəl Kərim bəy döyüşlərdə göstər-
diyi qeyri-adi igidliyə görə Georgi kavalerii fəxri adını almışdı. Bu rus imperiya ordusunun elə bir şərəfli adı idi ki, ona hər döyüşçü, hər general belə layiq görülmürdü. Bu səbəbdən də Kərim bəyin döyüş fəaliyyəti və adı on doqquz, iyirminci əsrin sənədlərində şərəflə çəkilir. Amma bəxt, tale elə gətirib ki, general rütbəsi ala bilməyib. Heç şübhəsiz ki, buna da din ayrılığı və ya kiminsə paxıllığı səbəb olub. Sovetlər dövründə olduğu kimi çar Rusiyası zamanı da belə haqsızlıqlar olub...

Tale qvardiya polkovniki Kərim bəyin qismətinə nüfuzlu nəsl, o dövürdə adı dillərdə dolaşan böyük qardaş general-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzovu, namuslu, ali təhsilli, Zaqafqaziya Müsəlman Qadınları Xeyriyyə Cəmiyyətinin həqiqi üzvü olan həyat yoldaşı Nisə xanım və iki qız övladı bəxş etmişdi.

Hər iki qardaşın peşəkar hərbçi, zadəgan nəslindən olan Mir Mehdi bəy Vəzirov kimi qaynatası vardır. Mirzə Mehdi bəyin rütbəsi podpolkovnik olmasına baxmayaraq, 1850-1856-cı illərdə Əlahiddə Qafqaz Ordusundakı Əlahəzrət çar birinci Nikolay adına leyb-qvardiya Müsəlman-Azərbaycan süvari alayının komandanı idi.

Qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovun adına ilk dəfə süvari generalı Aleksey Alekseyeviç Brusilovun "Mənim xatirələrim" kitabında rast gəldim.

A. A. Brusilov inqilabdan əvvəl rus süvari ordusunun ən məhşur sərkərdələrindən biridir. 1916-cı ildə Cənub-Qərb cəbhəsinin baş komandanı və "Brusilov cəbhəsi"nin müvəffəqiyyətlə hücumunun təşkilatçısı olub. 1917-ci ilin may-iyun aylarında Ali Baş Komandan olan Brusilov 1920-ci ildə könüllü olaraq Qızıl Ordu sıralarına keçmişdir. O, ömrünün axırınadək (1926-cı il) Sovet hökümətinə sədaqətlə xidmət etmişdir. Hərb tarixçiləri Birinci Dünya müharibəsindən yazanda "Brusilov cəbhəsi"ndəki müvəffəqiyyətli əməliyyatlardan iftixarlarla söhbət açırlar.

Belə bir şöhrətli sərkərdə həmyerlimiz, qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzov haqqında məhəbbət və ehtiramla danışır.

Fərəhləndirici bir faktı da oxucuların nəzərinə çatdırmaq istərdim. 1877-1878-ci illərdə Rus-Türk müharibəsi zamanı poruçik A. A. Brusilov qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovun yavəri olmuşdur. Bu barədə Brusilov yazır:

"Mən atla öz komandirimdən on addım arxada gedirdim. Qəflətən düşmən mərmisi dəhşətli uğultu ilə mənimlə komandirim arasında yerə düşüb partladı. Polkovnik Novruzovun atı bərk sıçrayışla bütün cilovları qıraraq üçüncü eskadrona soxuldu. Orada onu zorla tutdular. Mənim atım isə qorxudan dalı üstə yıxıldı, mən də onunla birlikdə yerə dəydim. Dərhal at qalxıb götürüldü. Bu vaxt bizim süvari dəstə löhrəm yerişlə çapdı. Mən Əsir düşməmək üçün döyüş meydançası ilə qaçmağa başladım. Atımı tutmuş şeypurçumuzu görəndə hədsiz dərəcədə sevindim və tez atı minib öz komandirim polkovnik Novruzova çatmağa cəhd göstərdim... "

1980-cı ildə "Molodovya qvardiya" nəşriyyatı Sergey Semanovun "Brusilovun kitabını "Görkəmli adamların həyatı" seriyasından nəşr etmişdir. Müəllif Semanov generalın xatirələrinə əsaslanaraq həmyerlimiz haqqında və onun döyüş fəaliyyəti barədə geniş məlumat verir. Lakin müəllif kitabının 49-

53-cü səhifələrində polkovnik Novruzovun familiyasını səhvən "Nevrozov" kimi vermişdir.

Sergey Semanov kitabın qırx doqquzuncu səhifəsində yazır:

"Stolun yuxarı başında parlaq epoletli və sinəsini ordenlər bəzəyən " polkovnik Novruzov əyləşmişdir. Yüksək əhval-ruhiyyəli polk komandirinin yanında iki qadın var idi. Biri onun həyat yoldaşı, digəri isə böyük qızı idi.

... Polkovnik Novruzov əlini qaldırdı, böyük yumruğu içərisində üzəri gümüşlə işlənmiş Qavqaz buynuzu demək olar ki, görünməz oldu. Məclisi sükut bürüdü. Novruzovun də əsgər hərbçilər kimi gur səsi olsa də çox danışmağı sevməzdi. Elə bu gur səslə də o, Vətən və Əlahəzrət imperator haqqında bir neçə dəyərli söz deyəndən sonra sanki çiynindən ağır yük götürülmüş kimi "ura" qışqırdı. Zabitlər hamılıqla onun səsinə səs verdilər. Sonra isə komandirin, xanımının və qızının sağlığına badə qaldırdılar".

Başqa bir səhifədə isə S. Semanov yazır: "Polkovnik Novruzovun döyüş vaxtı əsəbləri gərildi. O, elə qızardı ki, üzünün rəngi yaxasındakı "Müqəddəs Anna" orderinin parıltısı ilə həmahəng oldu. Dərhal onun gur səsi eşidildi. O. komanda verdi:

Şeypurçular irəli çıxsınlar, siqnal versinlər!"

Rus -Türk müharibəsi başlananda polkovnik Kərim bəy Novruzov ikinci Nijeqorod süvari divizionunun komandiri olmuşdur. 1877-ci il mayın on səkkizində Bəyli-Əhməd kəndi yaxınlığında gedən döyüşlərdə Kərim bəyin divizionu düşmənin beş minlik qoşununu pərən-pərən salmış, onların iki topunu ələ keçirmişdir. Sağ cinahdan gələn əlavə qüvvə isə qəfil zərbə endirərək Kərim bəyin divizionunu mühasirədə məhv etmək istəmişdir. Lakin qorxmaz komandir özünü itirməmiş, güclü qüvvə ilə irəliləyən düşməni süngü döyüşü ilə geri oturtmuşdur. Polkovnik Novruzovun divizionu səhərə yaxın təqib etdiyi düşməndən çoxlu qənimət və dörd top ələ keçirmişdir. Bu döyüşdə göstərdiyi qeyri-adi qəhrəmanlığa görə polkovnik Kərim bəy Novruzov "Muqqəddəs Georgi" ordeni ilə təltif olunmuşdur. Komandan general-leytenant Kondukov isə Kərim bəyi rəşadətinə görə brilyantla bəzədilmiş qılıncla mükafatlandırılmışdır.

Nijeqorod süvari alayının şərəfinə həmin illərdə marş-şərqlilər qoşulmuşdu. Şərqilərdə həmyerlimiz qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovun döyüş şöhrəti ilhamla tərənnüm olunurdu:

Bəyli-Əhmədliyə doğru həmləni,
Saplandın yağıya sən dönə-dönə,
Kərim bəy Novruzov qaldırdı səni
Vuruşa-vuruşa, çiyin-çiyinə.

1913-cü ildə Tiflisdə ali zabitlər üçün buraxılmış "Sorğu kitabçası" nın yüz altmış dördüncü səhifəsində igid həmyerlimiz haqqında belə bir qısa qeydə rast gəldik: "Qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzov bir müddət Yelizavetpol quberniyasında məhkəmə rəisi vəzifəsində işləmişdir. Hazırda istefada olan polkovnikdir. O, Şəmkir və Tovuz nahiyəsində ona məxsus olan torpaqları idarə etməklə məşğuldur".

GENERAL-MAYOR
TEYMUR BƏY NOVRUZOV

Cümhuriyyət dövrünün ən yaxşı sərkərdələrindən biri də Teymur bəy Novruzov olmuşdu. O, general-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzovun oğludur. Hərbiyyə naziri, tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovdan sonra ikinci Azərbaycan generalıdır ki, hələ sağlığında onun qəhrəmanlığına Bakıda olan türk zəbt vəkili (məhkəmə katibi) Əli Şövkət əfəndi hərbi şərqi qoşmuşdur:

Xoş gəldin ey şövkət məqam,
Əsgər sənə eylər salam.
Sən əsgərin göz nurusan,
Minlər yaşa, Teymur paşa...!

Xoş gəldiniz zəhmət çəkib,
Alayımızı ucaltdınız...
Əsgərin vürudu budur,
Minlər yaşa, Teymur paşa.

Paşalığın mənbəyinin
Vürudu sizə var olsun.
Əvəzində biz ölərik
Minlər yaşa, Teymur paşa...!

Tiflis və Sankt-Peterburq arxivlərində saxlanan sənədlərlən öyrənmək olur ki, Teymur bəy 1905-ci il fevralın 11-də Novotroitski draqun alayında paruçik rütbəsində qulluq edib. 1908-ci ildə isə 17-ci Niceqorod-draqun alayına dəyişdirilib. Ştabs-rotmistr Teymur bəy Novruzov Birinci Dünya Müharibəsi başlanana qədər Əlahəzrət imperator adına alayda qulluq edib.

Teymur bəy Novruzovun bioqrafiyası haqqında əlimizdə məlumat nisbətən az da olsa, onun Birinci Dünya Müharibəsindəki qəhramanlığı barədə tutarlı faktlar var. Şöhrətli generalımız Əliağa Şıxlinski özünün "Xatirələrim" kitabının yüz əlli beşinci səhifəsində rotmistr Teymur bəyin qeyri-adi şücaəti barədə fəxrlə yazır:

"Georgi kavalerləri arasında Teymur bəy Novruzov adlı bir azərbaycanlı vardı. Nijeqorod polkunun rotmistri olan Teymur bəy Novruzov müharibənin ikinci günü almanlarla ilk toqquşmada özünü qəhrəman kimi göstərmişdir; bu zaman general-leytenant Xan Naxçvanskinin (Hüseyn xan Naxçvanski-Ş.N) komandanlığı altında olan bizim süvarilərimiz alman süvarilərini darmadağın etmişdirlər.

Bu güclü döyüşdə Teymur bəy Novruzov almanların piyadalaşmış süvarilərinə hücum edib iki ağır top qənimət almışdı. Buna görə də müqəddəs Georgi xaçı ilə təltif edilmişdir".

Birinci Dünya Müharibəsi illərində qəhramanlığı nümunə göstərilən eloğlumuzun döyüş şöhrəti imperiyanın mətbuat orqanlarında da geniş işıqlandırıldı. 1916-cı il martın 4-də "Kaspi" qazeti yazırdı:

"Əlahəzrət imperator adına on yeddinci Niceqorod-draqun alayının rotmistri Teymur bəy Novruzov 1914-cü il noyabrın 10-da Kolyuşki stansiyasında gedən döyüşlərdə eskadron komandiri kimi mərdliklə döyüşmüşdür. O, düşmənin ağır batareyasına hücum edərək döyüşçülərinin bir hissəsini məhv edib, qalanları isə əsir almışdır. Həmin döyüşdə Teymur bəy Novruzovun eskadronu düşmənin iki ağır silahını da ələ keçirmişdir. Divizion komandiri ağır yaralanaraq döyüşü tərk etdikdə Teymur bəy Novruzov eskadronun qalan döyüşçüləri ilə birlikdə səngərlərdəki düşmən əsgərlərini məğlub edib daha iki ağır silahını ələ keçirdi. Bu döyüşlərdə qeyri-adi şücaət göstərən rotmistr Teymur bəy Novruzovun özu də ağır yaralanmışdır. Bu igidliklərinə görə Teymur bəy Novruzov dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Georgi" ordeni ilə, ikinci dərəcəli "Müqəddəs Stanislav" (qılıncla birgə), dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Vladimir" (qılıncvə bantla birgə), ikinci dərəcəli "Müqəddəs Anna" (qılıncla birgə) və üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna" (bantla birgə) ordenləri ilə təltif olunur ".

Bütün bu igidliklərdən sonra rotmistr Teymur bəy Novruzov fəxri kavalerlərin sırasına daxil edilir və 1916-cı ildə ona podpolkovnik rütbəsi də verilir.

Cümhuriyyət dövründə ordu quruculuğunda böyük fəallıqla iştirak edən Teymur bəy Novruzov 1919-cu il yanvarın doqquzunda Səməd bəy Mehmandarovun əmri ilə Hərbi nazirin yanında tapşırıqlar üzrə qərargah zabiti təyin edilmişdi. Az müddət bu vəzifədə xidmət edən polkovnik Teymur bəyə o dövrdə döyüşkənliyi ilə şöhrət qazanmış birinci Azərbaycan süvari alayına komandanlıq etmək tapşırılır. Nümunəvi zabit kimi xalqımıza sidq ürəklə xidmət edən polkovnik Teymur bəy Hacı Mirzə bəy oğlu Novruzova Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 1919-cu il iki avqust tarixli qərarı ilə əla xidmətinə görə general-mayor rütbəsi verilir. Avqustun üçündən isə Gəncədə yerləşən suvari diviziyasının rəisi təyin edilir.

1920-ci ilin mart ayında Xankəndinə hücum edən daşnak qoşunlarına qarşı aparılan döyüşlərdə general Teymur bəy Novruzov mərdliklə vuruşmuşdur. Onun döyüş bölgəsindən göndərdiyi teleqramm və xəbərlərdə mərd əsgərlərimizin müzəffər döyüş ruhu aydın duyulur.

"Martın 22-dən 23-nə keçən gecə saat ikidə ermənilər böyük qüvvə ilə Xankəndinə hücuma keçiblər. Hücum bizim mərd alaydaşlarımız tərəfindən dəf edildi. Bir az sonra onlar Şuşaya hücum etdilər, orda da düşmənə ağır zərbə vurub geriyə oturtduq. İndi uzaqdan Şuşanı dağ topları ilə atəşə tuturlar, telefon, teleqraf kəsilib. Lazım olan tədbirləri görürük. Əsgər və zabitlərimizdə yüksək döyüş ruhu, düşmənə nifrət var. Əlavə hərbi dəstə, mərmi və gülə göndərməyiniz vacibdir. Bizdə çox da böyük itgi yoxdur, düşmənin isə daha çox itgisi var.

General Teymur bəy Novruzov,
Ağdam, 24 mart 1920-ci il"

1920-ci il aprelin 27-də naməmərd bolşevik-daşnak qoşunları hücum edib ölkəmizi vəhşicəsinə taladılar. Bakıda, Qarabağda, Xaçmazda və ayrı-ayrı bölgələrdə yerləşən ordumuzu dağıtdılar. Gəncədəki birinci Azərbaycan diviziyasının rəisi general Cavad bəy Şıxlinski, intendant generalı Məhəmməd Mirzə Qacar, süvari diviziyasının rəisi Teymur bəy Novruzov, alay komandiri polkovnik Cahangir bəy Kazımbəyov bu ədalətsizliyə dözməyib xalqı bolşeviklərə qarşı üsyana qaldırdılar.

Mayın 26-dan 31-nə qədər Gəncədə bolşevik-daşnak qoşunlarına qarşı gecə-gündüz vuruşan mərd əsgərlər, igid zabitlər istilaçılarına boyun əymədilər. Bolşevik- daşnak qoşunlarına göndərilən əlavə qüvvə və zirehli qatar Gəncə üsyanını məğlub etdi.

General-mayor Teymur bəy Novruzov bu xalq üsyanını fəal təşkilatçısı və iştirakçısı olduğuna görə bolşeviklərin təzyiqində əvvəlcə menşevik Gürcüstanına, sonra isə Almaniyaya mühacirətə getdi.

Uzun müddət YUNESKO-da işləyən həmyerlimiz Ramiz Abutadıbov da Almaniyada yaşayan soydaşımız Hilal Münşinin Ceyhun bəy Hacıbəyliyə yazdığı məktub saxlanılır. 1926-cı ildə yazılan məktubda Hilal Münşin Ceyhun bəyə yazır ki, azərbaycanlı general Teymur bəy Novruzov Berlindədir. O, iki min beş yüz nəfərdən ibarət süvari təşkil etməyə sizdən kömək istəyir. Azərbaycandan bolşevikləri qovmaq üçün qüvvə toplayır. General Teymur bəy Azərbaycanın xilası uğrunda gecə-gündüz inamla çalışır. O, 1877-78-ci illərdə Rus-Türk müharibəsinin qəhrəmanları, general-leytenant Hacı Mirzə bəy Novruzovun oğlu, qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovun qardaşı oğludur.

Mühacirətdə cəlayi-vətən həsrətli ömür sürən mərd generalımız Teymur bəy Novruzov ömrünün son illərini Nitse şəhərində yaşamışdır. O, burada taksi sürücüsü işləmiş və 1961-ci ildə həmin şəhərdə vəfat etmişdir.

GENERAL CAHANGİR BƏRKƏR YUSİF BƏY OĞLU NOVRUZOV

1894-cü ildə Bakıda hərbiçi ailəsində anadan olmuşdur. Bu nəsil Azərbaycan Hərb Tarixinə Aprel inqilabına qədər general-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzovu, qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzovu, 1918-20-ci illərdə isə general-mayor Teymur bəy Novruzov və mayor Rüstəm bəy Novruzovu bəxş etmişdir.

1920-ci ilin aprelində süvari alayının komandiri olan kapitan Cahangir bəy Novruzov istilaçı rus ordusuna qarşı inamlı döyüşlər aparmış, vəziyyətin ağırlığından Vətəni tərk edərək İrana keçmişdir. Az müddət orada qaldıqdan sonra süvari alayı ilə Ərzuruma keçərək Kazım Qarabəkir Paşanın ordusu ilə birləşmişdir.

1921-ci ildə Bənliəhməd yaxınlığında daşnak tör-töküntülərinin qaldırdığı Berna meydan müharibəsində böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş, düşmən təyyarələrini dəqiq top atəşilə susdurmuşdur. Məhz bu döyüşlərdəki qəhrəmanlığına görə türk komandanlığının və türk paşalarının hörmət,

ehtiramını qazanmışdır. Döyüşlərdə dəyanətlə cəsur ər kimi vuruşduğuna görə türk komandanlığı ona "Bərkər"- yəni bərk ər, igid, döyüşkən ər təxəllüsünü vermişdir. Sonralar Şeyx Said və Ağrı hərbi yürüşlərində uğurlu döyüşlər aparan mayor Cahangir bəy Novruzov 1928-ci ildə təhsilini artırmaq üçün Hərbi məktəbə daxil olmuşdur.

1929-ci ildə Topçular məktəbini müvəffəqiyyətlə bitirən Cahangir bəy polkovnik rütbəsi ilə təltif edilir. Kutahiyadakı topçu ayının komandiri olarkən hərb sahəsində qazandığı nailiyyətlərinə görə 1948-ci il avqustun 30-da general-mayor fəxri rütbəsinə layiq görülür.

İzmir istehkamlaşdırılmış rayonun və arxa cəbhə komandiri vəzifəsində çalışan Cahangir bəy Novruzov 1953-cü ildə yaşına görə istefaya çıxmışdır. O, ömrünün axırınadək Boronovada tikdirdiyi təm-təraqsız, sadə bir evdə yaşamışdır. General-mayor Cahangir bəy Novruzov səmimi və saf bir ailə başçısı idi. Onun arvadı Vəzifə xanımdan üç qız övladı olmuşdur.

Uzun illər generalın komandanlığı altında çalışmış istefada olan süvari polkovniki Baba Behbud Türkiyədə nəşr olunmuş "Azərbaycan" jurnalının 1958-ci il 4-5-ci sayında yazır ki, çox hörmətli general Cahangir bəy Bərkər Novruzovun bütün həyatı hərb sənətinə sadiqliklə keçmişdir.

General-mayor, həmyerlimiz Cahangir bəy Novruzov 1958-ci il iyunun 17-də saat on yeddi də öz mənzilində ürək xəstəliyindən vəfat etmişdir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

1.Hərb tarixinə həsr olunmuş ömür..3
(General-leytenant Çingiz Məmmədov)
2. Alim-general..5
3. Port-Arturun azərbaycanlı qəhrəmanları...11
4. General Əliağa Şıxlinski Port-Artur döyüşlərində............................14
5. Generala alim qayğısı..19
6. Milli Hərbi lüğətimizin banisi...21
7. Yadların etirafı...26
8. Vətəni candan əziz tutan general (sənədli hekayə)...........................32
9. Dilçi-alim general...37
10. İlk hərbi memuarımız..41
11. General Əliağa Şıxlinskinin şerləri..47
12. Sankt-Peterburqda iyirmi iki gün...53
13. Ömrün son günləri (sənədli hekayə)..61
14. General Əliağa Şıxlinskinin müdrik fikirlərindən.............................70
15. Danışan sənədlər..72
16. Görkəmli adamlar Əliağa Şıxlinski haqqında.................................84
17. Tam artilleriya generalı Əliağa Şıxlinski ömrünün
əsas tarixləri...88
18. İlk hərbi şəfqət bacısı (Nigar xanım Şıxlinskaya).............................90
19. Gecikmiş vüsal (sənədli hekayə)...100
20. Ulu vəsiyyəti faydasız olmaz..103
21. General Cavad bəy Şıxlinski...106
22. Şair Mirzə Məhəmməd Fədai...123
23. Osman ağa Şıxlinskinin vəfat tarixi...125

BİR NƏSLİN GENERALLARI

24. General-leytenant Mirzə Hacı bəy Novruzov.................................126
Qvardiya polkovniki Kərim bəy Novruzov..128
General Teymur bəy Novruzov...131
General Cahangir bəy Novruzov...133

Şəmistan Əmiraslan oğlu NƏZİRLİ
"General Əliağa Şixlinski ömrü"

Korrektor: Mayor Elman MƏMmƏədƏLiyev

Üz qabığının rəssamı: Mayor Məmmədbağır HÜSEYNOV

Kompüter tərtibatçısı və dizayneri: Namiq ALIYEV

Yığıcı: İlahə İsgəƏNdəƏərli

Yığılmağa verilib: 07.07.2005
Çapa imzalanıb: 25.08.2005
Kağızn formatı: 60x84 1/16
Sayı: 300 nüsxə

Kitab "Uğur" nəşriyyat poliqrafiya mərkəzində
yığılmış və ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

Ünvan: Bakı şəhəri Atatürk prospekti, 53. Tel: 448-25-21.